

Legyetek próféták.

Lelkészatatási beszéd

• az unitáriusok közssinatján Kolozsvárt, sept. 2. 1872.

Mimódon prédikálnak, ha nem küldetnek? ekként kiált fel a népek nagy apostola Pál, (Róm. X, 15.) a ki bár nem volt Jézusnak közvetlen tanítványa, kibocsátva mint a többi tanítvány, mintegy ünnepélyes oklevél átadása mellett, minden népek tanítására és keresztelésére, de mégis valamenynyivel versenyzett apostoli hivatásának mély érzésében, rendkívüli küldetésének nagyszerű sikerrel való teljesítésében. Mily benső szükségérzet, a léleknek mily ellentállhatlan ösztöne, az apostoli küldetésnek mily erős hittel, meggyőződéssel való felfogása tűnik ki korinthusi leveihez írt eme szavaiból: Ha prédikálom az evangéliumot, azzal nem dicsekedhetem; mert arra a szükség kényszerít engem. Jaj pedig nekem, ha az evangéliumot nem prédikálom. (1. Kor. IX, 16.).

Ifju barátim! kik szintén az evangélium prédikálására tökéltétek el magatokat, észleltetek-e ti is kebleitekben ily kényszerítő szükségérzetet, valami hasonlót a nagy apostol lelkét gyulasztó lánghoz, az evangélium hirdetésére ellentállhatatlanul készítő ösztönhöz? valami hasonlót az ő hitéhez és szerelméhez Isten országa és igazsága iránt? s ha igen, akkor nem vonjuk kétségbe a tí apostoli küldetések valóságát, isteni eredetét, akkor oh, mily kimondhatatlan örömmérséssel bocsátunk ki titeket anyaszentegyházunk nevében is az osztályrészünkbe jutott munkára. Hiszen már úgy is csaknem mindnyájan több kevesebb idő óta ki valátok bocsátva, miként maga Krisztus urunk is, az evangéliumi feljegyzések szerint, előre mintegy próba-prédikálásra kibocsátotta volt az ő tanítványait, adván hatalmat nekik a tisztátalan lelkek ellen, hogy azokat kiűznék, s gyógyítaná-

nak minden betegséget és erőtlenséget. (Máté XI, 1.) S a tanítványok, a mint irva van, (Luk. X, 17.) kevés idő mulván nagy örömmel tértenek vissza mesterökhöz, beszélve zsenge apostoli diadalairól, a tisztátalan lelkek legyőzése s a betegségek gyógyítása körül végrehajtott credménydús munkáikról.

Nem kétlem, sokat, igen sokat mondhatnátok el ti is, ifju barátim, a társadalmat nyomasztó testi és lelki nyomor és inség tömegéről, és hogy a lelki setétség, az önzés, a bűn oka legnagyobb részint e sok nyomornak; beszélhetnétek megindított harczaitokról, megnyert vagy vesztett csatáitokról, a lelkeket gyötrő ama tisztátalan lelkek ellen, és hogyan jártatok el sok oly erőtelenség, szükség, baj orvoslásában, a hol csak rendkívül megfeszített erkölcsi erő lendíthetett valamit, mert rendes szabályos erő még nem volt mozgásba hozható, — sok oly fájdalom, betegség enyhítésében is, a minek gyógyszere e földön nem található

Elég, hogy reánk lélekemelőleg hat a ti ily szép számu megjelenések, kedves ifju barátim! hogy a küzdalemteljes pálya nem riaszt vissza titeket annak folytatásától, sőt inkább úgy látszik, hogy kedvet kaptatok a szellemi harczhoz és arra ime itt az anyaszentegyház színe előtt is ünnepies felavatástokat kívánjátok. Hogyan? E mai korban, midőn élni és élvezni azonegy fogalomnak látszik sokaknál, s a fényezés és kora kényelembe jutás a főrugó, ti tudva, érezve, hogy képzettségtek és ügyességtekkel nektek sem lett volna nehéz a világ szerint több hasznot nyújtó helyzetet vivni ki magatoknak, ti a szerény lelkészi, tanári állást választátok, mely bizonyára valami hálás és jövedelmes állapotnak nem mondható És kivált az anyagelviség és hitelenség jelen korában, midőn igazság, erény, vallás, sokak előtt nem egyebek, mint üres álmok, hiu ábrándok, ti képesek vagytok szent merészséggel felállni és nyíltan vallani: mi az igazság, az elvek, általában a szellem harczosai akarunk lenni! Ilyetén nemes és bátor eltökélésnek megtisztelő titeátok nézve, reánk nézve pedig erő és remény forrása. Mert aai! miért titkolnók hitünk és reményünk olykori megtörését, az igazság egének elsötétedését a jelen válságos időszakban! Ki ne tudná, hogy a világi események folyása olykor gunyoros hangon kiáltja felénk: hát még sem látjátok-e, hogy elvégre is hiábavaló minden munkátok! Századok óta prédikáljátok az evangelium nevében a szeretetet, s látjátok még is a vad gyűlöletet; prédikáljátok a

békét, s látjátok mégis a háboruk dühöngését; prédikáljátok a munkát és szabadságot, s tapasztalhatjátok mégis a dúló polgári viszályokat; prédikáljátok az önzéstelenséget, az önfeláldozást, a hitet, az eget, s látjátok az önzést ezer alakjában, e forróházát a testiségnek! Még sem tudjátok-e átlátni nemes, eszményi céljaitoknak hiábavalóságát? S elborul lelkünk sötét kételyeiben s pillanatokig csüggedve kérdezzük: lehetséges volna-e oh igazság hatalmas Istene! hogy hiábavaló legyen minden munkálkodásunk? Azonban elcsalhatja ismét e borut az isteni szellem fuvallata; hitünk szemei átlátják, hogy „isten i kéz r a g y o g a h a r a g o s v i l l á m o n i s á l t a l, „hogy daczára minden leverő tapasztalatnak, a szellem munkája egy bölcs és jó gondviselés vezette szent munka, s elvégre is győzni fog. Az igazság, a szeretet, az ideális világ nagy elvei örök elvek: s azoké a diadal.

Üdvözölve legyetek azért fiatal szolgálói az evangéliumnak — ujonnan érkezett lelkes friss csapat az eszme nemes harczában! Újabb erős záloga, hogy soha sem fogynak ki közülünk a hit, az önfeláldozó szeretet emberei; soha sem fog kivesszenni ama próféta i l e l k e k s z e n t t ö r z s e, a k i k e h a z a f ö l d é n a z u n i t á r i z m u s z á s z l a j á t l o b o g t a t n i é r e z n e k e l l e n t á l l h a t l a n h i v a t á s t! Ilyetén nem csupán k ö z ö n s é g e s p a p i, de magasabb próféta i l e l k e s ü l t s é g t ű z e é l t e t t e é s t á p l á l t a e g y h á z i é l e t ű n k e t h á r o m v i h a r o s s z á z a d o n á t, a v a t t a ú g y s z ó l v á n ö n k é n t e s l e l k é s z e k k é, a r e n d e s e g y h á z i s z o l g á k k a l v e r s e n y z ő m u n k a t á r s a k k á m a g o k a t v i l á g i t a g j a i n k a t i s.

Legyen azért jelen ünnepélyünk vezérszava egy olyan szent ige, mely lelkészre és világiakra egyiránt vonatkozva, egy magasztos ideál, egy közös pályacél gyanánt lebegjen mindnyájunk előtt: V a j h a a z U r n a k m i n d e n n é p e p r ó f é t á k v o l n á n a k, é s a d n á a z U r a z ő l e l k é t ő b e l é j e k. (4. Mózeses. XI, 11.)

Kegyes óhaja Mózesnek, a világ egyik legnagyobb prófétájának, a ki egy sajátágos istenországlast akara felállítani egy még nagyobbára fejletlen népnek közepette. E nép vonakodik vala elismerni másnemű lelkesedést, oktatást, mint a mely csupán a szent sátor közelében megy véghez, az önkéntes prófétákat pedig, a kik mint Eldád és Médád a nép táborában buzgólkodnak vala az Ur dicsősége s a Mózes népszabadító és szervező intézkedései mellett, elhallgattatni kívánta. E magasztos óhaj legyen a miénk is aai! legyen főképpen a tiétek, ifju szolgálói egy Mózesnél nagyobb prófé-

tának. Nektek prófétáknak kell lennetek: ámde hogy igazi próféták lehessetek, erősen kell óhajtanoatok, hogy az egész nép is próféták legyenek veletek együtt.

Ti mindnyájan atyafiak vagytok. Senkit se nevezetek uratoknak, mestereteknek. Az evang. testvériségnek e nagy elve, Jézustól kimondva, alapja a keresztnyi egyetemes papság tanának, a melyet Péter e merész szókbán fejez ki: Ti mindnyájan szent nép, királyi papság vagytok. Egyenlőség nem a lealáztatásban, hanem a felmagasztaltatásban. Ez a lelkiismeret szent függetlensége, s Isten előtti komoly felelőssége. Minden keresztény önmaga magáért köteles számot adni a szentek szentének. Az emberiség az ő gyenge, hűnös voltában gyakran eltávozott eme fenséges feladatától. Engedve a félelemnek, az erkölcsi restességnek, a vallásos munka nehézségének, oly gyakran elfeledkezett saját szellemi érdekeinek ápolásáról; elnézte, sőt kívánta, hogy helyette mások vegyék magokra az őtét illető vallásos feladatok teljesítését, legyenek közbenjárók közte és megbántott Istene között. „Mi oly nagyon el vagyunk foglalva a jelen földi élet gondjaival; jövő életbeli üdvünkről gondoskodjanak mihelyettünk mások — azok az emberek sorából kiemelkedt rejtelmes, mágikai lények. S ezek a lények a papok. Ezeknek a természetfeletti varázsszal környezett közbenjáróknak képzelt nagy befolyása nem vala képes az egyes keresztény lelkiismeretének háborgását lecsendesíteni. Megtörtént, hogy jámbor keresztény lelkek mélyen érezve saját lelki nyavalyájok és erkölcsi felelősségök súlyát, s legkisebb könnyebbülést sem nyerve a közbenjáró áldozó papság befolyásától, egyenesen fordultak Istenökhöz, töredelmesen esdve bűnbocsátó kegyelmét és világosító szent lelkét. Hiába hajtottak végre minden egyházi szolgálatot, külső cselekvényt, a mit a papság reájok rótt: az óhajtott béke nem szállott alá keblökbe, s érezték, hogy egyedül Isten, nem pedig ember, legyen bár ez a papok legfőbbje, hatalmas nekik bűneik súlyát könnyebbíteni, és őket üdvezíteni. Ezek a saját szabadságuk öntudatára felébredt egyéniségek hivatva érezték magukat arra, hogy más keresztény feleiket is kiragadják a lélek e veszedelmes aléltóságából, s a papság tömör seregének mellőztével egyenesen vezették Istenhez. E bátor, szabad lelkű felrázóit, felserkentőit az egyes keresztények lelkiismeretének prófétáknak nevezik. Az emberiség mindig e két nagy út között ingadozott: a tekintély és a szabadság, a szolgaság és felelősség, a pap és próféta között.

Immár a keresztény lelkész nem a régi zsidó és pogány jellegű pap, hanem a Krisztus mint példányképe szerinti próféta. A ti küldetéstek magasztosságának érzete aai! hasson át titeket ez ünnepélyes órában, s e végre szemléljük azt közelebbről néhány vázlatos jelvonásban.

Először is a mi küldetéstek eredetét és jogait nézi: A zsidók és pogányok papja bizonyos zárt testületől vette a maga előjogait, nem a nép, a hívek öszszesége választásából; és a mint szabályszerű miveletek által fel volt avatva, azonnal egy természetfeletti lénynek bűvhatalmával működött s osztotta áldásait, az isteni malasztokat. Volt legyen bár bűnös egyénileg, de mint áldozár szent volt és másokat is megszentelhetett a szentségek gépies kezelése által. A próféta küldetése ellenben egészen erkölcsi és vallásos jellegű, nincs abban semmi gépiesség, önkényűség. Jogait a lelkiismerettől, az Isten sugallatától veszi. A lélek küldi, ösztönzi őt, a lélek szól neki, az vezérli, ragadja. A lélek vezérelte Mózeszt, midőn az örökkévaló sugalmaira figyelt Midiánnak pusztáin; a lélek ihlette Ilyést, midőn Isten jelenlétét észlelte a szellő szelid dallamos hangjában; ilyenek voltak az ő és új szövetség prófétái. A midőn megjelentek ők nagyok és kicsinyek előtt, felrázva a lelkeket, hirdetve a megtérést, Isten irgalmasságát, s kérdezték tőlök: ki nevében szóltok? ki küldött titeket hozzánk? erős meggyőződéssel felelték: Isten.

Ifju barátim! szükség, hogy Isten szóljon hozzátok is. Hallottátok-e Istennek ily szavát, mely küldött, mely hívott volna titeket e hivatalra? Hallottátok-e azt a magányban, midőn távol a világ zajától, a vallásos lélek bensőbben érzi magát áthatva az ő felséges jelenlététől? Hallottátok-e az imában, az égies hangulatban, midőn a sziv Istenhez kiált, tőle kér segílyt s kegyelmet, lélekbékét és vigasztalást? Hallottátok-e a természetben, hol a megmérhetlen világtetek s a legparányibb teremtmények egyformán hirdetik az ő határtalan nagyságát? Hallottátok-e a történelemben, beszélve a népek forradalmában, emelkedésökben s elesőkben, s éreztetve az igazság utolsó szavát? Hallottátok-e a lelkiismeretben, mely vádol és büntet, vagy felment és jutalmaz? Hallottátok-e főképp a Jézus Krisztusban, a ki egész teljében kijelentette a menygyei atya tanácsát? Hallottátok-e őt szólani hozzátok, és mit mondott nektek? adott-e nektek valóságos megbízást, volt-e nektek is, mint Mózesnek, oly kegyesen ellenkedő, vitázó beszélgetésetek Is-

tennel? „Nem, uram, én nem vagyok arra a megbizásra alkalmas, arra alkalmasabb lenne az az én Áron vagy Samuel vagy József barátom, nekem nincs elég bátorságom, sőt készültségem sincs elég; „kérlek uram, ne küldj engem, küldjed azt, a kit illik küldened“! És felelt-e nektek is az Ur mint ama választott szolgájának Mózesnek: „Te vagy a kit küldeni akarok, menj el az én népemhez“! (2. Mózes IV.).

És ekkor érezték-e ti is azt a mély, erős részvétet az emberiség sorsa iránt, mint Jézusról többször iratik, hogy „lelke keserülő a népet, hogy könnyőreletességre indula rajtok?“ Volt-e nektek is valami közölni, valami vigasztalni valótok? A népnek anyagi, társadalmi és erkölcsi szenvedéseiu megérett-e szivetek? A súlyosan terhelték és szerencsétlenek nagy sokaságát látva, gerjedezett-e valami kebletekben? A lélek, valami jó és szent lélek, felfer-e olykor a tétlenség, a tespedés, a bűn álmából, éreztetve méltatlanságtokat, Isten irgalmát s a vele kibékülés és egyesülés mennyei örömét? Unszolt-e a lélek másokkal is közölni az igazság ismerésének boldogító élvezit? Oh ha Istennek ily szavait soha sem hallottátok, ha soha sem éreztetek nemesebb-szerű fellángolást, elragadtatást, nem éreztetek benső fájdalmat azon, hogy a legjobb akarat mellett is oly kevés sikert mutathattok fel: akkor fel lehettek bármennyi főpap kezének fejetekre tételével szentelve, vagy akár a legegyszerűbb apostoli öröklés szerint a legrégibb kortól a jelenig alászállott szent lélek olajával felkenve; lehettek a ti mestertek feketeszín köntösébe öltözött, ügyes és okos hivatalnokok, bizonyos faja a régi papságnak, a régi egyház emlékeincz költőisége nélkül, de nem leszték igaz krisztusi értelemben lelkipásztorok, nem leszték próféták. Azonban ha Isten eljegyzett titeket e munkára, ha a szent lélek megilletett, mint egy prófétát, s tüzes szekérben felragadott arköznapiság köréből az ideális világ egébe, akkor fel vagytok avatva, szentelve, — missiótok Istentől van — próféták vagytok.

Küldetéstek magasztos voltát jelöli továbbá a tekintély, melylyel az fel van ruházva. Két neme van a tekintélynek: egyik a külső, mely a távolból és a magasból követeli a tiszteletet, a melyet nem lehet vitatni s feltétlen meghajlást kíván igája alá. Ez a zsarnoki, a pogány tekintély. Van egy más tekintély is: az erkölcsi, a rábeszélés, az okokkal meggyőzés tekintélye — ez a keresztényi tekintély, a Jézus tekintélye. Ő róla mondja az irás: hogy nagy

méltósággal, azaz tekintélyvel tanít vala, nem úgy mint az írástudók. Mily tekintélyvel? A külső fény, méltóság, a születés, a fegyveres erő, a főpapság tekintélyével? Nem, ő az igazság, a szentség méltóságával tanít vala, azért álmélkodott beszédén a sokaság. Midőn ez isteni ígéket szólá: Boldogok, a kik éheznek és szomjuhózzák az igazságot. Az Isten lélek. Szeressétek ellenségeiteket. Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes: a szív repesett, a lelkiismeret gerjedezett, és áment mondott szavaira. Midőn körüljárt, keserülve a népet, mély rokonérzéssel a nyomorultak iránt, — szigorú a gonoszokhoz és képmutatókhöz, élete folytonos önfeláldozás, a lelkiismeret elragadtatással kiáltá: Te vagy a mi Urunk, mesterünk! Ime az igaz tekintély, az igazság, a szentség tekintélye. — Az eszmék és az erkölcsi élet küzdelmeiben, mint a fegyverek véres csatái között, a mire szükségem van nekem, egyszerű harcossnak, nem az, hogy a távolból, onnan a magasból tanítsák nekem az elméletet s a félelem által hassanak reám; az, a mire szükségem van, egy oly vezér, a kiről tudom, hogy szeret engem az önfeláldozásig, a ki előljár ezer veszélyek között, odaadván véré, életét is a szent ügyért — a ki ekként ragad el s szól hozzám parancsoló tekintélyvel: akkor nem vagyok többé a magamé, egészen az övé vagyok. Ez az erkölcsi, a keresztényi tekintély.

Egy ilyen prófétaszerű lelkész nincs kötve változhatatlan formulákhoz, rideg megkövesült dogmabetükhöz, a melyeknek szirtjéből az ékesenszólás varázsvesszeje sem tud többé üdítő forrásvizet csergedeztetni. — Csak saját lelkiismeretében hallgatja ő Istene sugalmát, abban keresi és találja az Isten ígéjének is legfőbb igazoltatását — Kétségkívül, ő soha sem fog eltérni az örök elvektől, a melyek egyiránt lényegét teszik a lelkiismeretnek és az evangéliomnak. Az embernek gyarló, nyomorult voltát és méltóságát, Istennek kegyelmét és irgalmasságát, szigorú ítéletét, igazságát és jóságát — az örök életet, mennyet — e Jézus által kijelentett nagy elveket a próféta is hirdeti, de mivel azok már átmentek saját szívébe, életébe — hirdeti, mint élő igazságokat, a mint szívéből kibuzognak. Szabad őszinte lelkét kevéssé korlátolják, kevéssé teszik elfogulttá az égi eredetű vallásnak földi támaszai — a betük, a külformák, a melyek ha elkorhadnak is, az eszme mindig elég hatalmas saját lényegéhez illő köntöst készíteni. Az elvek, melyek a

vallás belső életét képezik, vajjon elveszhetnek-e? Nem halhatatlan-e a hit? s nem örök hazája-e a mennyország? És ő — a próféta — örvendező reménynyel és bizalommal folytatja működését, a költő szerint:

Miként a madár, mely rövid nyugovásra

Száll törékeny ágra,

Érzi hajlongását, de mégis énekel

Tudván, hegy van szárnya.

Mily szép, aai! a ti küldetéstek ekként felfogva! Érzitek-e egész erejét, tekintélyét az ilyenmü szabadságnak, prófétaságnak, Oh, kérjétek az Ur Krisztus atyját, ki a ti atyátok is, hogy ily erővel ruházzon fel titeket, s bár a régi, hagyományos pap névvel nevezzen is a világ, bennetek mindig a lelkes, a lelkiismeret illetve próféta legyen személyesítve. A nyomorultaknak beszéljétek a menyeyei atya könyörülő szeretetéről, a mindenség ura gondviseléséről, a ki ruházza a mezők liliomait s a kicsinyekre szintugy gondja van mint az egészre; szóljatok a csendes megadásról, a reményről, az égi örömekről, szóljatok a sziv ömlengésével, gyöngédségével; legyetek próféták. A haldoklóknál úgy jelenjétek meg mint egy boldogabb világ vigasztaló követői, csak azt szólván egyszerűen, a mit láttatok és éreztetek a kegyelem országában; erősítsetek, vigasztaljatok; hirdessétek a bünbocsánatot, az örök életet; legyetek próféták. A gonoszok közelébe remegés nélkül menjétek és álljatok meg az igazság Istenére támaszkodva, lobbantsátok szemére Izraelnek büneit s dorgáljátok meg Judának gonoszságait; járjatok nagyok és kicsinyek előtt, lelketek szent függetlenségében, a rosztat nem nevezve egyébnak, mint rosznak; felriasztva, leverve a bünök büneinek emléke által, a boszuló lelkiismeret képében jelenjétek meg előtte; a Herodesek előtt legyetek keresztelő Jánosok; legyetek próféták. Sirjatok a sirókkal, hordozzátok barátaitok fájdalomterhét, kerüljétek a mesterkelt szólamokat, hanem szóljatok nemes egyszerűséggel az odaadásról, az örök viszontlátásról; legyetek próféták. — Végre a szószékben teljes szívetek, lelketek legyen Istené, az igazságé, az igazságot éhező és szomjazó lelkeké, s mielőtt nyilván fellépnétek prédikálni a népnek: prédikáljatok előbb magatoknak tanuló szobátok magányában: elmélkedjétek komolyan a szent ige felett; tapasztalásaitokat, meggyőződéseiteket és reményeiteket erélylyel és emelkedettséggel adjátok elé. — Felhozzák gyakran vádul a keresztény szószék ellen annak egyhanguságát, hidegségét, hatásának csekélységét. Oh ha a hitszónokok valamenynyen tud-

nának mélyen érezni, törödni és bánkodni hiányaik felett, hiinni, remélni, szeretni; ha tudnánk imádkozni, tudnánk munkálkodni, tudnók magunkat elfeledni, feláldozni; ha Isten igazságától és a lelkek szent szerelmétől egészen áthatva jönnénk ide: akkor hatalmasok, ékesenszólók, ellentállhatlanok lennénk; a szent lélek ragadna minket és hallgatóinkat velünk, — beszédünk a szent lélek kiömlése lenne. Oh hogy e meggyőző, elragadó, igaz, egyedül hatós tekintéllyel bírhattatok, barátaim, ne legyetek pusztán a régi pogány és zsidó jellegű papok: legyetek prófétaszerű lelkészek.

És végül a lelkész-prófétai munkának kiterjedése és célja jelöli annak magasztos voltát. A régi értelemben vett pap féltékeny a maga kiváltságaira, munkája nem terjedhet ki a távolba s törekvései célja csak igen viszonylagos lehet. Nem szabad, hogy hívei bizonyos előre kiszabott színvonalon feljül emelkedjenek; minél inkább nevededik a laicus, a világi: annál inkább fogy a clérus nimbusa, hatalma; főcélja engedelmes népet nevelni magának; innen a bizalmatlanság az önálló gondolkozás, a szabadság, a világosság iránt; óvnia kell a lelkeket a világosságtól, miként a székesegyházakban szép festett üvegtáblák által a szemeket a fény ragyogásától. Titokszerűség és fátyol mindenütt: a tan, a szentségek, az oltár, a papság körül.

A próféta ellenben szereti a világos nappalt, a fényt, az egyház minden tagjának szellemi emelkedését; ő hozzánk hasonló testvér, minden rejtelmes, varázslói hatalom nélkül; rokonszenves nyílt lélek; főcélja embereket nevelni, nem szolgákat; minél inkább nevedednek a kegyességben, az ismeretekben a reábizottak, annál boldogabbnak érzi magát; magasztos vágya, valósítandó eszménye ama Mózesi óhaj. Vajha az Urnak minden népe próféták volnának, és adná az Ur az ő lelkét ő beléjük.

Barátim, legyetek áthatva küldetéstek eme magasztos céljától. A ti felszenteléstek valódi értelme az, hogy magatokat egészen rászentelitek az egész nép oktatására, hogy mindenek előhaladhasanak az igaz ker. mivelődésben — lehessenek próféták. S lehetnek-e azok mindenek? kétségen kívül nem lehetnek mindenek alkalmasok arra, hogy nyilvános beszédek által sikerrel tanítsák az igazságot; a munka-felosztás üdvös elvénél fogva szükség, hogy minden fontosabb hivatalra legyenek hosszas és komoly előkészületek által képesített egyének, legyenek tudományosan képzett férfiak az evangéliumi igazságok hirdetésére is. De az evangélium nem

csupán igazság, hanem — élet és erő; nem csupán beszéd által hirdethetni azt, hanem érzés és cselekvés által is. Valaki a megpróbáltatások között önmegadást, alázatosságot, reményt tanusít, az igazságot hirdeti, az próféta. Valaki feláldozza magát, éhezi és szomjuhozza az igazságot, a kinck élete béketűrés, munka, önmegtagadás, az a legjobb módon prédikálja az igazságot, az próféta. Így neveljétek a lelkeket, hogy hiveitek mindenike azon a helyen, hová a gondviselés helyezte, a tőle vett adományokhoz képest nyilváníthassa hitét és szeretetét; kérjétek az Urat, hogy szálljon mindenekre az ő lelke. Hogy mindenek az igazságnak teljes ismeretére jussanak: e nemes ideal legyen lelkészi hivataltok feladata, éltető és tápláló tüze. A keresztény ember életének van egy főczélja, ábrándszerű talán, de a melyre mindenki köteles törekedni: **L e g y e t e k t ö k é l e t e s e k**, mint mennyei atyátok **t ö k é l e t e s**. A lelkész életének van egy főczélja, elérhetetlen ugyan általán véve, de a melyre mégis mindnyájatoknak törekedni kell, s a melynek örök éberségben kell titeket tartani: **Vajha az Urnak minden népe próféták volnának, és adná az Ur az ő lelkét ő beléjük.**

Ily szellemen immár fogadjátok el a ti szép és magasztos küldetésteeket, kedves ifju szolgatársaim! Magasztos és nagyjelentőségű az eredete és jogai által; magasztos a tekintélynél fogva, a melylyel fel van ruházva, s végtelen kiterjedése és czéljánál fogva. Szellemi czélok és szent érdekek munkássai kell hogy legyetek. Ne ütődjete meg hát azon, hogy a világ nézete szerint nem tűnik fel egész magasztosságában a ti hivataltok: egyszerű, szerény, s többnyire kevésse jutalmazott az anyagilag; de ha képesek lesztek a múlt érdekeken feljülemelkedni, s magában az emberi lelkek nemesítésében, az Isten dicsőségének terjesztésében keresni a legtöbb munkássági alkalmat, s a szellemi és erkölcsi működésben találni a legédesebb jutalmat is: óh akkor ti lehettek és lesztek is a legboldogabb munkássai az emberiségnek. — Fogadjátok el azért küldetésteeket alázattal, szabadsággal, hittel és bizalommal: nagy örömmel, de egyszerűsággal nagy félelemmel és rettegéssel is. Könyörögjetek Istennek az erő és bátorság lelkeért, hogy megközelíthessétek a nagyszerű czélt, mely a lelkipásztori hivatalra nézve ama kegyes óhajban van kifejezve: **Vajha az Urnak minden népe próféták volnának.**

És immár, szeretett szolgatársaink, mielőtt Krisztus Urunk zászlója alá feleskünnétek, azt kérdem tőletek: kedves-e nektek

az ő szent szolgálata? Kivánjátok-é azt elfogadni és abban állhatatosan megmaradni?

E szerint, ha elfogadjátok e szolgálatot, jelenjétek meg a rendes felavatási szertartásra, s egyházi főjegyző aát. felkérem, hogy imez új szolgatársainkkal irassa bé neveiket az új papok névkönyvébe és eskesse fel. (Itt következik a felavatás.)

Fel vagytok immár avatva, szentelve, azaz, ünnepélyes formákkal kibocsátva az evangélium szolgálatára; menjétek azért és tanítsátok a népet, mely külön gondjaitokra van bízva; közöljétek vele a saját lelketekben mélyen átértett, saját szivetek és lelkiismeretekben átértett igazságokat, hűséggel, nemes buzgalommal és állandó kitartással járván el kötelességeitek teljesítésében; tanítsatok, nem mint éktelen nyereségre, lelkek és testek feletti uralomra törekvő papok, hanem mint mindeneknek szolgálni kész próféták, ama magasztos óhajtól ihletve: Vajha az Urnak minden népe próféták volnának, s adná az Ur az ő lelkét ő beléjük. S hűséges szolgálat-tételetek jutalma legyen az édes öntudat, hogy sok lelket vezéreltetek az igazság ismeretére s ezáltal lelki szabadságra és boldogságra.

Zsinati szent gyülekezet, szeretett atyámfiai az Urban! Habár ily apostolszerű kézzel megáldás, felavatás sorsában csak egynéhány ifju próféta — lelkész részesüle is e szent alkalommal, s a keresztény hívek nagy zöme illetén apostoli hagyományszerű művellettel nem szokott felavattatni az evangéliumi szolgálatra; de azért a keresztényi egyetemes papság eszméje mindnyájunkra vonatkozik, minden keresztényt érdekel ama Mózesi óhaj: Vajha az Urnak minden népe próféták volnának! sat. Menjétek azért ti is a prófétai hivatás mély érzetével a reátok váró munkássági körökbe, — tanuljátok és tanítsátok az evangéliomot, mint bár nem-hivatalos, de azért oly számos lélek üdvéről való gondoskodásra hivatott világi lelkészek, — mindenekfelett szép és nemes tettekkel, a feláldozó szeretetben munkás hit erejével tanítsátok, hogy igaz próféták vagytok, „szent nép, királyi papság az Istennek tetsző áldozatok áldozására.“ Áldottak legyetek, s az Ur adja az ő lelkét tibéletek!

Légy áldott különösen te, az Urnak e helyen épült szentháza, kolozsvári auyaekklézsia! mely vendégszerető meleg karjaiddal mindig kész vagy a hitrokonok befogadására, mint ama nagyhitű patriarcha, a ki „nem tudván, angyalokat fogadott bé szivesen üdvözlött

és megemberelt vendégeiben. Légy áldva Istennek minden testi és lelki áldásaival, hogy külsőleg is mindig oly gazdag légy, mint vagy bensőképpen a hit és szeretet drága kincseiben! — A próféták iskolájából, a melyet templomod szent árnyékában emelt a tudás hő vágya, támadjanak megszűnés nélkül őszintén bátor bajnokai a felvilágosodás, szeretet és szabadság szellemének, s ha miként a szent földön ama Sámuel által alapított próféták iskolájából nem kerülnek is ki szerény öledből olyas Davidszerű fejedelmi nagy fiak, de soha se legyen fogyatkozásod az Ur szent ügye, az igazság és szabadság érdeke és győzedelme iránt buzgólkodó lelkekben. —
A m e n.

K r i z a J á n o s.

Mikó-Lőrincz életrajza.

Est et fidei tuta silentio

Merces.

A közelebbi negyed század alatt, politikai életünkben, alkotmányunkban, polgári szervezetünkben — mondhatni — rohamosan eléidézett változásokkal egyetemben, társadalmi, polgári és magán életünkben, világnézetünkben, gondolkodásunkban, szokásainkban és erkölceinkben, szóval jellemünkben is igen lényeges változások következtek bé. Az alapjában conservatív jellemű nemzettestet élénk reformláz lepte meg, mely a társadalom minden izigleni reformálására, átidomítására munkál. Korunk kiváló ellentéte legközelebbi multunknak, melyet hitével, jellemével és munkálkodásával együtt használaton kívüli odonságnak nézünk. A mi nem „modern“, rosznak, nevetségesnek mondjuk.

Vajha e sebes változás és átalakulás előnyünkre történék! Vajha polgári, társadalmi és egyéni életünk javítását, nemesítését és tökéletesítését eszközölné!

Talán nem fog elfogultságnak tetszeni, ha ama multat összehasonlítva jelenünkkel, az eddig mutatkozó jelenségekből óhaj-tásunk teljesülésére nem következtethetünk. Hisz akkor a politikus és hazafi gondolkodás és meggyőződés nyomán megállította saját vélekedését és elveit, s midőn azokat szabad szóval őszintén hirdette, saját tetteit és életét azok szerint intézte; most a többség vélekedésének zajos hirdetése politikai bölcseségnek tartatik; megállított elvek szerinti cselekvés, az önmeggyőződéshez való hívséges, tántorithatatlan ragaszkodás korlátoltságnak tartatik, legszeledebben elfogultságnak kereszteltetik, mert ma már az elvűség és a meggyőződéshez szilárd ragaszkodás helyett a viszonyokkai kialakulás, a körülményekhez alkalmazkodás a jelszó; minden párt, minden elv egyenlő híűséggeli szolgálása élelmességnak, ügyességnek tartatik. Akkor a közügy embere zajtalanul munkált a közügynek, melynek jutalomért vagy buzgalomból szolgálatába szegődött;

most a piacon igyekszünk munkálkodni; szeretjük, hogy minél többen hallják szavainkat s lássák tetteinket; képzelt vagy valósággal meglevő képességeinket, előnyeinket kalmárként adjuk uzsorára, hogy minél nagyobb kamatot hajtsanak számunkra; élünk, munkálkodásunk csábító kirakat. Ez előtt a hosszúság és lelkiismeretes munkásság számíthatott jutalomra, elismerésre és tiszteletre, ma a jutalom és tisztelet keresésében nem latoljuk képességeinket és érdemeinket; nem azt nézzük, hogy mi illet meg, hanem mire vágyunk; csak a célra függesztjük szemeinket, az útra, melyen ahhoz kellene érnünk, nem is pillantunk; minden jutalom és tisztelet hajhászó vadászat tárgya, melyben rendesen a legvakmerőbben követelő a nyertes. A demokratikus egyszerűség gondolkodás- és életmódban, czim- és rangkórságos napjainkban — „járatlan út, melyen csak a boldogtalanja fut“.

Valóban aggodalommal veszem kezembe az ecsetet, hogy elhunyt egyik kedves pályatársunk füzetünk elején látható arcképhez az ő szellemi arcképét is lerajzoljam életiratában. E pályatársunkat csak most szőlitotta ki ugyan a halál sorainkból, de mivel ifjúsága s férfikorának első szakasza, — az emberi élet fejlődő és alakuló kora, — a változatos utolsó negyed század előtti időkre esik, s ennél fogva szép képességei ezen korban fejlődve ki, s erős egyénisége azon kor szellemében alakulván meg, szellemi lénye, valója azon kor szebb vonásaiból van összealkotva; s mind az, a mi azon kor jellegében jó, szép és nemes volt, mint kitörölhetlen zománcz vésődött bé elhunyt pályatársunk jellemébe, az tükröződött vissza egész életéből, munkásságából, az látszott gondolkozásán és életmódján. És e jellemet és zománczot az újabb viszonyok minden változásai, a korszellem különböző áramlatai között utolsó lehelleitéig szűzies tisztaságban megtartotta s arra élete egész folytában soha semmi körülmény sem vetett legkisebb homályt is.

És éppen ezért aggódom, mert attól félek, hogy ha olvasóink őt korunk mértékével mérik, s korunk világnézetével, elveivel ítéli meg, azon méltatlanság történhetik vele, a mi — ha szabad a kicsiny dolgokat a nagyokkal összehasonlitanunk — a nagy Catóva, kit kétezer esztendő után is Róma történelmének egyik tekintélyes írója elfogult, különöz ideotának nevez, mert elveivel, erős meggyőződésével nem tudott, nem akart beférkezni a Caesárok által teremtett újabb viszonyokba.

Mikó Lőrincz született 1806-ban Bölönben a Mikó nemzetségből, mely nemes Miklósvárszék bizonyítása szerint „ultra humanam memoriam semper et omni tempore in vera, nativa et originali Siculica nobilitate perstitit.“

Nagyatyja, András, a szegényebb primori, de főleg a székelység szabad osztálya ellen a felfegyverzés alkalmával elkövetett igazságtalanság és nyomás korában bölöni ősi birtakáról Kolozsvárra költözött, hol mint iskolákat jó sikerrel végzett, jó módu, egyszerű polgár élt; a Kolozsvár városi hatóság által 1785-ben kiállított *salvus conductus* elismeri: „Claudiopoli bene residiatum, contribuentem juratumque civem esse, atque ob solerte sincereque gestum quanti contributionalis collectoratus officium centumviralis quoque communitatis gremio adnumeretum“ s őt mint: „pro optinenda ipsum concernente paterna sua haereditate ad Possessionem Bölöny proficiscentem“ minden hatóságnak jó indulatába és figyelmébe ajánlja.

Édes apja Sámuel volt, ki a kolozsvári főtanodában a teljes tanfolyamot elvégezvén, édes atyja óhajtásához képest elvállalta a neki felajánlott iskola tanítói állomást Bölönben. E lépésére befolyással volt édes apjának azon óhajtása, hogy a bölöni ősi birtok ő reá ruháztassék. Megtelepedvén rendeltetése helyén, feleségül vette bölöni pap és köri esperes Péterfi Miklós leányát, Annát, gyermekei hite és vallomása szerint a házias gazdaszszonyi ügyesség, a szívélyes jóság és lelki műveltség egyik ritka példányát. A szép és derék székelyi falu, Bölön s abban az egyszerű unitárius ének vezéri és iskolatanítói hivatal lett ezután életének és egész munkásságának színhelye, munkaköre, melyet soha sem hagyott el s melyen lelkiismeretes buzgósággal munkált, a míg birta.

Bámulatos jelenség, hogy ő, ki képességei és készütségei nyomán magasabb pályára, például papságra is igényt tarthatott, s arra több versen megválasztatott és meghívatott, s a mellett az akkori és odavaló viszonyokhoz mérten tisztességes saját birtoka volt, nem fogadva el semmi eléléptetést, semmi kedvezést, egyszerű pályáján hűségesen megmaradt mind végig.

E jelenségnek megvolt a kulcsa magában az institutióban. Egyházközségünk keblében a leendő belső emberek, sőt a más pályákra készülő többi ifjak is a kolozsvári főtanodában az egész tanfolyamat együtt végezték bé, tehát egyaránt készültek az egyházi szolgálatra; a fokozat csak az életben és hivatalban volt meg; a néptanítói állomás első lépés volt a papságra, az iskolatanítók

képesítve levén a papi hivatalra; nem egy püspökünk volt, a ki a néptanítói állomásról a püspökségig emelkedett. És éppen ezért az iskolatanítói állomás tisztességes állapot levén, a képebb és képzetebb ifjak sem vetették meg, a mi a tanítói állomás s annak nyomán általán a népnevelés emelésére nem csekély befolyással volt. Ő is tehát ez állomást tisztességesnek tarthatta, anynyival inkább, mert anyagi tekintetben is előnyére volt: hivatali jövedelmei mellett ugyanis helyt lakva értékesíthette valamint saját bölöni, ugy neje nagy-ajtai birtokait is, s ez által lehetségessé lett, miszerint igen tisztességes házat tartva, két fia s egy leánya növelését is kellő módon intézhesse.

De leginkább meg lehet magyarázni ezen folytonos helytmaradását az ő jelleméből; egy volt ugyanis azon emberek közül, kik életpályájokat szeretik, s minden mellékes tekintet és utógondolat nélkül ahoz ragaszkodnak. A tanítás tehát neki kedves kötelesség volt; iskolája élete boldogságának egyik tényezője. Ez odaadás, ez önzetlen, lelkiismeretes és buzgó munkálkodás következése az, hogy akkor Bölönben az egész, mindkét nemü ifjúságban alig lehetett olyant találni, ki ne tudjon írni és olvasni; sőt valamint egyebütt jobb népiskoláinkban, ugy Bölönben is, a latinnyelv fel volt véve a népiskola tantárgyai közé, anynyira, hogy például a bölöni népiskolából többen léptek a katonai irodákba, vagy a gymnasiumokba egyenesen a felsőbb grammatikai osztályokba, mint bölöni Farkas Sándor is a Mikó Sámuel keze alól.

Édes atyja keze alól, a bölöni falusi népiskolából lépett Mikó Lőrincz is az unitáriusok kolozsvári főtanodájába 1817-brn oktober 12-én; az alsóbb osztályokat végezve, a németnyelv tanulása végett 1821-ben september 1-én Brassóba a 31. gyalog ezred fiu növelőházába vitte apja, hol az 1822. évi julius utolsó napjáig, „mint bennlakó növendék szorgalom és jó erkölcs tekintetében minden kivánalmaknak megfelelt.“

Az 1823. évben september 1-én togatus deákká levén, s négy iskolai év alatt a bölcselmi és theologiai tanfolyamat kitünő osztályzattal végezvén, a jogi tanfolyamra lépett, melyet a kolozsvári kir. Lyceumban az 1829. augusztus 30-án kiállított a b s o l u t o r i u m szerént hasonló szép sikerrel végzett bé.

A tizenegy tanulóí év a szokott módon és foglalkozások között járt le; szokott módon mondjuk, hisz ma már az önképzést, a tényleges tantárgyak mellett az irodalommal foglalkozást nem csak

kollegialis, hanem más iskolákban is szokásosnak tartjuk. Mikó Lőrincz tanuló s még inkább jogász korában is kellett lenni iskolánkban sőt azon kívül is egy önképző irodalmi körnek, melynek létezéséről és szerkezetéről biztos tudomásom nincsen. Bizonyosan rendszeres szervezet nélküli baráti kör volt, azon iránnyal, hogy tagjai irodalmi kísérleteiket egymással közöljék, legalább ezt sejteti velünk a Mikó Lőrincz irományai között találtató, az ő kezével írott következő töredék: „Nem akarjuk mi senki eleibe terjeszteni munkáinkat, annyival inkább célunk azt világ eleibe adni — nem ez a cél, hanem tiszta időtöltésből irogattunk — vajjon nem jobb az elmének ilyen játékot adni, mintsem a henyélésre alkalmatosságot szolgáltatni. Baráti egyesületünknek ez mindörökké világos képe lehet. — — — vajjon ifju korunknak ezen jádzisága nem lehet-e üdös korunk tályán kedves multságunk tárgya.

Nem adjuk ezért senki kezére, nem adjuk crisisse alá a világnak, tudjuk, hogy nem is arra való, hogy kritikáját kiállhassa; hanem tartjuk magunk közt, mint barátságunk lánczszemét, mely minket összeköt. Nagy világ neked egyébbel szolgálunk.“

E esendben, magánosan munkálkodó, valójában önképzőkörnek Mikó Lőrincz egyik munkás tagja volt. Kéziratban levő dolgozatai az 1827—1829 évekre esnek; nagyobbára lantos költemények, dalok, s költői elbeszélések. A nagy költők fiatalkori költeményei bizonyára a legeredibbek, legkedvesebbek, mint a természetes költői szellemnek, magának a muzsának önkéntes, mesterkéletlen nyilatkozatai. A kezem közt levő dolgozatokat nem nevezhetem ugyan nagy költői nyilatkozatoknak; s bár nem találom bennök a „dívés venát“, melyből a leendő nagy költőt felismerjem, mégis előttem nagyon kedvesek és becsesek; mert belőlök összeállithatom írójok szellemi valóját, képét; meganynyi vonásnak nézem mindeniket, melyekből együttesen kiválik a nyugodt kedélyü szerény lélek, a vizsgálódó, emelkedő gazdag értelmi tehetség, párosultan oly képzettséggel, józansággal és mélységgel, melyet egy húsz éves ifjutól ritkán várhatni.

Különben is e dolgozatok hivségezen tükrözik vissza saját, valamint azon körnek, melyben és a mely számára irattak, a célját — a tanulást. Meganynyi tanulmány mindenike, valódi mestermű mintákon. Tartalmok Horatius csendes kedélyét, nyugodt világnézetét, bölcs megelégedését láttatja; az alakban, a versek alkotásában, versfajok választásában Berzsényi volt a minta. Mindketten

kedvencz költői voltak; belőlök és rajtok tanult, mikor idéz, Horatiustól idéz.

Végezván a jogi tanfolyamot, 1829-ben september 2-kán fel-
esküdött az erdélyi kormányshoz; de már októberben meghatá-
rozott életpályájára leendő képzés végett Maros-Vásárhelyre ment
a királyi táblához joggyakorlatra, ítélőmester Augustinovic Pál
cancelláriájába; hol barátai és hivataltársai a cancellaria igazgató-
jává választották Augustinovic távoztával a Földvári Farkas can-
cellariajába lépett által. A szokásos vizsgák letétele után 1833-ban
julius elején letette az ügyvédi esküt és kikapta ügyvédi oklevelét,
s mint képzett jogtudós és okleveles ügyvéd Kolozsvárra telepe-
dett s megkezdette ügyvédi pályáját.

Képességei, igazságszeretete, egyenes őszintesége, és szorgal-
mas munkássága által figyelmet keltett; rövid időn keresett ügyvéd-
dé lett. S már 1835-ben május 1-én Kolozsmegyében szegények ügy-
védévé neveztetett ki; mely hivatalról azonban már 1838-ban le-
köszönt, mert változott körülményei nyomán oly összeütközésbe
jött hivatalával, hogy annak további pontos folytatására magát elég-
telennek érezte. Körülményei anynyiban változtak, hogy ügyvédi
gyakorlata már terjedelmes volt.

Tizennégy évre terjedő ügyvédeskedése folytában sajátlagi élet-
módja és foglalkozása mellett figyelme és munkássága kiválóan négy
irányban hatott; első volt önmaga, menynyiben az eddig gyakorolt
önképzést tovább folytatta, ifju ügyvéd korában tanulván meg a
francia nyelvet is, melynek nyoma Volney általa lefordított, de csak
kéziratban levő „Romjai“. A tanulást és kölesönös művelést, mint
fiatal korában, most is baráti körben folytatván. Munkás figyelme-
nek másik tárgya volt az unitárius vallás és az unitárius vallás-
közönség. Az 1835 évben Tordán tartott zsinati főtanácsban egy-
házi tanácsossá választatván, közügyeink intézésében lelkiismeretes
buzgalommal részt vett. E korban egyházközségünk kebelében a tan-
ügy iránt általában, különösen pedig kolozsvári főtanodánk iránt
élénk mozalom támadott; e mozalom látható vezetője volt néhai
Iszlai László, kolozsvári főiskolánk felvigyázó gondnoka, lelke, moz-
gató szelleme pedig Brassai Sámuel, akkor részint igazgató tanár,
részint tanvevő; eszköze az 1841-ben felállított „nevelésügyi
bizottmány“, melynek hivatása volt a tan- és nevelésügyi kér-
déseket megvitatni, azokra nézve véleményt adni, tervezeteket ké-
szíteni. E nevelésügyi bizottmánynak Mikó Lőrincz is egyik mun-

kás tagja volt. Az élénk mozgalom megtermette áldásos gyümölcsseit. Képviselő és főtanácsi, e korban tartott gyűlések munkálkodásának egyik főtárgya volt a tanügy, valamint felsőbb tanintézeteket, úgy népiskoláinkat illetőleg. Egyéb intézkedések között nevezetes: falusi népiskoláink szervezése, tantervöknek megállítása; de ennél még jelentékenyebb felsőbb tanintézeteinknek, jelesen kolozsvári főtanodánknak az 1842. évben Korondon tartott zsinati főtanácsban eszközölt teljes átalakítása, szervezése; mely alkalommal az addigi idegen latin helyett az anya magyar nyelv vétetett fel tanyelvül, s kolozsvári főtanodánk a tanügy színvonalán álló teljes — tordai és sz. kereszturi középiskoláink pedig al-gymnasiumokká alakultak oly szervezettel, hogy tíz évvel később a hirhedt Entwurf által teremtett viszonyokba igen kevés, lényegtelen módosításokkal beférkezhettek. Ehez hasonló tény volt a kolozsvári főiskola törvényeinek 1845-ben a h. almási zsinati főtanácsban végrehajtott codificatioja. E reformokban, különösen a legutolsóban mint szakembernek és jogásznak kiváló része volt Mikó Lőrincznek.

Mint Kolozsvár birtokos polgára a város közügyeiben is részt vett, a képviselő testületnek — centumviralis communitásnak tagjává választatván.

Az 1838. évben házasságra lépván Székely Klárával, unitárius püspök Székely Miklós leányával, élte boldogságának tanyája a családi kör lett, mely a szenvedélyességgel határos mély érzésének kedves tárgya lett. E házassági frigy, melyben két egyenlően nemes lélek, tiszta szív párosult, a legboldogabb volt; a kölcsönös szeretet és becsülés által édesített házasságnak négy gyermek kölcsönzött zamatot.

Az ügyvédi gyakorlat tizennegyedik évében változás történt hivatásában, jobban mondva eredeti természetes hivatására, pályájára lépett — tanárrá lett.

Hitközségünk kebelében többen, elvitathatlanul jószándékkal, de korlátolt felfogással és elfogultsággal abban buzgolkodtak, hogy kolozsvári főiskolánkba a jogi és politikai tudományoknak egy tanszéket állítsanak; mely buzgalom, miután Kolozsvárt ily tanszékek már két intézetben voltak, legalább is felesleges volt. A kitartó buzgalmat azonban néhai Rediger Károly nemes áldozatkészsége nyomán siker koszoruzta, s a célba vett tanszék megállapított. Az egyházi főtanács 1847-ben május 3-án tartott ülésében „minden szavazatok teljes elnyerésével“ megválasztotta Mikó Lőrinczet a

jogi és politikai tudományok tanárává; azon hozzáadással: hogy egyszersmind az egyházi tanácsnak jegyzője is legyen; s ez által azon kötelék, mely őtet mint egyházi tanácsost és a nevelésügyi bizottmány tagját közügycinkhez vonta, még szorossabban hozzáfűzte kiválóan főiskolánkhoz. A jegyzői hivatal folytatásától, azon okon, mert tanítványai számára tankönyveket kellett írni, egy időre felmentette az egyházi tanács.

Hivatalába ugyanazon évi szeptember 5-dik napján igtattatott be innepélyesen, mely alkalommal tanári székét egy értekezéssel foglalta el a „nemzeti életről„ melyben azon elvet állította fel, hogy a polgári társaságnak hivatásához képest alapja az igazság, czélja az igazság érvényesítése a szabadság által. E czélját a polgári társaság a különböző kormányformák közül legbiztosabban az alkotmányos kormányforma által éri el, s biztosítására legtöbb kezességet nyújt az alkotmányos örökösödési monarchia, melynek kebelén fogamzanak és fejlődnek a legszebb polgári erények, a törvények tisztelete és a hazaszeretet.

„A mi hazánk“ — így szól — „sok küzdelmek között élte keresztül a népek élete első és második korszakát (absolutismust és theokratiát). Hála Istennek, legyőzte mindig azon kísérleteket, melyek a magasabb polgári élet felé haladás idejében az átalakulás pontjain mindenkor megjelentek, s az igazság eleme fenntartotta mind ez ideig alkotmányát.“ Végül így kiált fel Montesquievel: „Hálát adok Istennek, hogy azon országlás alatt élek, mely alatt születtem, s azoknak tartozom engedelmeskedni, a kiket szeretek.“

Az egész értekezés nyilvános tanubizonyossága annak, hogy ő hazánk közbizonyait nem csak ismerte, hanem szerette is, s az elfogultságig tisztelte és bámulta, — mondhatni eltorzítva, s még úgy is, a miként az ténylegesen gyakorlatban volt akkor, midőn ő született és élt, s ahoz és általán az egyed-uralkodás eszméjéhez anynyira ragaszkodott, hogy jelen értekezésében is például a köztársasági kormányformát tüzetes tárgyalás és méltatás helyett egyszerűen csak azon megjegyzéssel veti el, hogy az csak Dantonokat és Maratokat szül; tanubizonyossága másfelől annak, hogy a ki elmondotta, egy olyan jogász és jogtudós volt, kinek öntudatában a jog és igazság — a törvény mindenképp felett állott.

Innepélyes beigtatása után más nap megkezdette előadásait, melyekben szakmájában gazdag készültségét, jártasságát sikeresen

érvénycsithette, anynyival inkább, mert e foglalkozásban a tanítót hit és meggyőződés, a tanítványokat bizalom és tisztelet vezérelték.

Azonban a szép pálya, melyen a Mikó Lőrincz szelleméhez és munkásságához méltó mező tárult fel, — fájdalom — nagyon rövid volt. Az 1848. évi események békövetkeztével főiskolánk kebelében is a tanítást az iskolai év vége előtt megszüntetvén az egyházi tanács, Mikó Lőrincz is leszállott a jog és politikai tudományok tanszékéről, — hogy többé soha se üljen arra.

Béállott az 1848. év mozgalmával, melyeknek áramlatát Mikó rincz is követte, eseményeiben munkás részt vett. Talán ellenmondásnak, következetlenségnek tetszhetik, hogy ő, ki azelőtt egy évvel hálát adott Istennek, hogy azon kormányforma alatt és viszonyok között élt, és hogy szerette azokat, kiknek engedelmeskednie kell, e mozgalomhoz csatlakozott. Nem következetlenség, hanem az ő gondolkodás-módjának, jellemének és meggyőződésének természetes kifolyása, következcse. Azok a mozgalmak lényeges változást idéztek ugyan elé jogi viszonyainkban és alkotmányunkban, de mivel egyfelől éppen annak az igazság és méltányosság alapjáni javítása és tökéletesítése, — másfelől az alkotmány saját szellemébeni életének és gyakorlatának biztosítása volt a nemzet küzdelmének czélja, mint valódi alkotmányos érzelmi polgár igazság szeretetének egész melegével üdvözölhette ama mozgalmat, és azoknak a demokratiai elveknek, melyeket a nemzet vallani és hinni kezdett, a demokratikus érzelmi és gondolkodásu s azt tényleg gyakorló Mikó Lőrincz lelkében élénk viszhangra kellett találniok; ő tehát meggyőződéssel és hittel csatlakozott a mozgalomhoz s állott a nemzet munkássai sorába. Nem találjuk ugyan a nyeglék és szájhősök között, nem a tüntetéscet rendezők mellett, sem a hivatalra, hatalomra vergődők, a minden áron szerepelni kívánók sorában. A legnagyobb méltóság, melyre vágyott és a melyet el is ért, — a közlegénység volt a városi nemzetőrseregben. De ott látjuk a maga helyén, a törvényes téren a munkások között.

Kolozsvár városa volt hivatta, hogy az időben a politikai és társadalmi mozgalmakat az erdélyi részekben vezesse, a mozgalomnak gyupontja legyen. E vezetői szerep eszköze volt a városi képviselő testület, a centumviralis communitás, az időhez képest hevenyészett szerkezettel és hatáskörrel. Mint ezen testületnek régibb idők óta tagja, ezt tartotta törvényes térnek Mikó Lőrincz is, a melyen hathasson, nem mint türelmetlen pártvezér vagy re-

formair és indítványozó, hanem mint a dolgozó bizottmányok munkás tagja. Mindjárt a mozgalom elején márczius 27-én azon bizottmány tagjává választatott, melyet a képviselő testület a „polgári őrség“ tervezetének megkésztítésére küldött ki; a bizottmány munkálatait elfogadván a közgyűlés, a hét tagu végrchajtó bizottmány tagjává választatott. Április 26-án azon bizottmány tagjává neveztetett, mely „az unio modozatai felöli véleményadásra volt kiküldve. Szeptember 16-án pedig a felállított „oltalmi bizottmány“ tagjává választatott, azon bizottmányba, mely a közügyeket sajátlag intézte, mely akkor tényleg a helyhatóság kormánya volt. E bizottmány munkálkodásáról nem láttam írott adatokat, emlékeim és emlékeink szerint Mikó Lőrincznek nyugodt komolyságával, józanon számító értelmességével a mérséklő szerep jutott, valamint a bizottmánynyal, de kivált a türelmetlenkedő, heves és viszketeg közönséggel szemben. E mérsékeltég megtermette gyümölcsét, többek közt egy nevezetes kérdésben is. A városban tudomássá lett az oláh népségnek a hirhedt balázsfalvi gyűlés utáni tényleges fellépése; a mezőségről a magyar városokba menekült magyarság hirt vett azon erőszakoskodásokról, melyeket az oláhok elkövettek; Kolozsvárt az a vélcikedés fejlődött ki, hogy a kolozsvári nemzetőrség együttesen a császári helyőrseget tevő Sivkovics ezred egy részével tüntető hadjáratot intézzen a mezőség ellen. A nemzetőrség hadilábra állittatott utra készen. Az oltalmi bizottmányban három napig küzdött Mikó Lőrincz a hadjárat ellen, mignem sikerült nézetét többségre emelni, s a hadjárat elmaradott. Ezen magatartásában vezette őt a törvényesség érzete, melynek hatása alatt még akkor sem akart a törvény teréről lelépni, midön mások már nem esmerték a törvény hatalmát; de különösen az, hogy nem bizott a vállalat sikerében, s mert a császári helyőrség iránt nem viseltetett bizalommal. Óvatosságát igazolták, gyanuját rövid időn valósitották az események. A császári hadsereg, mely addig titkos ellensége volt a nemzetnek, nyilvános ellenséggé lett. Mily gyászos lett volna a kérdés alatti hadjárat, ha a társereg e közben a kolozsvári nemzetőrség ellen, mint ellenség léphetett és lépett volna fel.

A politikai változások a társulatokra is hatással voltak; az országos reform-mozgalom keretébe a hitfelekezetek s maga az egyház is felvétellett.

A pozsoni XX. törvénycikk, mely a lelkiismeret szabadságát, a vallásfelekezetek függetlenségét megállittja, nevezetes vivmánynak

tekintetett, s az események rohamában nem vették észre sem magok a törvény alkotói, sem a nemzet azt a fonákságot, mely magában a törvényben van, a menyinyiben a midőn az egyházak függetlenségét biztosítja, az egyház szolgálát és ez által magokat az egyházakat az állam zsoldjába fogadja, azt rendelvén, hogy az egyház szolgálai az állam által fizetessenek, s az egyházak szükségéi az állam által fedeztessenek, s ez által általánosítja azon szerencsétlen kapcsolatot, mely a rom. kath. egyházat egészen, a protestáns egyházakat részben az államhoz csatolta, mindkét félnek hátrányára s a vallás függetlensége eszméjének ellenére. Az unitárius egyház közönség öszinte örömmel és megnyugvással vette az unitárius vallásnak az egész Magyarországon törvényes elismerését. Az egyházi képviselő tanács három rendbeli üdvözlő és hála feliratban fejezte ki örömét e tény felett, egyiket intézte az uralkodóhoz, másodikat a Nádorhoz, a harmadikat a magyar kir. miniszter elnökhöz. Ez utóbbiban kifejezést adván az unitárius vallásközönség iránt a törvényhozás által tanusított jóságért és méltányosságért, így folytatja:

„Hitfelekezet nevében szólunk; de a mely távol van, hogy a sectismust az álladalom felibe emelje, mely tárol van, hogy ne a státus céljait ismerje a legfőbbeknek, a legszentebbeknek.

Hitfelekezet nevében szólunk, a melynek erős meggyőződése, hogy a honnak hazafiak, nem felekezet-emberek kellenek, melynek erős meggyőződése, hogy a nevelés ügyét az álladalomnak kell rendezni és vezetni; hogy e tekintetben, miután a lelkiismeret szabadsága biztosítva van, vallásfelekezet nem létezhetik.

Üdvözljük a nevelés terén is a szép magyar hazát, mely a vallásszabadság mellett a nemzeti nevelés elvét is a status-épület alapjául fekteti“.

E nyilatkozat természetes viszhangja azon centralistikus áramlatnak, mely valamint a törvényhozó test többségében, úgy az országban is irányadó volt, s melynek szellemében született a kérdéselt XX. törvénycikk. Hogy Mikó Lőrincz is hódolt volna ez áramlatnak, s hogy a feliratok szerkesztésében részt vett volna, határozottsággal nem tudom, ellenkezőleg hajlandó vagyok azt hinni, hogy ő maga, ha személyes vélekedését kellett volna előadnia, nem nyilatkozott volna így, nagyobb tisztelője levén a lelkiismeret szabadságát és a hitfelekezetek állami létezését és függetlenségét

sokkal jobban és az egyház szabadsága eszméjével öszhangzóban biztosító erdélyi korábbi törvényeknek. Sőt legyen szabad magának az egyházi tanácsnak, öntudatos őszinteségében kételkedni, midőn látom, hogy a végrehajtás mezején éppen nem tanusított oly buzgalmat, mint a mily lelkesülést nyilatkoztatott feliratában. Midőn ugyanis a cultusminister a törvény azon rendeletének, hogy az egyházak szükségéi az állam pénztárából fedeztessenek, végrehajtása eszközlésére a hitfelekezetek egyetemes, valamint az egyes ekklézsiák vagyonának és jövedelmének öszszeírását megrendelte; egyházi tanácsunk a nála szokásos erélyes végrehajtás helyett halogatta az öszszeírásnak az illető helyre való felküldését; de leginkább táplálja e gyanumat az egyházi tanács későbbi magatartása. A cultus-miniszter az említett törvény végrehajtása által keletkezendő viszonyok és kérdések tisztázása tekintetéből a protestáns különböző hitfelekezeteket együttesen meghívta értekezletre Pestre szeptember 1-ső napjára. Egyházi tanácsunk is elfogadván e meghívást, megválasztotta követeit, midőn már előre egy bizottmány által azok számára utasítást állított meg. Az utasítást készítő bizottmánynak Mikó Lőrincz is tagja volt; véleményem szerint ez utasítás sokkal hivebben tükrözi vissza azon nézeteket és elveket, melyek szerint az állam és egyház közti viszonyt felfogta s a melyeknek némi óvatos magatartásban és az állami mindenhatóságnak a hitfelekezeti függetlenség és önkormányzati jog, az autonomia szembeállításában adott kifejezést.

Ez utasításban I, k ö z j o g i t e k i n t e t b e n a következők érvényesítésére utasítatnak a küldöttek, hogy kívánják:

1. Miután a lelkiismeret szabadsága az említett törvény által általánosságban kimondatott, részletesen is biztosittassanak az egyes hitfelekezetek független önállósága és önkormányzati joga, és e tekintetben az államnak, vagy bárkinek is bármi nemű befolyása kizárassék, úgy miként ezek az erdélyországi eddigi törvényekben kimondva és biztosítva vannak.

2. Az egyik vallásról a másikra való áttérés teljesen szabadá tétessék, eltöröltetvén még azon megszorítás és formáság is, melyek az 1844. évi pozsoni 3. törvényczikkben fenn vannak tartva.

3. A vegyes házasságok legyenek szabadok, az erdélyi e tekintetben fennálló törvények intézkedése szerint. Az ez ellen bármi módon tevő egyházak a törvény által büntetessenek.

4. A vegyes házasságoknál gyakorolni szokott visszaélések,

erőszakoskodások meggátlására legbiztosabb óvszer lenne: „hogy a házasságoknak mind kötése, mind felbontása az egyházi befolyás alól kivételtvén, a polgári hatóságra bízotnék“. Azonban ha az egyház jelenlegi hatósága még ez uttal fenmaradna, a házasságok kötése és felbontása a felek illető egyházaik hatóságai által történjék.

5. Óhajtandó, hogy az ó naptár használata eltöröltessék, s az egyes hitfelekezetek saját ünnepei a lehetőségig vasárnapra tétessenek.

6. Minden hitfelekezetek püspöki és egyházi személyei egyenlő jogokkal biranak, az egyház ügyeiben teendő intézkedéseiket szabadon, függetlenül intézhessék.

7. Vallásos szertartásokat csak az illetők egyházának papjai vihessenek végbe.

8. Egyházi személyekre polgári hatóság körébe tartozó ügyek ne bizassanak.

9. Az egyes bévett hitfelekezetek számára, a vallás és közoktatási ministeriumban külön osztályok állittassanak bé, még pedig az illető felekezet tagjaiból.

10. Egyik felekezet a többi felett semmi előnybe se részesüljék.

11. A felekezetek díjtalanul, szabadon használhassák az állami postát.

II. A) Az egyházi szükségek fedezését illetőleg az utasítás kívánja

1. „Hogy az egyenlőséggel és viszonyossággal ellenkező azon kedvezés, miszerint egy vallásfelekezet a többiek felett pártoltatván, országos és fejedelmi adományokkal a pazarlásig gazdagon ellátott, papi személyzete ranggal, világi méltósággal és vagyonnal a többiek fölébe emeltetett, többé igazságosan és a többi vallások alányomása nélkül fenn nem állhatván, minden oly jószágok és jövedelmek, melyek akár országos, akár fejedelmi jogból folyt adományozásnál fogva bármely vallásfelekezet részére tétettek, secularizáltassanak és az említett törvény 3. §-ában kifejezett szükségek fedezhetőse egyik alapjává tétessenek; ide értetvén a hasonló alapon vett papi dézmák, quarták sat. kártérítési öszszegei is. Egszersmind tétessék gondoskodás, hogy ezentúl efféle adományozások sem ország, sem fejedelem által ne tétethessenek“.

2. A magánosok által tett alapítványok, vagy adományozáson

kívül bár miképp szerzett birtokok, jövedelmek az illető egyházak birtokában és szabad független rendelkezése alatt maradjanak, s az állam az illető egyházak költségeit csak annyiban fedezze, a mennyiben ezen jövedelmekből a megállítandó mértékig ki nem telnek.

3. Ez intézkedés alá jöjjenek az egyházaknak magáncsok által ezután leendő adományozások is; azonban az állam a már megállított segedelmet kisebbre ne szállithassa.

4. Az urbériség megszűntével okozott veszteségeikért az egyház solgái haladéktalanul kapjanak kárpótlást.

5. A kepefizetés maradjon meg addig, mig kárpótlása eszközhető lenne.

6. A fedezendő egyházi szükségek rovátába vétessenek fel: a vallásos növelő intézetek, a papképezdek, az egyházi kormányzat egész személyzete, a szabad választás útján szervezendő püspöki szék, vagy mostani egyházi képviselő tanács legalább tizenkét rendszer fizetéssel ellátott taggal.

7. A papok mellett egyházi szolgálatnak tekintessenek az iskolatanítók is mint kántorok.

8. Az elaggodt egyházi szolgák nyugdíjáról legyen gondoskodás.

9. Az egyes ekkleziákat illetőleg követeli az utasítás: a.) hogy azok a mint vannak, megmaradjanak, s azokban való netalán szükséges változtatásokat az egyházak magok az államhatalom közbejötté nélkül intézzék el. b.) a sine curák az állam segedelmét ne élvezhessék, ellenben minden oly ekkleziá, melynek papja és temploma van, részeltessék segélyben; c.) az ekkleziák a jövedelemre nézve az egyház közbejöttével osztályoztassanak; d.) minden ekkleziá saját jövedelme sértetlen használatában maradjon, egyiknek jövedelmei a másiké pótlására ne fordíttassék. Az állam a segedelm megállítandó összegét ne egyenesen az egyes ekkleziáknak, hanem a hitfelekezet kormányzó közegének szolgáltassa ki, s ez ossza ki. Egyszersmind határoztassék meg, hogy szabad legyen ugyan akár egyeseknek, akár testületeknek vallásukat szabadon gyakorolni, azonban csak meghatározott lélekszám alkothat oly ekkleziát, mely állami segedelmet igényelhet.

10. Egy pap fizetése 400 forintnál kevesebb nem lehet, a maximum és minimum a helyi körülmények szerint határoztassék meg.

B.) A tanintézetet illetőleg:

1.) „Tagadhatlanul leghelyesebb lenne, ha a tanintézetek egy-

általában vallásfelekezethez kötve ne volnának, s azok felől minden valláskülönbség nélkül a közállam rendelkeznék; de miután még ezen eszmére az ország lakói megérve nincsenek, s miután félhető, hogy annak alkalmazása jelenleg nyelv- és vallástusákat idézne elő, ennél fogva ezuttal legalább annyit lehetne és kellene tenni, hogy a haza különböző részeiben országos költségen egyetemek állittassanak fel, melyek mellett ha theologiai facultas is lesz, a hittant az egyes vallásfelekezetek tanárai tanítsák.

2. Egyik országos egyetem állittassék fel Kolozsvárt.

Az akkor felmerült és vitatott nézetet, hogy a kolozsvári egyetem a kolozsvári három felekezeti főiskola egyesítéséből állittassék fel, az utasítás azért sem pártolhatja, mert akkor az egyetem mégis felekezeti lenne, pedig a más hitfelekezetek nem vennének részt abban; de különösen azért nem pártolja, mert az unitárius hitfelekezetnek kolozsvári főtanodáját okvetlen fenn kell tartani, ha nem az állam intézi a köznevelést.

3. Ha az állam nem veszi kezébe a köznevelést, az utasítás kimondja, hogy az unitárius hitfelekezet, a tanintézetei feletti szabad rendelkezést maga megtartandja mindaddig, míg azt bár mely más felekezet is teszi.

4. Az utasítás az őszszeüendő értekezlet figyelmébe ajánlja, hogy unitárius hitközségünk minden ekklézsiájában népiskola van.

5. A tanároknak és tanítóknak anynyi fizetésök legyen, hogy abból mellékes kereset nélkül a helyi viszonyok szerint tisztességesen megélhessenek.

III. Az értekezletet nem tartja az utasítást hivatottnak arra, hogy az egyházi és köznevelési ügyekben érdemileg határoz hassan s a minisztert is felkérendőnek tartja, hogy intézkedéseit az egyházi tanács meghallgatásával tegye.

IV. Kijelenti végül az utasítás, miképp a mult század elején kormányi intézkedés által hitfelekezetünk számtalan tulajdonaitól s jelesen Kolozsvárt levő minden vagyonától, jövedelmeitől, épületeitől erőszakosan megfosztatott; mely sérelem mindig tárgyalatik, s hányodott egyik országos bizottmánytól a másikra, legutóbb ennek elintézése az 1841-ben kinevezett rendszeres országos bizottmány egyik teendője volt; de a viszonyok által annak működése megszűnván, az egyházi tanács szándékszik azt a miniszteriumhoz felterjeszteni, azon reményben, hogy az alkotmányos kormány ez ügyet valahára elítézendí.

Szükségesnek láttam ez okmányt megismertetni olvasóinkkal, részint magáért, részint fennebbi azon állításom igazolása végett, hogy valamint Mikó Lőrinczben és hitfelekezetünk ügyeit akkor intéző embereinkben némi ellenkezés fejlődött ki felfogások, nézetök és a kor áramlata és iránya között. A midőn ugyanis oly szabad irányu elveket és nézeteket nyilvánítanak, melyek ma is egy negyed század után is a reformpárt e mezőni törekvéseinek még csak czélja, például, az állami növelés, a polgári házasság, az állami vagyonnak az egyház kezéből visszavétele; némelyeket pedig a békövetkezett viszonyok, s különösen az 1868. évi LIII törvény az utasítás értelmében oldatták meg; a végrehajtást, a hitfelekezeteknek az államhozi viszonyát illetőleg oly fentartásokat emelnek ki, melyek az elvileg elfogadott állami patronatus, és főhatóság eszméjével meg nem egyezhetők. És ezt talán ellenmondásnak tartanám, ha nem tudnám, hogy oly emberektől, s oly hitfelekezet kormányától származtak, a kiknek százados törvényes gyakorlat után az önkormányzat vérökké vált.

Mikó Lőrincz, mint fennebb mondám — az 1848. évi május havába lelépett ugyan a jogtanári székről, de a tanári hivatalból nem lépett ki. Egyházi tanácsunk ugyanis a béállott három, mozgalmakban dús év minden változatai alatt is mindig fenntartá kolozsvári főiskolánkat s abban a tanítást szakadatlan folytatta. Iskolánk 1848-ban novemberben katonai korodává alakított ugyan s e czélra használtatott egész 1850. november közepéig, de a tanítás mégis szakadatlanul folyt, kezdetben a régi püspöki háznál, később a város e czélra átadta a kisvármegye házat, s utóbb a városi redout épület udvarán levő helyiséget. A tanítást a tanárok folytatták, mindamellett, hogy természetesen csak az alsóbb osztályokat lehetett béállítani, mivel a felsőbb osztályok növendékei előbb a nemzet függetlensége küzdelmének harcossai soraiba léptek, később mint vihar által szétvert galambok szétszorattak, s csak az 1850. év végével kezdettek visszaszállongani az anyaiskola kebelébe, midőn az E. K. Tanácsnak hosszas küzdelmek után sikerült a katonai korodát kiköltöztetni az iskola épületéből s ezt rendeltetésének visszaadni. A tanítás megkezdésének határnapjául november 1. napja tüzetett ki valamint a kolozsvári fő- úgy a tordai és kereszturi iskolákban is.

Az iskolai igazgatóság csak november 8-áról jelenthette az e. k. tanácsnak, hogy a köztanítókat kinevezte, a tanítást rendezte, azonban mivel a taneszközöket és az egész felszerelést a kiköltözött katonák elvitték, a tanítást nem lehet megkezdeni. Ugyanazon hó 20-áról pedig azt jelenti, hogy ámbár a felsztályi tanulók száma nagyon csekély, a tanítást mégis megkezdette, a meglevő tanárok között kiosztván a tantárgyakat. Ez osztályban Mikó Lőrincznek a német nyelv jutott. Bámulatos szeszélye a sorsnak! A jogi és politikai tudományok avatott tanára 1850-ben német nyelvtant tanítson magyar és székely ifjaknak; ki eddig a Corpus Jurist és Verbőczit bányászta, annak Brassai okszerü vezére és Mozárt Deutsches Lesebuchja lett kézikönyve.

A sors e szeszélyt Mikó nyugodtan tűrte, nemcsak, mert már csak tanári állására és jövedelmére volt utalva, hanem mert szerette nehéz időkben munkásságát, erejét hitfelekezetünk ügyeinek intézésére, iskoláink megtartására, emelésére áldozni, oly módon, a miként a viszonyok igényelték. Ő tehát új szakmájában megkezdte a tanítást, s bár önmegtagadással, de beférkezett a viszonyokba, s arra tanítványait is felhívta. Akkori búskomoly, a remény és csüggedés közt hánykodó lelkének, kedélyének hűsége kifejezése a következő rövid kis beszéd, melyet az első órán tanítványaihoz intézett:

„Mily kevés szám! 1847 szeptemberben, mikor a tanítói széket legelőbb elfoglaltam, vaj mennyivel több ifjúságot köszöntötem volt ez iskola nagy termében.

Istenem! Istenem! mily nagy különbség az akkor és most között!

Akkor száz s egynehány felsztályi ifju s mintegy 200 alosztályi tanuló volt; most huszonhárom találék s ezek között 15 az akkoriak közül. Hová lett a többi? Tudja a jó Isten!

Akkor hivatásom szerint törvényt tanítottam, jogot és igazságot hirdettem; most ezek helyett a körülményekhez képest német nyelvet kell önöknek tanítanom.

Akkor törvényes alkotmány védelme alatt állott iskolánk, most ostromállapotban vagyunk.

Akkor mindig örömmel ültem tanítói székembe; most egy régi költőnk szerint homályos bánat dúlja lelkemet!

De nem folytatom tovább a párhuzamot az akkor és most között, mert kivételes ostromállapotban vagyunk! S tudják-e mi az

az ostromállapot? Mert ezt tudni kell, s a ahhoz kell magunkat szabni. Ez az ostromállapot oly állapot, a melyben minden ember hadi törvény alá van vetve, s annál fogva vigyázatlan beszédeiért s cselekedeteiért hadi törvényszék elébe kerülhet, a minek aztan következése bot, börtön és békó. És ezen állapotban — mint mondani szokták — még a bokornak is füle van. Ebben tehát az észelyesség hallgatást és magába zárkozottságot parancsol. Legyünk némák mint a sír; zárjuk el érzelmeinket kebleinkbe, legyünk engedelmes jezsuiták!

„Mevagyok győződve, miképp e pár szó kebleikben saját meggyőződéseikkel találkozott; annál fogva hiszem is, hogy ki fogják mérni tudni és akarni magokviselete körülmények szerinti határát“.

Ez után azt tanácsolván tanítványainak, hogy a lehetőségig töltsék idejüket az iskolában s tanuljanak, így folytatja: „Hiszen úgy is ezen tanítóiban, növendékeiben és szerkezetében anynyira megrongált iskolát s annak minden gondolkozni tudó tagját nem vigalom, hanem szomorú gyász illeti; és a valódi fájdalom edesebb enyhülést talál az elvonultság magányában, mint az embernek minden szavát s tettét rosra magyarázni szerető világ álnok zajongása közt“.

Végül így rekcszti be beszédét: „Még csak azt említem meg, hogy a mint mondtam, német nyelvet fogok tanítani; igen, de ez nem azt teszi, hogy önöket azért nemzetiségökből ki akarnám vetkeztetni. Koránt sem; hanem mentől több mivelt nyelvet tud valaki, annál több kulcsát bírja a tudományoknak; a német nyelv pedig kétségen kívül egy az európai mivelt nyelvek közül; azért annak tudása tudományos tekintetben is mulhatlanul szükséges; s ez az oka, hogy én ezen nyelv tanítására vállalkoztam“.

A stoikus, vagy heveskedő tulzó, e nyilatkozatot, illetőleg intést talán hibáztatná, s azon tanácsot, hogy engedelmes jezsuiták legyenek a növendékek a szigorú erkölcs követelményeivel nem tartaná megegyezőnek: én azonban a hazafiúi bánattal telt s az iskola és növendékei érdeke iránt aggódo kebel természetes nyilatkozatának tartom.

Tanári hivatala ezen megkezdésével s az által, hogy már az 1850 év 1-ső napjával az egyh. tanácsok üléseiben jegyzői hivatal folytatását megkezdette, határozottan hitfelekezetünk ügyeinek szentelte fel életét. Sulyos kenyér, szép áldozat, melynek nagysága csak a viszonyok józan megítélése által tűnik ki.

Képességei nyomán fényes hivatalokra léphetett volna; de bér 480 frt. tanári fizetésére és szerény vagyonára volt utalva népes családjával, de sem a jóllét reménye, sem a nélkülözés félelme nem csábították el azon ösvényről, melyet mint hazafi maga elibe szabott. Tudott nélkülözni, hogy független és feddhetetlen lehessen. Az igazságkiszolgáltatás és ügyvédi állás rendezése alkalmával ő is folyamodott engedélyért, hogy az ügyvédséget gyakorolja, a mit meg is nyert azon kikötéssel, hogy hat hónap alatt ügyvédi vizsgát tegyen; ez engedélyt azonban soha sem vette igénybe; szép ügyvédi gyakorlatával egészen felhagyott. Az „Advokaten Ordnung“ paragrafusai nem találtak az ő képességeivel, gondolkodásával és jellemével.

A milyen jutalmazó volt az időben a hatalomnak szolgálni, épphen oly terhes volt valamely közügyet buzgalomból, becsületbeli, lelkiismeretbeli kötelességérzetből szolgálni; az ily szolgálat sok fájdalommal, sok kellemetlenséggel járt. A harczmezőn történt lejegyzetésünkkel nem szűnt meg a háboru, mely most már alkotmányos polgári életünk, társulati és társadalmi intézvényeink eltörlésére indított. Alkotmányunk felfüggesztése után, a hatalom rendeletével szemben, az egyház kebelében találtak a haza igaz fiai támpontot, melyről a védelmi harczot folytathassák. Hitfelekezeteink is a maga törvényes szerkezetében egy ily erődnök tartotta magát, s a midőn annak bástyáiból saját ügyét, saját lételét és függetlenségét védelmezte, egyszersmind a nemzet ügye mellett is küszködött. Mikó Lőrincznek mint az egyházi tanácsok előadójának és jegyzőjének jelentékeny, de egyszersmind terhes szerep jutott e küzdelemben.

A hatalom az első támadást iskoláinkra irányozta. Heuffer ministerialis biztos 1850 májusban azon czélből, hogy az itteni nevelésügyet az összes osztrák állambelihez legjobban lehessen illeszteni, nevelésügyi viszonyainkról felvilágosítást és kimutatást rendel. Az egyházi képv. tanács a kérdés alá nem vont püspöki hatalom palástja alá vonván magát, oda utasítja a püspököt, hogy a felvilágosításokat ő adja meg úgy, miként azt a tanács megállította, s Mikó Lőrincz mint jegyző megírta. E fellépése említett ministeri biztos annak kijelentése mellett: hogy tanügyünk szervezete őt nagyon meglepte, és hogy egyházi főtanácsunkat törvényesen létezőnek kell tekinteni; visszaveszi megküldött iratát, arra kérvén a püspö-

köt: hogy mivel az iskolák ügyében csak az egyh. főtanács illetékes határozni, hívja ezt egybe, s egyszersmind egymás megtalálást intéz a püspök útján a főtanácshoz; melyben előadván: hogy az egységes osztrák álladalom nagy eszméje életbe léptetődjék, szükséges, hogy a tanintézetek legkevésbbé legyenek kivéve azon törvények alól, melyek azon eszmét megerősíteni törekszenek, a főtanácstól, mint egyedül illetékes hatóságtól felvilágosítást kér, kiválóan felsőbb tanintézeteinkről, mellözve a népoktatás ügyét, mivel egy új, és minden korona-tartományokat tekintetbe vevő törvény, éppen a népnevelés kényes ügyében igen terjedelmes előmunkálatokat és érettebb megfontolást igényel.

Az e. főtanács az ezen ügyben kiküldött bizottmáynak, Mikó Lőrincz, mint jegyző által irt terjedelmes, hitfelekezetünk kebelében a tanügy állását jogi és gyakorlati tekintetben részletesen felmutató munkálatot elfogadván, azt a ministeri biztoshoz, s az által a kormányhoz terjeszti azon kéréssel, hogy az e. főtanács iskoláinkban a tanítást az eddigi terjedelemben és érvényességgel mielőbb megkezdhesse, egyszersmind kijelenti, hogy iskoláinkban egyedül a magyar lehet a tanítási nyelv. Minden iskoláinkban még azon évi novemberben a régibb rendszer szerint megkezdődvén a rendszere^s tanítás; ez első csatánk meg lön nyerve.

A bécsi kormány 1853-ban eljöttnek vélte az időt, hogy a magyar nyelvnek a tanintézetekből kiküszöbölését s helyébe a német béplántálását megkezdje, e czélből megrendelte, hogy a német nyelv a gymnasiumokban kötelezett tantárgy legyen; s a történelem a gymnásium legfelsőbb osztályában németül taníttassék, sőt erre 1856-ban éppen Mikó Lőrinczet alkalmasnak is jelentette. Egyházi tanácsunk ez intézkedés czélját legelsőbben átlátván, azonnal fellépett ellene. A hatalom öt éven keresztül kitaró szívóssággal követelte a rendelet életbeléptetését; az egyházi tanács hasonló makacssággal szegült ellene; s annak törvénytelenységét, helytelenységét, jogtalan és méltánytalan voltát öt év folytában öt rendbeli terjedelmes teliratban fejtette fel Mikó Lőrincz, mint az e. tanács jegyzője. Végre is a hatalom beolvasztási és németesítési törekvéseinek az ellentállás e szikláján legalább hitfelekezetünk tanintézetében meg kellett törni.

Czélja levén a hatalomnak, hogy iskoláinkba lassanként né-

metes műveltségű és szellemű tanárok alkalmaztassanak, azért 1854-ben a tanárok választása és alkalmazása módját szabályozta, megjelölván a birodalmi német ajku intézeteket, melyekben a tanárok képeztetésben részesülhetnek. Az egyházi tanács a tanárképzést és választást a hitfelekezet önkormányzati jogának tartván, midőn egyfelől ez intézkedést felirataiban ostromolta, a tanárok alkalmazását a törvények biztosítására támaszkodva, a szokott módon gyakorolta, s ellentállásával a hatalmat kifárasztotta.

Az iskolatanácsosi intézmény behozatalát és hitfelekezetünk iskoláinak iskolatanácsos, Salamon József, hatósága alá rendeltetését hasonló jogsérelem és az önkormányzati jog korlátozásának tartván az egyházi tanács, nem késett az ellen felirataiban tiltakozni, s végre is az iskolatanácsost csak magán személynek tekintette.

E sarkalatos és nagy jelentőségű kérdések mellett számtalan kisebb kérdésben folytatott csatákat az egyházi tanács a hatalommal. A kérdések nem vonatkoztak ugyan tanintézeteinknek szorosan szervezetére, mivel ez már korábban a tudomány igényei szerint levén megállítva, abban lényeges változtatást még a hatalom sem igényelt, s a hirhedt „Entwurf“ által teremtett viszonyokbani alkalmazkodás minden baj nélkül megtörténhetett. A küzdelem inkább a jog terén folyt, egyházközségünk önkormányzati jogának, függetlenségének védelmében; az egyház függetlensége érdekében a hatalomnak egyházunk, hazánk és nemzetiségünk megsemmisítésére irányzott törekvései ellen. Mikó Lőrincznek, mint az egyházi tanácsi ülések jegyzőjének e küzdelemben kiváló szerep jutott, kilencz évi jegyzői hivataloskodása folytonos csatározás volt legfőbb egyházi és nemzeti érdekeink mellett.

A tanügygyel egyidejűleg egyházi életünk és szerkezetünk átformálását is megkísérelte a hatalom, a küzdelem e tekintetben is megkezdődött, a csatározás folyt. Katonai és polgári kormányzó Wohlgemuth 1851-ben januárius 22-kéről felszólítja a püspököt: „Hogy az unitáriusok egyházi alkotmánya és consistoriuma organizatiojához legfelsőbb helyen hozzá lehessen fogni, a cs. k. cultusministerium megrendelte, hogy az unitáriusok e. főtanácsa — miután 1850-dik évben a nevelésügyre történt összehívását jó irányban használta, viszont hivassék össze a végett, hogy higgadtan tanácskozzék a birodalmi alkotmány alapján egy olyan egyházi és főtanácsai alkotmányról, mely az idő változott körülményeihez képest szükségesnek mutatkozik. És ez megtörténhetik vagy úgy, hogy az egy-

házi főtanács egy merőben új alkotmánytervet dolgozzék, vagy ha jelen állapotán lényeges változást tenni nem kíván, fennállását okadatulva mutassa ki“.

Ez ügyben korábban kiküldött bizottmányban Mikó Lőrincz egyházi szerkezetünk szervezéséről részletekig menő terjedelmes emlékiratot dolgozott ki, azon hazai törvények és állami intézkedések felsorolásával, melyek védelme és biztosítása alatt egyházi életünk, állami szervezetünk fejlődött és megállapodott. Ezen emlékiratot az 1851 évi szeptember 1—3 napjain tartott e. főtanács egy akarattal elfogadván, azt felirat alakjában a felsőbbséghez felterjesztette, azon kijelentéssel, hogy mivel ezen szerkezet a szükségnek teljesen megfelel, s az ez ideig sem alapjában, sem létezésében semmi változást sem szenvedett, vallásfelekezetünk a mellett kíván továbbra is maradni. Unitárius hitfelekezetünknek a bécsi kormány által célba vett szervezése e lépésre örökre elmaradt.

A Mikó Lőrincz által kifejtett és hitfelekezetünk vezérferfiak által elfogadott állásponttól védelmezte az E. Tanács a következő idők folytában a hatalom támadásai ellen egyházunk független önkormányzati jogát; s az a főtanács, mely 1848. örömmel és megnyugvással nyilatkoztatta ki, hogy az állam segedelmét elfogadja; most a titkon és nyilvánosan ajánlott segedelmet és fizetést s annak nyomán az államali minden öszszeköttetést határozottan visszautasítani nem csak hitfelekezeti, de egyszersmind hazafui, nemzeti köteletségének ismerte.

Hitfelekezetünk e fellépésére megszűnt a hatalom hitfelekezetünk szervezésének ügyét tényleg munkálni; kifárasztás reményében azonban a tagadás terére lépett, s azon kezdette, hogy az 1852-ben megürült püspöki szék bétöltését meggátolta. Az egyházi tanács számtalan feliratokban követelt püspök-választási jogát. A viszonyok változása 1861-ben önként vissza-adta egyházunknak. -

Az 1859-ben augusztus 28-án tartott főtanácsban Mikó Lőrincz lemondott a jegyzőségről, lemondását a főtanács el is fogadta. Nagy ideje volt a nyugalomnak. Azon kilencz esztendő, melynek folytában ő a jegyzői hivatalt viselte, hitfelekezetünk változatokban dús életében is igen nevezetes szakasz. Azt az önfenntartási harcot, melyet a nemzet e korszakban folytatott, hitfelekezetünk is felvenni s azt az egyház függetlenségére támaszkodva a törvény felfüggesztése alatt is megharcolni vallásos és nemzeti szent köteletségének

tartotta; ez eszélyesen, higgadtan, elfojtott keserőséggel, de határozottan és szilárdul folytatott harcznak hitfelekezetünk kebelében egyik kiváló bajnoka volt Mikó Lőrincz, az ő jegyzői tolla adott mindig kifejezést valamint saját ugy egész hitfelekezetünk érzelmeinek és gondolatainak; ez áldozattal folytatott zajtalan munkásság nem terjedett tul az egyházi tanácsok ülésein, hitfelekezetünk levéltarán, s a hivatalos kezelés keretén; csak mi, kik annak részesei és terhes voltának tanui voltunk, birjuk kellően méltányolni.

Nem csak mint jegyző, hanem mint egyik tervelő és végrehajtó vett részt azon nevezetes pénzműveletben, melyet hitfelekezetünk az 1856-ban augusztus 28-án tartott főtanácsi ülésében hajtott végre; a midőn azon meggyőződésben, hogy egyfelől a hatalommal az önvédelmi harczot s a független önkormányzási jog védelmét csak akkor folytathatja egyházunk remélhető jó sikerrel, ha a függetlenség és önállóság biztosítékául kellő anyagi erőre, vagyonra is támaszkodhatik; másfelől, hogy hitfelekezetünk közös ügyeit, névszerént tanintézteiben a tanítást a körülmények igényeihez képest intézhesse, eddigi szerény vagyona mellé pénzre van még szüksége. Mint mindig, most is önjerejére támaszkodott: egyfelől egyes hitrokonaink vallásos és hazafui buzgalmához, áldozatkészségéhez folyamodott, másfelől az egyes ekkleziákra és belső emberekre vagyoni állásukhoz mért évi járulékot rótt ki; ily módon egy év alatt 132,000 forint tőke értékű öszszeget biztosított, hitfelekezetünk erős akaratának szép bizonyítványául.

A lefolyt kilencz év folytában a rendes tanári s különösen a jegyzői hivatal bővséges foglalkozást nyujtott Mikó Lőrincznek, de munkaképességét és szeretetét nem foglalta el egészen. Ama gyászos években elvonultan a közélettől, hazafui bujában, családi fájalmában, a munkálkodásban keresett és talált enyhülést. Néhai Gedő József atyánkfia gazdag könyvtárát kolozsvári iskolánknak ajándékozván, s annak elhelyezésével Mikó Lőrinczet bizván meg, e bizalomnak iskolánk ügye iránti meleg vonzalmához méltóan felelt meg; a könyvtár számára kijelölt helyiséget felszerelte, a könyvtárt berendezvén, annak teljes lajstromát megkésztette, s midőn megbízatásáról a főtanácsnak számot adott, az ez által felajánlott és megszavazott 500 frt. tiszteletdíjt megköszönvén, visszaajándékozta közpénztárunk gyarapítására.

Mint az egyházi jognak a papnöveldeben tanára, ezen korban írta meg hallgatói számára kézikönyvül „Az unitáriusok egyházi

jogát"; a midőn egyszersmind időszakai rendben összeállította azokat a canonokat, melyeket hitfelekezetünk keletkezése óta önkormányzási jogához képest hozott. Mind két terjedelmes munka kéziratban van, miként egy más, a német mondat czimű dolgozata is, melyet hasonlólag használt a német nyelv tanításánál.

A nyugalom, melyre a jegyzői hivatalról történt lemondásakor vágyott, nem sokáig tartott. Az 1862-ben tartott egyházi főtanácsban hitfelekezetünk pénztárnokává választatván: hitfelekezetünk ügye iránti meleg szeretetének, önzéstelen munkásságának új mező tárult — pénztárunk kezelése és gyarapítása — igen, gyarapítása, mert ezt tartotta tisztos fenmaradhatásunk és életünk egyik legfőbb biztositékával. A czélből gyermekévé fogadta a stabilis fundust; ápoló és növelő apjává lett ennek. Pénzügyünk az 1856. évi müvelet nyomán némileg javult, azonban valamin most sem, akkor még kevésbbé volt képes szükségünknek, nélkülözhetetlen igényeinknek kellően megfelelni. A Mikó Lőrincz kezében sokat gyarapodott; a gyarapodás eszköze a pontos és szorgalmas kezelés mellett a takarékos gazdálkodás volt; a pénztár állapotát a lehetőségig aggasztó színben kívánta mindig feltüntetni; az egyházi tanácsok üléseiben terjesztett költségvetéseiben a bevételeket a lehető legkisebbre tette, úgy hogy azok csak szükösen fedezhették a kiadások rovatába vett költségeket, s mégis az egyes évek bezártával pontosan vezetett és beadott számadásai mindenikéből, kellemes meglepetésünkre a közpénztár némi gyarapodása tűnt ki. Ha időközben zugalódtunk és zaklattunk, ha néha esetleg kiadásokat hoztunk javaslatba, mindenkor készen állott kérlelhetetlen steriotyp feleletével: a stabilis fundus nem tud fizetni.

Hazánk alkotmányos létezése ellen intézett támadás tetsző megszüntetésével 1860-ban a nemzettel jó remény fejében Mikó Lőrincz is részt kezdett venni a politikai ügyekben, ismét beállott e mezőni munkakörébe — a városi képviselő testületben, de honnan a nemzet jobb részével két év mulva 1862-ben a viszonyok változtával ismét a passiv ellentállás szerepéhez tért vissza, a melylyel csak is alkotmányos életünk legújabb megkezdésével hagyott fel. Ekkor határozottan a nemzet többségének vélekedéséhez csatlakozott, mint egyszerű munkás. Egyszerű közmunkási szerepéből egyszer lépett ki, midőn 1864-ben Kolozsvár városa egyik követévé választatott az indokolatlanul tartott nevetséges országgyűlésre, mely azon évben Kolozsvárt tartatott. Valamin ő, úgy ne-

mes követtársa jobb sorsra lettek volna méltóbbak, mintsem hogy értelmi képességeikkel, szabad gondolkozásukkal és szép jellemökkel egy ily haszontalan, hogy ne mondjam törvénytelen és politikai tekintetben, is nagyon hibás játékban néma tanukul szerepeljenek.

Miként mondtam, alkotmányos életünk megkezdésekor elveivel, meggyőződésével a többségben levő országos párt nézetéhez csatlakozott egész őszinteséggel és hittel; de most is a régi maradt; elhatározásában meggyőződése, nem érdeke vezette; nem zajongott, nem tüntetett; hazafiui örömmilatkozatának, tetteinek hátterében nem állott saját maga; egyszerű szavával és szózatával minden kérdésben hűségesen, teljes nyugalommal támogatta pártját. E csatlakozás azonban nem tette oly elfogulttá, hogy a többség s különösen a végrehajtóhatalom minden eljárását feltétlenül helyeslje; a kormány mindent és mindenütt kormányozni akaró viselkedése sokszor boszantotta; az 1868. évi XXXVIII. a népnevelésről szóló törvényczikk végrehajtásakor például minden egyes esetben, a kormányi intézkedéseknek az egyházi tanácsban történt tárgyalása alkalmával nyilatkoztatott tompa zugulódásaiban, most is azt a csökönös autonomistát hallottuk, a ki egykor oly nyíltan és határozottan küzdött a némettel.

Remélem, hogy e rövid életrajzi vázlatban sikerült felmutatnom Mikó Lőrincznek, mint a köz- és társadalmi élet emberének szellemi arcképét, vagy legalább feltüntetni azokat a főbb vonásokat, melyek jellemét alkották. Ezen vonások szerintem a tanulás, elmélkedés és tapasztalás által kifejlett és megszilárdult erős értelmiség; saját elveihez, meggyőződéséhez való szilárd ragaszkodás, tetteinek, lépteinek ezek szeréni intézése; a lankadatlan, önzés nélküli munkásság, mely szerint soha sem azt nézte, hogy fáradozását minő jutalom kíséri, hanem miként használhat legtöbbet és legjobban a közügynek.

Mint embert jó szíve, nemes lelke, szerénysége, férkezékeny nyíltsága, egyenes őszintesége tették kedvessé; soha sem tündökölt; mindig melegített. Szenvedélyességgel határos érzéssel ragaszkodott mindenek felett családjához; ennek boldogsága volt az ő boldogsága; ezért a csapások és veszteségek, melyek kedveseiben érték, nagyon fájdalmason rázták őt meg lélekben és testben.

És a „tuta merces“? Megvolt-e a jutalom, melyet ily szép és munkás élet oly méltán várhat? Bövségesen megvolt; éppen azért,

mert azt soha sem kereste, soha sem várta; kötelességei teljesíthetése és teljesítése neki a legkedvesebb jutalom volt; ebben egész életében részesült; másra nem is vágyott, nem is részesült. Mi azonban hivataltársai s velünk egész hitfelekezetünk s mind azok, kik közlelről ismerték, kik tanui voltak nemes életének, a legőszintébb szeretettel és tisztelettel ragaszkodtunk hozzá életében — s 1872-ben márczius 10-ik napján történt halála után emlékéhez.“

K o v á c s i A n t a l.

Egyházhatóságaink újraszervezésére tett j a v a s l a t.

A képviseleti rendszernek mindenütt való béhozatala iránt mutatkozó törekvés már huzamosabb idő óta foglalkoztatja vallás-közönségünket is, melyből a képviselet elemei eddig sem hiányoztak. Miután pedig néhány évvel ezelőtt egyik egyházköri közgyűlés, nevezetesen az udrarhelykörü, javaslatba hozta, hogy egyes ekkleziáink az egyházköri közgyűlésekre képviselőket küldjenek, az egyh. k. tanács e javaslatnál nem állapodott meg, hanem Mikó Lőrincz, Ferencz József és e sorok írója személyökben egy bizottságot nevezett ki, azzal az utasítással, hogy egyházi hatóságaink újra szervezésére átalában készítsen javaslatot. A kinevezett bizottság megbízatásában eljárta, az általa készített szervezeti javaslatot beadta s az tárgyalásra az egyh. főtanács eleibe terjesztetett, a honnan megvizsgálás és véleményadás végett az egyházköri közgyűlésekhez küldetett ki. Ezek észrevételeiket és véleményes jelentéseiket megtévén, a szervezeti javaslat újból átadatott a fennebb megnevezett bizottságnak, — melynek egyik tagjává az időközben elhunyt Mikó Lőrincz helyébe Szentiványi Gyula, törvényszéki bíró lón kinevezve, — a végre, hogy a felhozott észrevételeket az eredeti javaslattal vesse össze s javaslatát a helyeseknek mutatkozó észrevételek tekintetbe vételével újra szövegezve adja bé. Így jött létre az alább következő szervezeti javaslat, melyet idei zsinati főtanácsunk, mielőtt érdemleges tárgyalás alá vett volna, czélszerűnek látott másodsor is kiküldeni az egyházköri közgyűlésekhez megvizsgálás és lehető észrevételeik megtétele végett.

A mivelet tehát még nincs bevégezve, de már anynyira haladott, hogy helyén valónak látom azt a Ker. Magvető olvasóival megismertetni, anynyival inkább, mert a szervezeti javaslatban foglalt egy pár elvi kérdés már is megtámadásban részesült. Tájéko-

zásul elmondom aztán, hogy mi különbség van tényleg fennálló egyházi szerkezetünk és a tárgyalás alatt álló szervezeti javaslat között, valamint azt is, hogy minő indokok vezették a bizottságot e szervezeti javaslat készítésénél; a miből, reményem, ki fog tűnni, hogy ha a munkálat hiányos is, legkevésbé hiányos azon pontjaiban, a melyek meg vannak támadva.

Javaslat

az unitárius vallásközönség közigazgatási és törvénykezési
hatóságainak s z e r v e z e t é r e .

Első rész.

A közigazgatásról.

ELSŐ FEJEZET.

Az ekklézsia közgyűlése és presbyteriuma.

1. Az ekklézsia közgyűlésének tagja mindenki, a ki képét fizet. Ezeken kívül a belső emberek, (pap, iskolamester, iskolatanító.)

2. A közgyűlés elnökei: a helybeli pap és a közgyűlés által általános szavazattöbbséggel 3 évre választott ekklézsiai kebli első gondnok. Jegyzője szintén a közgyűlés által általános szavazattöbbséggel választott jegyző.

3. A közgyűlést az elnökök egyetértve hívják össze. Azonban akadályoztatás esetében az egyik elnök magára is hívhat össze közgyűlést szükség esetén, s a közgyűlés az egyik elnök előlülése alatt is érvényes határozatokat hoz.

4. A presbyteriális gyűlés tagjait az ekklézsia közgyűlése saját kebeléből az írás-tudók közül, az idősebb és buzgóbb tagokból választja, tekintettel az ekklézsia népességére 3—24 számmal.

5. A presbyteriális gyűlés elnökei: szintén a helybeli pap és az ekklézsia közgyűlése által, általános szavazattöbbséggel 3 évre választott ekklézsiai kebli első gondnok; jegyzője: a közgyűlés jegyzője.

6. A presbyteriális gyűlést is az elnökök egyetértve hívják össze, s az egyik elnök akadályoztatása esetében a fennebbi 3-ik pont által meghatározott eljárás szolgál itt is sinormértékül.

7. A presbyteriális gyűlés tagjainak harmadrésze minden évben kilépik. A két első évben sorshuzás határozza el, kik lépjenek ki. Azután mindig a három évet betöltött tagok lépnek ki. A presbyteriális gyűlés kisorsolt, illetőleg kilépett tagjai újból választhatók.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyházköri közgyűlés.

1. Az egyházköri közgyűlésnek tagjai:

- a) A környéki esperes, felügyelő gondnokok és jegyző.
- b) A környékben lakó egyházi tanácsosok.
- c) A belső emberek fele; felváltva egyszer a pap, máskor az iskola-mester, még pedig úgy rendezve: hogy az ekkleziások felől mindig a papok, más felől mindig az iskolamesterek legyenek jelen.

d) Minden ekkleziának egy képviselője, kit választ az ekkleziák közgyűlése a presbyterek közül. A képviselők választatnak egy rendes egyházköri közgyűlésre, de megbízatásuk az azon évben tartandó rendkívüli egyházköri közgyűlésekre is kiterjed.

2. Az egyházköri közgyűlés elnökei: az egyházköri környéki esperes és a hivatalában idősebb egyházköri környéki felügyelő-gondnok, vagy utóbbinak akadályoztatása esetében a hivatalában ifjabb felügyelő-gondnok.

3. Az egyházköri környéki esperes, felügyelő-gondnokok és jegyző az egyházköri közgyűlés által általános szavazattöbbséggel titkos szavazás útján, eddigi egyházi törvényeink értelmében választatnak és az egyházi főtanács által erősíttetnek meg.

HARMADIK FEJEZET.

Zsinati- és egyházi főtanács; s egyházi képviselő-tanács.

1. A zsinati és egyházi főtanács tagjai:

a) Az esperesek és egyházköri környéki jegyzők; egyházköri környéki és iskolai felügyelő-gondnokok és a rendes tanárok.

b) Ötvenöt egyházi tanácsos, kiket a főtanács a két elnök egyetértve tett előterjesztésére titkos szavazattal általános szavazattöbbséggel választ.

A jelenlegi egyházi tanácsosok eddigi jogaikban megmaradnak s a míg ezeknek száma 55-re le nem apad, addig egyházi tanácsosok csak ritkán, a magokat buzgósággal, értelemmel és áldozatkészséggel nagyon kitüntetett hitrokonaink közül választhatók.

c) Az egyházköri környékek egyházi és világi képviselői, kiket az egyházköri közgyűlések, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel hitrokonaink közül választanak.

2. Az egyházköri környékek zsinati és egyházi főtanácsokra képviselőket küldenek e szerint:

- a) S. Miklósvár-kör egy egyházi és egy világi képviselőt.
- b) F.-Fejér-kör egy egyházi és egy világi képviselőt.

- c) Udvarhelykör két egyházi és két világi képviselőt.
- d) Kereszturkör három egyházi és három világi képviselőt.
- e) Maroskör két egyházi és két világi képviselőt.
- f) Küküllőkör egy egyházi és egy világi képviselőt.
- g) Aranyos-Tordakör két egyházi és két világi képviselőt.
- h) Kolozs-dobokakör egy egyházi és egy világi képviselőt.
- i) A kolozsvári eklezsia két s a tordai eklezsia szintén két képviselőt.

3. A zsinati és egyházi főtanács elnökei: a püspök és főgondnok. Ezeknek akadályoztatásuk esetében egyházi részről elnököl a hivatalában idősebb esperes, világi részről a hivatalában idősebb egyházköri felügyelőgondnok. Jegyzői: az egyh. főjegyző és pénztári jegyző.

4. Az egyházi és zsinati főtanácsokat az egyh. képviselő tanács hívja össze egyházi törvényeink értelmében.

5. Püspököt, főgondnokot, egyházi főjegyzőt, főközügyigaztatót, közszónokot, pénztárnokot, pénztári jegyzőt, iskolai felügyelő gondnokokat és tanárokat a zsinati—illetőleg egyházi főtanács választ, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel, azzal a megszorítással: hogy püspök, egyházi főjegyző, főközügyigazgató és közszónok csak az egyházi rendből; főgondnok pedig csupán világi rendből választhatók.

6. Hogy az egyházi főtanács érvényes határozatot hozhasson, legalább 12 tagnak jelenléte szükséges.

7. Az egyházi főtanácsnak állandó végrehajtó bizottsága az egyh. képviselő tanács. Ennek elnökei a püspök és főgondnok. Jegyzői: az egyh. főjegyző és pénztári jegyző.

8. Az egyházi képviselő tanácsnak tagjai: hivatalaiknál fogva az esperesek, pénztárnok, jogügyész, az igazgató tanárok és ezeken kívül a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosok közül, az egyházi főtanács által titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel választott 24 tag.

9. A választott 24 tagnak harmadrésze minden évben kilépik. A két első évben sorshuzás határozza el, kik lépjenek ki. Azután mindég a három évet betöltött tagok lépnek ki. A kisorsolt, illetőleg kilépett tagok újból választhatók.

10. Akadályoztatás esetében az egyik elnök magára is összehívhatja az egyh. képviselő tanácsot, s ez az egyik elnök előlétele alatt is érvényes határozatokat hoz. Mindkét elnök akadályoztatása esetében az egyh. képviselő tanácsot összehívja és elnököl az egyh. főjegyző. Ilyenkor jegyzője a pénztári jegyző, ennek akadályoztatása esetében a gyűlés helyettesít.

11. Hogy az egyh. képviselő tanács érvényes határozatokat hozhasson, hét tagnak jelenléte szükséges.

12. Az egyházi képviselő tanács üléseiben tanácskozási joggal bir az egyh. főtanács minden tagja.

Második rész. A törvénykezéstről.

ELSŐ FEJEZET.

Alpapi szék.

1. Mindenik egyházkörnyékben van egy alpapi szék. Ennek tagjai: az esperes és jegyző, három rendes és két számfeletti ülnök.

2. Az alpapi szék elnöke a környéki esperes. Jegyzője a környéki jegyző.

3. Mindenik alpapi szék mellett van egy házasságvéd, és ügyvédek szükség szerénti számmal.

4. Az alpapi székek rendes és számfeletti ülnökeit, házasságvédét és ügyvédeit, — eddigi egyházi törvényeink szerint — az egyházköri közgyűlés saját kebeléből, a belső emberek közül, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel választja.

5. Az alpapi szék ülnökei — birái — élethosszsziglan választatnak s csak fegyelmi úton való elmozdítás vagy üresedés esetében választatnak helyökbe mások.

MÁSNDIK FEJEZET.

Főpapi szék.

1. A főpapi székeknek tagjai a püspök és egyh. főjegyző, öt rendes és három számfeletti ülnök.

2. Valamint a rendes, úgy a számfeletti ülnököket is az egyh. főtanács választja saját kebeléből a Kolozsvárt lakó egyházi és világi tagokból titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel.

3. Valamelyik rendes ülnök akadályoztatása esetében, helye a számfeletti ülnökökből pótolatik.

4. A főpapi szék elnöke a püspök. Jegyzője az egyh. főjegyző. Az elnök akadályoztatása esetében elnököl a hivatalában idősebb ülnök. A jegyzőt szükség esetében az elnök helyettesíti a birák közül.

5. A főpapi szék mellett is van egy házasságvéd. Ezt is a főtanács választja saját kebeléből, a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosokból, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel.

6. A főpapi szék ülnökei — birái — élethosszsziglan választatnak, s csak fegyelmi úton való elmozdítás vagy üresedés esetében választatnak helyökbe mások.

Harmadik rész.

A fegyelmi eljárás.

1. Fegyelmi kérdésekben mindenik egyházkörnyékben külön széklet képez az esperes elnöklete alatt, az egyházköri közgyűlés által, titkos szavazattal, általános szavavattöbbséggel választott két egyházi és három világi ülnök. Az ülnökök élethossziglan választatnak. Ezen széknek jegyzője az egyházköri jegyző.

2. Fegyelmi kérdésekben érvényes határozat hozatalára öt tagnak jelenléte szükséges.

3. Az egyházköri székekről fegyelmi kérdésekben fellebbezés az egyházi képviselő tanácsához történik.

Negyedik rész.

Mind azon esetekre és eljárásokra, a melyekről jelen szabályok nem rendelkeznek, eddigi egyházi törvényeink és törvényes gyakorlataink mérvadóak és érvényesek.

A fennebbieken leirt szervezeti javaslat első része, első fejezete, tényleg fennálló egyházi szerkezetünkkel és gyakorlatunkkal csaknem teljesen megegyezik, és kevés új van benne; ezeknek egyike az: hogy jelenleg a presbyterség nincs az irástudáshoz kötve, és a presbyterek száma nincs meghatározva; míg a javaslat a presbyterektől megkívánja, hogy irástudók legyenek, és számukat az eklklésia népessége szerint 3—24-re határozza; a másika az: hogy jelenleg a presbyterek élethossziglan választatnak, míg a javaslat szerint, azoknak harmadrésze minden évben kilépik.

E változtatásokra indokul szolgált az, hogy egyes eklklésziáinkban ez által is fokozzuk a mivelődési vágyat, egyfelől, másfelől pedig, hogy a presbyterek buzgóságra, a közügyek iránti érdeklődésre legyenek ösztönözve; miután kétséget nem szenved, hogy másodszeri megválasztatásra csak azok a presbyterek számithatnak, a kik a hivatalt nem csak tisztességnek, hanem kötelességnek is tartják s annak erejük szerint megfelelni igyekeznek.

A tényleg fennálló gyakorlat, és a javaslat második fejezete között már valamivel nagyobb különbség van. Jelenleg az egyházköri közgyűlésnek tagja minden belső ember; a javaslat szerint pedig csak felváltva lennének tagjai a belső emberek, fele az egyik, másik fele a másik egyházköri közgyűlésen. Továbbá: jelenleg az eklklésziák az egyházköri közgyűlésekre képviselőket nem küldenek, míg a javaslat mindenik eklklésziának egy képviselő küldésére jogot ad.

Indokok. Ámbár a belső embereket bizonyos tekintetben úgy lehet nézni, mint ekklezsiáik képviselőit; mert minden ekklezsia maga szabadon választja belső embereit; mégis a képviseleti rendszer teljesebb keresztülviteleért a bizottság szükségesnek látta az ekklezsiáknak jogot adni arra, hogy a közgyűlésre küldendő képviselőt is tetszésök szerint megválaszthassák; annyival inkább, mert egyházi szervezetünk újja alakításának éppen ez volt egyik indoka. Miután azonban a belső emberek és a képviselők száma nagyobb egyházkörnyékeinkben oly nagy lenne, hogy a miatt könnyen a tanácskozás gyors menete lenne megakadályozva, az elszállásolás, élelmezés sat. pedig különösen kisebb ekklezsiákban éppen lehetlenné válnék; a bizottság ezen úgy kívánt segíteni, hogy a belső embereket a javaslat szerint megosztotta.

A zsinati és egyházi főtanács jelenleg a javaslat III. Fejezete 1. sz. a) és b) pontja alatt említett tagokból áll, és az egyházi tanácsosok száma a két százat meghaladja, — míg a javaslat az egyházi tanácsosok számát ötven ötre huzza le és a nyolcz egyházkörnyéknek (esperesség) s a kolozsvári és tordai két ekklezsiának öszszesen 30 képviselő küldésére jogot ad, mely joga egyébiránt az említett két ekklezsiának két-két képviselő küldésre nézve eddig is megvolt, s mindig gyakorolták is.

E pontban tehát a mostani és a tervezett szervezet közti különbség még nagyobb lenne; de ez szintén a képviseleti rendszer tökéletesebbé tételére van irányozva.

Az egyházi képviselő tanácsnak eddig tagja volt minden egyházi tanácsos, tényleg pedig csak nem kivétel nélkül a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosokból telt ki; mert vidékiek csak ritkán, alkalom szerénti Kolozsvárra jövetelök esetében vettek részt annak ülésében, míg a javaslat az egyházi képviselő tanács tagjait szorosán meghatározza s e végre, azokon kívül, a kik hivatalaiknál fogva tagjai, az egyh. főtanács által, a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosok közül 24 tagot választat, kiknek harmadrésze minden évben kilépi, míg eddig minden egyházi tanácsos annak élethossziglan tagja volt.

A változás e pontban a legnagyobb lenne, mert eddig a főtanács tagjai a képviselő tanácsnak is kivétel nélkül tagjai voltak; jövőre nézve pedig részint a nélkülözhetetlen hivatalnokokból, részint tisztán képviselőköl állana. De e változtatás a legszükségesebb is, ha felelőssé akarjuk tenni a képviselő tanácsot, mely a főtanácsnak végrehajtó közege. Igy nem történhetik meg az, hogy a képviselő

tanács tagjai egyik gyűlésen egészen mások levén, mint a másikon, egymással homlokegyenest ellenkező határozatokat hozzanak.

Az alpapi székről szóló második rész első fejezete tényleg fennálló szervezetünkkel teljesen megegyezik.

A főpapi székről szóló második fejezet csak annyiban tér el a jelenlegi szerkezettől, hogy most számfeletti ülnökök nincsenek; a javaslat szerint pedig lenne három; és jelenleg az ülnököket az egyh. képviselő tanács választja, míg a javaslat ezt a jogot az egyh. főtanácsnak adja, a melynek kiküldöttje a főpapi szék.

A harmadik rész egészen új, mert eddig fegyelmi kérdésekben is elsőfolyamodásu bíróság volt az alpapi szék; a javaslat pedig erre egy egészen külön széket állít egyházi és világi tagokból; a mi azon újabb gyakorlatban leli magyarázatát, mely szerint a törvényhozási és közigazgatási hatóságok egymástól közönségesen elkülöníttetnek.

A szervezeti javaslatban foglalt elvek közül különösen kettő szolgáltatott alkalmat „az unitáriusok idei zsinati főtanácsa üléséről“ című, az erdélyi protestáns közlöny f. évi szeptember 12-ről kiadott 89—37 számában megjelent cikk írójának a megtámadásra.

Egyik az: hogy a javaslat, a főtanács jelenben meglevő tagjait minden újra választás nélkül jövőre is meghagyja egyházi tanácsosoknak. Másik: a kettős elnökség, vagy a mint a cikk írója magát kifejezi: az elnökség vitelében való kétféjűség. Lássuk mindkettőre nézve a javaslatot készítő bizottság indokait a lehető legrövidebben.

Az egyházi tanácsosok meghagyása ellen cikkírónak argumentuma ez: a kótelvűség nem az az alap, a melyen egészséges rendszerek épülhetnének fel. S vagy legyen bátorságunk kimondani, hogy jól és teljesen nyugodtan élhetünk mi valódi képviselő nélkül is; vagy ha érezzük és átlátjuk a szükségét. és időszerűségét a képviselői rendszernek, akkor alkalmazzuk is azt egészben s fektessük teljesen arra egyházunk jövő szervezetét; mert szerinte a tertius(m) non datur. Ez ugyan argumentumnak nem sok, de theoretikailag helyes. Azonban a bizottság a leghelyesebb és legszebb elméletért sem volt hajlandó a multnak tapasztalásból merített tanúságait feláldozni, mert tudta és tényképpen állott előtte, hogy az egyházi tanácsosok rendszere három hoszsu száz esztendőn keresztül kibeszélhetetlen üldöztetések, sérelmek, vagyonainktól való törvénytelen és erőszakos megfosztatások ellenére is fenn tudta tartani Erdélyben az unitarismust; arról pedig nem lehetett kétség-

telen bizonyosságot szereznie, hogy az egészében alkalmazott, de vallásközönségünk kebelében még ki nem próbált, a gyakorlat által még eddig nem sanctionált képviseleti rendszer vajjon képes leendő az unitarizmusnak ezt a szolgálatot megtenni? Azért jobbnak látta a rendszerek folyamán csendesen és biztosan keresztül menni, mint annak egyik partjáról egy ugrással a másikra szökni. De még más oldala is van a dolognak. Nem lehet tagadni, hogy nálunk jelenleg az intelligentia képezi az egyházi legfőbb hatóságot; vajjon ezt az intelligentiát — a melyik tényleg vallásfelekezetünk, s ennek iskolái fenntartására is a legtöbb áldozatot hozza — helyes-e, czélszerű-e egy csapással kizárni az egyházi ügyeink intézésébe való befolyástól? Rugjuk ki lábaink alól egyszerre a tapasztalat által elég szilárdnak bizonyult földet abban a reményben, hogy majd az Isten különös kegyelméből az ígéretföldének éppen a kellő közepébe fogunk lepottyanni! Valóban erre a bizottság nem tudott reá menni, s ha ez hiba és tévedés, akkor hibája és tévedése csupa óvatosságból származott, a mi úgy gondolom nem leendő megbocsáthatatlan bűn.

Ide járult az is, hogy az egyházi tanácsosok törvényesen megvannak választva, és az egyházi tanácsosi esküt letették. Már most annak, a ki törvényesen meg van választva és felesketve, hogyan lehet azt mondani: áldoztál, kötelességedet megtetted, és benned semmi bűn nem találtatott, de azért többé nem vagy egyházi tanácsos, eddigi jogodat tovább nem élvezheted, mert ezt kívánja a képviseleti rendszernek egészben való alkalmazása. Hiszen talán nem az a cél, hogy a rendszerért kétszázán feljül levő hitrokonnukat, kiket értelmességöknél, buzgóságuknál és áldozatkészségöknél fogva vittünk bé egyházi legfőbb testületünk ülésébe, egyszerre megfoszszuk eddigi joguktól? S ha ezt tennők, nem fogná-e az egyh. ügyeink iránt való érdeklődést, buzgóságot és áldzatkszséget tetemesen csökkenteni? s nem fogna-e sok kellemetlenséget és keserüséget előidézni? mely aggodalomnak hangos kifejezést adtak az egyházi közgyűlések is. Vagy talán azt mondjuk: tessék nekik megválasztatni magukat az egyházköri közgyűlések által képviselőknek, s akkor ha biznak bennök az egyházköri közgyűlések, ők is tagjai lehetnek megválasztás utján az egyházi főtanácsnak. Igen ám! csakhogy mindamellert is, hogy a mig p. o. az erdélyi ev ref atyafiak minden 5000 lélekre egy képviselöt állítottak meg, nálunk a bizottsági javaslat minden 2000 lélekre egy képviselönél többet ad, s mégis csak harmincz képviselő kerül ki, s így csupán 30 ember vá-

lasztathatja meg magát, a többi eddigi jogától elesik. De vannak oly érdemes, buzgó és áldozatkész hitrokonaink — Isten jóvoltából azt lehet mondani — számosan, kik az esperességeken kívül, oly vármegyékben elszórva laknak, hol közelben eklézsiánk és esperességünk nincs, már most hol választassák meg az ilyenek magukat? s hogy lehet az ilyeneket egyházi ügyeink iránt megnyerni, tőlük buzgóságot, áldozatkészséget kívánni, ha egyházunkban nekik semmi jogot nem adunk, s ha a meglevő egyházi tanácsosokat meg nem tartjuk, s jövőben is egyházi tanácsosokat, habár korlátolt számmal nem teszünk. Meg vagyok győződve arról, hogy csak igazán szeresse valaki vallásunkat, szívből és lélekből törekedjék annak javát előmozdítani, soha nem fogjuk tőle azt kérdezni: képviselő-é vagy egyházi tanácsos? hanem mindig szívesen látjuk gyűléseinkben, a helyett, hogy mint cikkiró jósolja: jelenléte kellemetlen felhányásokra, pártoskodásra és szakadozásra adna alkalmat. Ezek voltak nagyjában a főbb indokok, melyeknél fogva a bizottság a jelenlegi egyházi tanácsosokat eddigi jogaikban meghagyta, sőt jövőre is korlátolt számmal azoknak választását hozta javaslatba. Jól tudja azt a bizottság is, hogy munkálata nem a képviseleti rendszernek az ő teljességében való életbeléptetése; de a ki sajátos helyzetünket, körülményeinket, szegénységünket és csekély számunkat kellőleg számba veszi, az kénytelen a körülményekkel megalkunni.

Másik gáncsa cikkirónak, a mint fennebb is mondtam, a bizottság munkálatában továbbra is meghagyott kettős elnökség, melyről szóról szóra ezeket mondja: „Ha az új szervezetnek alapjául fektetett kételvűséget nem helyeselhetem, annál kevésbé helyeselhetem az elnökség vitelében nálunk még ma is divatozó kétféjűséget. Ugyanazon ülésben és egyszerre két embert ültetni az elnöki székbe: ez nemcsak a tanácskozás helyes és szabatos vezetésének elvi feladása, hanem az elnöki méltóságnak is szégyenletes lealázása, az által, hogy annak időnként egyik vagy másik vivőjét arra kárhozzatja, hogy úgy üljön ott az asztal fejen az elnöki székben, mint egy szánandó pictus masculus“. S valóban nem tudja cikkiró, azon csodálkozzék-e inkább, hogy nem töröltük el ez intézményt legalább napjainkban, vagy pedig azon, hogy miként tartotta fenn ez magát egész napjainkig.

Cikkiró a szervezetben foglalt kételvűségnél még kevésbé helyeselheti az elnökség vitelében nálunk még ma is divatozó két-

fejűséget, mintha bizony ennek az institutionak nálunk még ma is fennállása már valami „Unicum“ volna a világon. Hogy legyen cikk-írónak még több is a min csodálkozhassek, huzok vaktában a protestáns egyh. és isk. lapnak 1872-ben megjelent számaiból egyet, ime! a 21-ik szám akadott kezembe, melynek 652-ik lapján ez áll: a Tiszán inneni ev. ref. egyházkerület tavaszi közgyűlése megtartott Miskolczon f. 1872-ik év május 1-ső, 2-ik, 3-ik napján, Kun Bertalan superintendens és id. báró Vay Miklós főgondnok urak elnökle alatt. Húzok még egy másik számot. Itt a 18-ik szám; ennek 559-ik lapján e van: a gömöri ref. egyházmegye ez évi tavaszi közgyűlését ápril 3-4 napjain tartá Simoniban, hol isteni tisztelet végeztével a nagy számmal egybegyűlt közönséget Török József esperes és elnök társa Ragályi Ferdinánd, segéd-gondnok melegen üdvözlőlvén sat. Húzom a harmadik számot. Itt a 23-dik szám, melylyel oly szerénecs vagyok, hogy belőle két példával is solgálhatok a cikkíró szerinti kétfűségre, mert annak 716-dik lapján e van: a május hó utolsó napjaiban főgondnok gr. Lónyay Menyhért ő excája és Török Pál superintendens kettős elnökle alatt tartott dunamelléki ref. egyházherületi közgyűlés több üdvös intézkedést tett sat. sat. 720-dik lapján pd. ez áll: a barsi hely. hitv. e. megye f. évi máj. 22. 23. Létán tartotta képviseleti közgyűlését Nagy János esperes és Konkoly Thege Pál segéd-gondnok urak ikerelnökle alatt. Ime itt van a más három után a negyedik szám is, a 25-ik, melynek 777-ik lapja ad példát ezekben a szavakban: a Dunán túli ref. egyházkerületnek május 28 s több napjain Nagy Mihály püspök és Tisza Kálmán főgondnok urak kettős elnökle alatt Pápán tartott közgyűlése alkalmával sat. sat. Van tehát példa a kettős elnökségnek napjainkig való fenmaradására más vallásfelekezetenél is quantum satis.

Igaz, hogy tényleg csak egyik elnök vezetheti egyszerre a tanácskozást, de miért volna lealázóbb ilyenkor a másik elnöknek a tanácskozást vezető melletti elnöki székbe ülni, mintha ugyanazon gyűlésnek rendes elnöke elnököl, alelnöke pedig nem az elnöki székben, hanem a zöldsasztal melletti más széken ül. Hiszen elnök azért az alelnök is, ha a rendes elnök vezet is a tanácskozást, mert szükség esetében ő fogja vezetni, s éppen nem tudom megfogni, miért volna lealázóbb ha egyik széken ül, mintha a másik széken ül. Mert a különbség csak az: hogy mindig nem vezet a tanácskozást, a pedig, hogy ilyenkor hol ül, mellékes dolog! Én tehát

nem hogy szégyenletesen lealázzanak tartanám a kettős elnökséget valamelyik elnökre nézve, hanem a protestantismus elveiből kifejlődött oly szép institutióknak nézem, a mely gyönyörűen mutatja, hogy egyháziak és világiak mind egyenlők vagyunk, célunk egy, érdekeink a két renden azonosak s minnyájan lelki papság vagyunk. Nem szép-é az az egyetértés, melylyel elnökeink a tanácskozás vezetését megosztják, a melyből mi is példát és tanúságot vehetnénk tanácskozásainkban? Fordult-e elé valaha a kettős elnökség miatt a legkissebb baj és viszálykodás is egyházunk kebelében? s ha nem, mi csodálni való van azon, hogy minden igaz ok nélkül még eddig el nem töröltük? Azt pedig legjobb meggyőződésből mondom: hogy láttam én már sokszor kettős elnökség alatt a tanácskozást sokkal helyesebben és szabatosabban vezetve, mint akár hány helyt egyes elnökség alatt. *) Azért ha csak ezek volnának a szervezeti javaslatnak hiányai, bizonynyára nagyon szerencsésnek érezné magát a készítő bizottság.

P a p M ó z e s.

*) A kettős elnökségre nézve mi is hozhatunk fel egy példát, még pedig országost, az országgyűlés jelen szakából. Midőn a koronaőr megválasztására, Sept. 18-án 1872 az országgyűlés mindkét háza közös ülést tartott, s a főrendi ház elnöke és a képviselőház elnöke együtt elnököltek.

S z e r k.

Mi az unitarismus: positivum-e vagy negativum?

Az a szellem, mely a kereszténység első századaiban oly jelentékeny befolyást gyakorolt az emberekre, egészen elvesztette a maga addigi jellegét a barbarismus és a tudatlanság korszakában. A 9-ik század előtti philosophia nyomorult rabszolgává lőn, a középkorban a Nagy Károly által alapított iskolákban és zárdákban *scholastica philosophia* név alatt.

A philosophusok nagy része a középkori scholasticismusban négy időszakot különböztet meg, u. m. a vak realismus, a szabaddabb gondolkozás, a realismus kirekesztő uralkodása és a nominalismus elsőbbsége, s egyszersmind a theológiának a philosophiától való elkülönítése időszakait.

A középkor scholasticusait, különösen pedig az első korszak férfait, mint Erigena Jánost, toursi Berengárt, Lafrancot és Anselmet főleg az jellemzi, hogy ők a dialectikát és mystikát szorosan egyesítették a theológiával. Mindent theologizálni törekedtek. Nekik az volt a céljuk, hogy a hitet a tudással mindenkép kiegyeztessék. Jelszavok a „*credo ut intelligam*“ elv volt. E célból oda működtek, hogy az egyház tanvételeit, a melyek nagy részét sem a józan észszel összeegyeztetni, sem pedig a bibliából bébizonyítani nem tudtak, tudományos alakban dolgozzák fel, — még pedig oly formán, hogy egyfelől az egyház tanainak absolut igazsága se szenvedjen csorbát, de másfelől ama tanok az ész által is felfoghatókká, s mintegy annak postulumaivá legyenek. Ámde e célú csak az által látták megközelíthetőnek, ha az önálló, öntudatos gondolkozást megtörik, s a philosophiát másodrangu tényezővé aljasítják, olyanná, a mely az ész szabad gondolkozását a hit tekintélyéhez szabja. Ez meg is történt. Az önálló, öntudatos gondolkozást, a komoly tudományos vizsgálódást elnyomták, s helyébe az

egyház tanai támogatása szempontjából a sivár dialectikát és a mystikát tették. Bár a scholasticismusnak meg volt az a jó oldala, hogy dialectikájával élesítette az észet, a metaphysica uralmát terjesztette s az ontologiai ismereteket fejtette; de sokkal több volt az a rossz, a mit eredményezett. A scholasticismus előidézte a gyermekes, szórszálhasogató speculatio szellemét, kifacsarta a szavak és kifejezések helyes és józan értelmét, elhanyagolta az exact és reál tudományokat, mellőzte a tapasztalatot, a történelmet, a classikai és élőnyelvek tanulását, a melyekből mintegy forrásokból ama tudományokat meríteni lehet. Továbbá fősúlyt a tekintélyre helyezett, rossz izlést, frivolságot és a tudomány magasabb rendű érdekei iránt közönyt idézett elé az emberekben. Ez úton elfojtotta az emberekben a józan ész és a lelkiismeret hangos követeléseit, s a pápai hierarchia és a dogmák iránt rabszolgai engedelmességet követelt. A kik pedig mindezek daczára mégis önállólag mertek gondolkodni, s az egyház tekintélyétől és tanaitól eltérő meggyőződéseiknek kifejezést adtak, azokat eretneknek, istentagadónak, hitetleneknek nyilvánították, rágalmazták és máglyára tették.

Igen természetes, hogy a középkor scholastikusai ily szellemű törekvéseik által merőben ellentétes irányt foglaltak el a kereszténységgel, Krisztus evangéliumával, a mely azt mondja: „legyetek tökéletesek“. S bár ez antikrisztusi működés súlypontja főleg oda volt irányozva, hogy ama határozott apostoli intés daczára is: „mindeneket megpróbáljatok, s a mi jó, azt megtartsátok“, fentartsa azokat a tévtanokat, a melyek az egyház alakulása korában és után napjainkig, az egyes keresztény irányok, s az eretnek felekezetek és az ugynevezett orthodox párt szörnyű harcaiban felmerültek, és a zsinati fondorlatok által érvényre emelkedtek, — mindazáltal a sötét működés megtette a maga hatását az emberekre. Az emberekből kiölte az evangéliumi szellemet, az igazságra törekvést, s egy egész korra a tudatlanság és sötétség gyászos leplét borította. A kevés számú jobbak borzadva fordultak el ugyan ettől az emberi lélektől idegen törekvéstől; de a közönyösekek, a kik nem sokat törődtek a kereszténység szent ügyével és érdekeivel; a bigott, a ki készséggel elhiszen mindent, a mit az övével ellenkező nézet ellen mondanak; és az elvtelen, a ki csupán abban leli örömét, ha másokról rosszról mondhat, — mindezek készséggel ismételték azokat a rágalmazásokat, a melyeket a scholastikusok az egyház tanai czéje alatt ellenfeleikre szórtak.

Azonban a scholasticismus is megtört. Midőn a középkor vége felé a nominalisták határozottabb irányt és szilárdabb álláspontot foglaltak el, s kimutatták, hogy a természetfeletti kijelentés tudományosan bé nem bizonyítható, és az egyház tanai nem racionalizálhatók; szóval midőn ezek a scholasticismus alapját megingatták, egyszersmind elhíttették annak enyészete magvait is, és részt törtek az öntudatos, önálló gondolkozásnak, s az ész szabad tevékenységének. De az öntudatos gondolkozást leginkább az új kor fejtette ki az által, hogy a classikai irodalom felébredésével, a humanismusnak a mystika és cabbalistika elleni diadalával, a természettudományok új eredményeivel, s ezeknek az egyházi reactio ellen folytatott dicső harcaival, különösen pedig a reformatioval felébredt új szellemmel szét tépte a hagyományos vakhitet, oszlatni kezdte az előítéleteket, megismertette a középkori formalismus és tekintély haszontalan voltát, s egy új korszellemet teremtett.

Ámde az új korrall létrejött korszellem sem tudta az embe-
reket minden ízökben átalakítani. A hitvány formalismust, az elő-
ítéletet és a tekintélyt a reformatio sem tudta egészen megsemmi-
síteni. Ezek szelleme átjött a reformatio korába is. Bár a refor-
mátorok eleinte elvileg minden tekintély ellen protestáltak, s a
lelkiismeretet szabadnak nyilvánították; de később ők is éppen oly
megkötő tekintélyt állítottak fel a bibliában, s ennek saját nézetök
szerinti magyarázatában, a hitformákban, mint a római egyház. S
midőn ez által megtagadták saját elvöket és lemondottak a pro-
testálhatóságjáról, háborút izentek az újkorral életre kelt öntuda-
tos gondolkozásnak, a lelkiismeret szabadságának, a józan ész ön-
álló tevékenységének és az evangéliumnak. Innen van, hogy a ró-
mai egyház éppen úgy üldözte és átkozta a lutheránusokat és kál-
vinistákat, s ez utóbbiak az unitáriusokat, mint a középkor a ma-
ga eretnekeit. Innen van, hogy maga Kálvin, midőn egyfelől az
evangéliumra hivatkozva, jogosítottnak érezte magát arra, hogy a
római egyháztól különböző tant hirdessen, Servétnek e jogát nem
ismerte el, sőt ezért nyilván életére tört, Genfben megégettetését
eszközölte.

Azonban nemesak külföldön nyilvánult ez a középkorból át-
jött scholasticismus szelleme. Nálunk is éppen úgy dühöngött az
unitarismus ellen, a mely egyfelől az evangélium, másfelől a kor
szellemében megért, s ebben kifejlett és megpróbált igazságok haladó
erejével kívánt szüntelen munkálni, s a mely ennél fogva veszélyel

fenyegette az orthodox stabilismust. Midőn Mélius egyfelől azon működött, hogy „a magyarság egyik lüktető erébe a kálvinizmus, mint valami gálván folyam, bevezetessék“, ¹⁾ másfelől „gyűlölt és kérlelhetetlen sujtója volt az unitárizmusnak“ ²⁾. Ő volt az, a ki „az unitáriusoknak Debreczenből a harczot megizente, Dávidot eretnekséggel vádolta, őt és követőit viperák fajzatainak nevezte; ellenök kánonokat alkotott, melyekben őket halálra méltóknak, az egyházból kirekesztendőknak, és a hatóság által pallos jog szerint megöletendőknak nyilvánította“ ³⁾. Hogy mennyire gyűlölték Mélius és paptársai a szabadabb gondolkozású unitáriusokat, kitetszik amaz eljárásukból, a melyet Aran Tamás és Egri Lukács ungvári pap ellen elkövettek; kitetszik abból, hogy Alvinczi Györgyöt hitéért kötélleli halálra juttatták ⁴⁾; kitetszik abból a lelkészi eskü-mintából, a melylyel a tiszántúli református egyházkerület a 16-ik század végén élt, s a mely így hangzik: „Az igaz Isten, ky Atya, Fiu es Sz. Lelek, titeket úgy segellyen; Hogy az Prophetak, Apostolok es Evangelistak irasaban be foglaltatott igaz tudomanyban, holtotok napiaigh megh marattok, es ezzel ellenkező vallasokat, az mynemüek a David Ferencze, Papistake es ezekhez hasonló tevelygeseket, az thy tehetsegtek szerent megh tzafollyatok es ellene mondotok . . . Isten tyteket úgy segellyen. Amen“ ⁵⁾.

Az érintett scholastika szelleme ma is él. Nem szűnt meg a reformatioval. Sőt a 17-ik, 18-ik és 19-ik századok vívmányai sem tudták kiirtani az emberekből egészen a középkorból átvett rosakat. Ma is szórja e sötét szellem a maga rágalmait és ellenvetéseit ellenfeleire. Szórja általában a modern theologia, különösen pedig az unitárizmus ellen. Ez iránynak egyik kitűnő képviselője Révész Imre, Debreczenben, ki mióta a „Prot. Egyh. és Isk. Figyelmező-t megindította, alig telt el egy-egy hónap, hogy vagy ő, vagy dolgozó társai valamelyike a legfeketébb színekkel ne festette, a

¹⁾ Balogh F. Egyh. tört. részl. 100. l. — ²⁾ U. o. 100. l. — ³⁾ Balogh F. Egyh. tört. Részl. 102. 103. l. — ⁴⁾ Szabó Károly „Adalék a magyarorsz. unitár. XVI. századi tört. Ker. Magvető VII. köt. 248—250. l. — ⁵⁾ Prot. E. és Isk. Figyel. 1872. foly. VII. füz. 326 l.

legalaptalanabb s ennél fogva a legjogosulatlanabb czimekkel ¹⁾ ne illette volna folyóiratában az unitárist. Elneveztek minket materiálistáknak, hitetleneknek, socinianusoknak, arianusoknak, isten-tagadóknak; s a mibe, úgy szólván, öszpontosítva van az unitáristus elleni minden támadás, rendesen azt lobbantják szemünkre, hogy vallásrendszerünk minden positiv hit határozott tagadása. Legyen szabad nekem e váddal szembe nézni s azt bírálathoz alá venni, annyival inkább, mert ha ezt sikerül megczáfolnom, a mire teljes reményem van, úgy a többi vád, mint alap nélkül maradt épület, magától öszszeesik. Én e vádnak igyekezni fogok kimutatni valószínű horderejét, igaztalan voltát és azokat a körülményeket, a melyek létrehozták.

I.

A „Prot. Figyelmező“ érintett vádjának nézetem szerint csupán három értelme lehetséges. E vád t. i. vagy azt teszi, hogy az unitáristus elvei tagadólagosak; vagy azt, hogy az unitáristus nem elég gyakorlati; vagy végre azt, hogy az nem gyümölcsöző hit.

1. A „Figyelmező“ vádjának első jelentése tehát az lehet, hogy az unitáristusok rendszere semmi positiv hitet nem tartalmaz. Legalább ezt kell értenünk amaz állítás alatt, hogy „az unitáristus minden positiv hit határozott tagadása.“ Révész ur ez állítását a legnagyobb határozottsággal fejezte ki. Alapul pedig ez állítása azon a tényen, hogy mi nem hiszszük a

¹⁾ Egyébiránt a debreczeni Figyelmező hívei nem csak az unitáristust illették ily czimekkel. Ily czimekkel illették ők minden szabad és józan irányt és egyént, mint a német „Protestanten Vereint“, a magyarhon! „Protestáns Egyletet“, Ballagit, kinek a theologiai irodalom hazánkban annyit köszönhet, közelebből pedig Nagy Gusztáv sárospataki ref. tanárt, a ki közülök elvégre nem nyomhatván el a lélek követelményeit, azoknak hangot mert adni, s bátran kimondta, hogy ő nem hiszi „a szentháromságot, Krisztus istenségét és helyettes elégtételt“; kimondta, hogy „az orthodox hitrendszert alapjában és részleteiben lényegileg öszszeférhetetlennek tartja az ujkori tudományos miveltéssel, s ő a vallás terén a törzsgyökeres tanreform híve“. (Figyelm. 1872 V. VI. füz. 208—209. l.). Így bánnak ők azokkal, a kik az igazságot ki merik mondani. Mi pedig öszinte örömmel üdvözöljük az igazság minden öszinte, buzgó és bátor harczosát, szívesen fogunk kezét azokkal, a kik a tiszta jézusi elvek valószínűsítésére törekcsenek, és elősegíteni igyekcszünk minden igaz törekvés, melynek célja Isten országának valószínűsítése, a vallásos és erkölcsi élet emelése, a tudomány, felvilágosodás terjesztése, s a keresztényi szeretet és szabadság általánosítása és megszilárdítása.

kálvinizmus némely hitczikkeit. Azonban hasonló analogia útján éppen ily joggal elmondhatnók mi is azt, hogy a „kálvinizmus minden positiv hit határozott tagadása; mert a kálvinisták sok oly tant nem hisznek, a mit más felekezetek igaznak tartanak és hisznek. Hogy minő igazságtalan és alaptalan a Révész Imre vádja, az egyszerűen abból is látszik, hogy mi magunkat keresztény unitáriusoknak nevezzük és tartjuk. Ezt még Révész is megengedte, midőn a Prot. Figy. 1872. f. IV. füz. 185-ik lapján a Marheineke Symbolikája czége alatt tölünk és theologiánktól a protestáns elnevezést megtagadta. ¹⁾ E felekezeti elnevezésünk mindkét szava egy-egy nagy igazságot foglal magában. Az egyik az Isten egységét foglalja magában, a melyet a kálvinista is elfogad ugyan; de aztán a fogalom, a szentírás és minden emberi ismeret ellenére három részre oszt, törtté alakít. A másik szó pedig Jézus tanításainak égies, igaz és positiv voltát fejezi ki. Ha már a mi kereszténységünk nem positivum, akkor a kálvinizmus sem az, mert annak alapját is az evangélium alkotja.

Azt hiszem, hogy ez egyszerű magyarázat is meggyőzhetné a t. olvasót a Révész vádja alaptalanságáról. Azonban azt vélem, hogy mégis némi hasznot teszek az által, ha ama vád igaztalan voltát tüzetesebben kimutatom. Ez okból idejegyzem az unitáriusok hitelveit, a lehető legrövidebbre öszszevonva, annak bizonyosságául, hogy a mi hitünk nem tagadólagos.

a) Mi hiszszük, hogy van egy Isten, a ki egy számban, személyben, lényegében, fogalmában és akaratában. Ez az egy Isten végtelen tökélyekkel, tehát szentséggel bir. Ez az egy Isten lélek, a mindenség egyedüli főoka, szerzője, ura és atyja, az igazság, szeretet, szentség, jóság, kegyelem és béke egyedüli forrása, s az emberi lélek imádásának egyetlen tárgya.

b) Hisziünk Istennek erkölcsi kormányzásában. Hiszszük, hogy ő a mindenséget erkölcsileg kormányozza, a melynélfogva teremtményei végtelenül bölcs, s ennélfogva változhatatlan törvények alatt

¹⁾ Nem akarok én itt a „protestáns“ elnevezés vitatásába bocsátkozni. Hanem anynyi bizonyos, hogy a protestáns elnevezés sokkal jogosabban megilletne minket, a kik az unitarizmus keletkezése óta, s ma is folytonosan protestálunk az emberi hamis találmányok és oly dolgok ellen, a melyek az evangéliummal és a lélek jogaival ellenkeznek, — mint azok, a kik sok tekintetben a katholicizmus álláspontjára visszatérve önként feladták a protestálhatóság jogát és a középkori tévtanok üdvözítő voltát hirdetik, nem érveikkel hanem szokott syllogizmusokkal.

állanak. S hiszszük, hogy ez az egy Isten benne van a mindenségben, s őt minden gyermeke megtalálhatja és közetlen hozzájuthat.

c) Hiszünk az Istennek igazságos gondviselésében, kinek gondviselése, jósága és szeretete minden egyes gyermekére egyformán kiterjed; őket mindnyájan boldogságra és üdvre teremtette, s minden gyermeke iránt igazságos.

d) Hiszünk az ember erkölcsi természetében. Hiszszük, hogy az ember teljes ártatlanságban születik. Hiszszük, hogy Isten az embert teljes szabad akarattal ruházta fel, a melynélfogva szabadon választhat a jó és rossz közt. Hiszszük, hogy az ember teljesen alkalmas a jóra és a tökélyre; de szabad akarata- és gyarlóságánál fogva hibázhatik is.

e) Hiszszük, hogy Jézus Krisztus, a ki ezelőtt 18 századdal született és élt, valóságos ember, történeti személy, és az emberiség legnagyobb fia. Hiszünk az ő isteni küldetésében, jelleme tisztaságában, tanításának égies, egyetemes voltában, önkéntes és valóságos halálában, s diadalmas feltámadásában.

f) Hiszszük, hogy az ember boldogsága az isteni akarat iránt engedelmisségben és annak teljesítésében áll. Hiszszük, hogy a bűnösnek saját magának kell megbánnia és jóvátennie hibáját. Hiszszük, hogy a büntetés czélja csupán a javítás; és hogy a büntetést csak a bűnös hordozhatja el.

g) Hiszünk a lélek halhatatlanságában, minden egyes ember személyes felelősségében, egy szellemi életben, s a jók megjutalmazásában és a gonoszok megbüntetésében.

h) Hiszszük, hogyha a bűnös őszintén megbánja bűnét, s jobb életre tér, bocsánatot nyer.

i) Hiszszük, hogy a szentírásban benne van Isten igéje; és hogy ez biztos alapja a lélek hitének és a gyakorlati vallásosságnak.

k) Szóval hiszünk e g y I s t e n b e n, Jézus Krisztus lélekemelő tudományában és a jövő életben.

Én azt hiszem, hogy hitelveinknek e rövid foglalatában annyira pozitív jellem nyilvánul, a mi bővebb kifejtését feleslegessé teszi. Ebből látni való, hogy mi sem atheisták, sem materialisták, sem pedig hitetlenek nem vagyunk. Az igaz, hogy mi sok oly dolgot nem hiszünk, a mit mások hisznek; egyszersmind hálát adunk Istennek, hogy a mi és elődeink elméit némely tanok téves volta felől felvilágosította. Mi mindazt hiszszük, a mit a szentírásban isteni kijelentésnek találunk, s a mire minket Istennek különböző kijelentései: a természet, az ér-

telem, a lelkiismeret, a népek története, s az emberiség valódi lelki tanítói közösen tanítanak. A mit mi hiszünk mind feltaláljuk a szentírásban.

De midőn mindazt elhiszszük, a mit a bibliában igaznak, lélekneemesítőnek, tökéletesítőnek, megnyugtatónak és boldogítónak tekintünk, s a mit Jézus tanított: ugyan akkor az igazság érdekében szoros kötelességünknek tartjuk semmi olyant nem fogadni el, a mit az evangéliumban fel nem találunk; a mi az evangéliummal, s Istennek más úton tett kijelentéseivel ellenkezik, s ennélfogva a mi nagy mesterünk által hirdetett fenkölt igazságokra homályt borítana, és Isten országa eljövételét lehetetleníté.

Igy nem hiszszük mi a háromság tanát, a mely Istent a szentírás és a józan ész ellenére háromnak is, egynek is tartja, az Isten lényegét eldarabolja, s az egységet törtté alakítja. Nem hiszszük a természetfeletti kijelentést és azokat a csodákat, a melyeket a keleti nép képzelődő természetéből, symbolicus beszédmódorából, a dolgok, s az okok és okozatok rendjéből a tudomány ki nem magyarázhat; mert azok az isteni bölcseséggel, a gondviseléssel, a szentírással és a józan ész követelményeivel ellenkeznek. Nem hiszszük a szó szerű biblia-ihletés tanát; a mely Istent, a ki lélek s végtelen szentséggel és tökélyekkel bir, következetlen könyvgyártóvá aljasítja; olyanná, a ki a biblia egyik könyvében egészen ellenkezőt dictál aval, a mit a másikban, s a természetben és a lélekben kijelentett. Nem hiszszük az eredendő bűn tanát, a mely Istent a legigazságtalanabb váddal illeti, neki ördögi szándékot és tettet tulajdonit, azt tanítván, hogy Isten egy költött ember engedetlenségeért, tehát az emberiségre nézve idegen bűn miatt, az egész emberi nemet anynyira bűnössé tette, hogy az ember már születésekor bűnben születik, s semmi képességgel nem bir a jóra. Mi e tant az Isten erkölcsi jellemét megszeplősítő, erkölcstelen tannak tekintjük; olyannak, a mely a társadalmi együttléte lehetetlenné teszi, a közerkölcsiség kifejlődését és Isten országa eljövételét akadályozza; s a melyet sem Jézus tanításaiban sehoh fel nem találunk, sem pedig Istennek a lelkiismeretben nyilvánuló szózatával és tulajdonaival összeegyeztetni nem tudunk. Nem hiszszük az eleve elrendelés és elválasztás tanát, a melyek Istent egy részrehajló igaztalan urnak, zsarnoknak tüntetik fel; olyannak, a ki gyermekei sorsát még világ teremtése előtt elhatározta, némelyeket kárhozatra, másokat üdvösségre rendelt; s a ki teremtményei némelyikét minden érdem nélkül, — ha megátalkodott

bűnös is, — ellentállhatatlanul üdvözíti; a többieket pedig, — bárminő erényesek legyenek is — egy nekik igazságtalanul beszámított bűn miatt örök kárhozatra veti. Nem hiszszük az örök kárhozat tanát; mert jó, igazságos és kegyelmes Isten véges lényt végtelen büntetéssel nem büntethet. S aztán éppen saját ígérete ellenére örökre nem is ítélhet el oly embert, a ki vétkei megbánja és megjavul. Nem hiszszük istennek emberré létele tanát, a mely azt tanítja, hogy Isten szentségét levetkezve emberi alakba öltözött, s itt az emberiség bűneit magára vette. Szerintünk e pogány tan lealázó az Istenre nézve, sőt őt a legnyomorultabb bűnössé teszi. Egy végtelen szent lény szentségét és tökélyeit le nem vetkezheti, bűnössé nem lehet; már pedig a mások bűneinek magára vétele által azzá kellene lennie. Nem hiszszük Krisztusnak egyszerre isteni és emberi voltát; mert sem a szentírásban, a kijelentés könyvében, fel nem találjuk sehol, sem pedig a tudománnyal, tapasztalattal és a józan észszel meg nem egyeztethetjük. Egy ily, Jézust kétes jellemnek mutató, tan elfogadása homályt borítana az ő tiszta nemes jellemére és mocsoktalan életére. Nem hiszszük az elégtétel tanát, a mely Istent boszszuálló lénynek, vérengző Kannibálnak mutatja, kinek oly vétekért való igazságtalan és bőszen haragját, melyre már eleve ő maga rendelte volt el az embert, csak egy ártatlan lény vére engesztelheti ki. Higyje bár az egész világ e tanokat, melyek a kereszténységbe részint a pogányoktól jöttek át, részint egyes rajongók bolondságai és a sötét idők ferde kinövészei: mi mindezeket el nem tudjuk hinni; mert sem a szentírásban fel nem találjuk, sem az őskeresztény egyház szellemével és a tudománnyal, sem a tapasztalattal és a lelkiismerettel, sem pedig a józan észszel, a lélek erkölcsi sugallatával és a kijelentéssel megegyeztetetőknek nem látjuk.

Midőn tehát mindazt örömmel elfogadjuk és hiszszük, a mit Jézus tanított, s a mi az evangéliumban feltalálható; és csupán azokat a tanokat útasítjuk vissza, a melyek nem alapulnak a szentírásan, hanem emberi találmányok, pogány eredetűek és a sötét kor tévedései, akkor jogosan senki sem vádolhat minket aival, hogy mi hitetlenek vagyunk, s rendszerünk tagadólagos.

2. A második értelem, a mit az érintett vádnak adni lehet, az, hogy az unitarizmus nem felel meg eléggé a gyakorlati erkölcsiségnek. Az orthodoxia hívei legalább azt szokták felhozni ellenünk, hogy hitelveink kevesebb köteleességet szabnak a hívek elé, mint az

orthodoxia; továbbá, hogy mi igen nagy súlyt fektetünk a földieségre. A vádnak ez az értelme is merőben hamis. Mi, a kik vallásunkat minden földi dolognál kedvesebbnek tarjuk, e vád alapját egyáltalában nem találjuk fel vallásos rendszerünkben. Szerintünk senki sem nevezheti magát helyesen keresztény unitáriusnak, a ki teljes erejéből nem munkálja saját lelke üdvét, tökéletesedését és a közjót. Vallásunk minden hivatástól azt kívánja meg, hogy egész lelkével és tehetségével tegye a jót; kerüljön mindent, a mi a szigorú erkölccsel és erénnyel ellenkezik, s szünet nélkül előre törjön. A ki rendszerünket úgy fogja fel, a milyen; a ki látja, hogy egyházunk története a mai napig nem a földi javakért való küzdelemben, hanem az igazságra törekvésben, s annak diadalra juttatásában és terjesztésében folyt le, az bizonyára nem fog avar vádolni, hogy vallásunk a földieségre fősúlyt helyez.

Mi a vallásunk által parancsolt kötelességeket három fejezet alá sorozzuk, u. m. az Isten, önmagunk és felebarátaink iránti szeretetet, a magunk és mások tökéletesítése és a hasznosság.

a) Vallásos rendszerünk megkívánja, hogy szeressük Istent teljes szívünkkel, teljes lelkünkkel és minden erőnkkel; szeressük Jézust, a hála gyöngéd érzetével, azért az önfeláldozó munkásságért, a melylyel az emberiséget a tudatlanságtól és lelki vakságtól megszabadítani törekedett; szeressük felebarátainkat őszintén és nemes szeretettel. Szerintünk senki sem teljesíti teljesen kötelességeit, a ki ezek bármelyikét elhanyagolja, s egész életét ezek öszszhangzó gyakorlására nem szenteli. Ez elvből kifolyólag legyenek bár az orthodoxia némely hívei türelmetlenek irántunk; rágalmazzanak, vagy tagadják meg irántunk szeretetünket, s mondják fel nekünk az Isten országát eszközlő közös működés jogát: mi mégis szeretettel viseltetünk irántok, követvén Jézust, a ki azt mondotta: „áldjátok azokat, a kik titeket átkoznak.“ Mi az irántunk kifejezett szeretetlenség által soha sem érezzük magunkat feljogosítva arra, hogy a kereszténység magasztos elvéről, s egyik legszebb és legnemesebb kötelességünkről, a szeretetről megfélekedjünk. A szeretet Istentől belénk oltott oly erkölcsi érzelem, a melyről néhány elfásult rideg dogmatikus kedviért le nem mondhatunk. Ha ezt tennők, a szeretet adójával jönénk meg hasonlásba.

b) Vallásunk — Jézusnak ama parancsából indulva ki: „legyetek tökéletesek, mint a ti menygyeie a tyátok

tökéletes" — második nagy kötelességül a tökélesedést szabja előnkbe. A tökéletesedés alatt mi mindazon tehetségek összhangzó kiművelését értjük, a melyekkel Isten az embert felruházta. Szerintünk az embernek kötelessége oda működni, hogy természete az erő és kifejlés lehető legnagyobb mértékét érje el. Hogy pedig ezt el lehessen érni, szükségképpen el kell távolítanunk magunktól mindent, a mi tehetségeink egyikét vagy másikat megbénítaná, lekötne, minket vakokká, elfogultakká tenne, lelkünk összhangzó tökéletesítését lehetetlenítene. Ez elvből kifolyólag kötelességünk felkeresni az igazságot a kijelentésben, a korszellemben és az emberi ismeretek minden ágában; mert csupán a minden oldalról kiderített igazság az, a mivel tökéletesedésünket előmozdithatjuk. Ellenben kerülnünk kell a tudatlanságot, a vakhitet, a sötét idők tévtanait, a melyek az igazsággal ellenkezővén, minket égi célunktól eltérítene. Az ily működés, a mely az igazság érdekében és szellemében eszközli a reformokat, soha sem lehet romboló, hanem éppen megtartó és nemesítő.

c) A vallásunk által parancsolt harmadik kötelesség a hasznosság. Ez a társadalmi erény minden teendőit magában foglalja, s megkívánja, hogy jók legyünk, s a magunk és mások jóllétét, tökélesedését előmozdítsuk; és hogy minden alkalmat örömmel ragadjunk meg arra, hogy másokat segítsünk, őket vigasztaljuk, oktassuk, s az igazságot elérni segítsük. Mi az önzést és a közönyt éppen oly erősen hibáztatjuk, mint a Kálvin és Mélius féle türelmetlenséget, boszuállást, szeretetlenséget és zsarnokságot, a melyek a szeretet vallására szégyent hoztak. Azt hisszük, hogy Jézus élete, példája, tettei és parancsai oda voltak irányozva, hogy az igazságban, önzéstelenségben és szeretetben való közhasznúságot előmozdítsák. Innen a társadalmi ilyenmü hasznosságot földolognak tartjuk. Nem a rideg, gépies dogmaszerűség és a téveseknek bizonyult hitezhettekhez s egy vélt tekintélyhez való kába ragaszkodás, hanem a szívből és értelemből kifolyó tiszta erkölcsiség az, a mely Jézust tekintí példányképének. Ez elvből, s Jézus szelleméből és a belénk oltott általános felebaráti szeretetből kifolyólag mi nem tekintünk a felekezetiesség önző szellemére, hanem azon feljülemelkedve örömmel fogunk kezdet minden igazságra törekvő őszinte embertársunkkal, hogy a tudatlanságot, tévelyt, babonát eloszlassuk, Isten országának eljövetelét, az igazság diadalát és a közboldogságot előmozdítsuk. Meglehet, hogy e nemes törekvéseinkben — mint a jelen eset is mutatja — rágalmaknak, vádaknak, igaztalan sértegetéseknek és

viszsaútasításoknak leszünk kitéve. Ezeknek Jézus is ki volt téve. S az ő példája arra int minket, hogy az igazság mellől el ne álljunk, és a közjó előmozdításában ne lankadjunk. Zúduljanak tehát bár még jobban ellenünk Révész és társai, s igyekezzenek letaszítani minket és másokat arról a térről, a melyen honfiainknak, az emberiségnek és az igazságnak szolgálatot tehetünk: mi készen állunk arra, hogy őket igaztalanságukról, tévedéseikről felvilágosítsuk, őket az általuk megvetett kor igazságaihoz, s a Kálvin és Mélius által készített vallásról az eredeti ker. valláshoz elvezessük. Nekünk és Isten minden igaz gyermekének kötelessége oda működni, hogy a vallás haladó elveinek életfája, az annak gyökerén rágódó férgektől megtisztíttassék.

Ez az unitárizmus követelményeinek vázlata. Szerintünk az élet a kötelességek folyama, s az igaz munka és küzdelem azok a feltételek, melyek alatt a célhoz eljutunk és az ég számunkra megnyílik. Ebből láthatni, hogy vallásunk nem tagadólagos, sőt igen is pozitív.

3. A harmadik értelem, a melyet az ellenünk felhozott vádnak adni lehet, az, hogy az unitárizmus nem gyümölcsöző hit. Az unitáriusok sokszor hallották már e vádat ellenfeleiktől. S valóban mindig kellemetlenül érezték magokat, midőn evel szemben magokat és hitelveiket védeniök kellett; mert attól tartottak, hogy e vád visszaútasítása, s ennek igaztalanságának kimutatása alkalmával úgy tűnhetnének fel, mint a kik magokat dicsérik. Ez okból sokszor éppen azért szenvedték és hallgatták el, nehogy valaki a hiuságot hányhassa szemökre. Minthogy azonban oly tárgyaknál, a melyek már hosszú időn át kérdés tárgyai voltak és a történet folyamán sok elmét foglalkoztattak, mi egyénekül tekintetbe nem jöhetünk,— ennél fogva a tartózkodásnak helye többé nincsen. Anynyival inkább, mert egyfelől ellenfeleink kényszeritenek a szólásra; aztán másfelől nem is arról van itt a szó, hogy nézeteink minő hatást támasztanak bennünk, hanem arról, hogy minő eredményt hoztak létre azok által, a kik ezeket a külön korszakokban vallották. E tárgyra nézve tehát őszintén nyilatkozhatunk, a nélkül, hogy az alázatosságot feláldoznók, vagy a következményektől félünk lehetne.

Mi nyugodt öntudattal leolvashatjuk a történet lapjairól, hogy az unitárizmus a legszebb eredményeket hozta létre. Térjünk csak vissza a kereszténység első korszakába, s onnan kezdve vizsgáljuk meg röviden ez állítás bizonyítékait. Jézus, kinek az intenség lényegét

illető nézete e tételekben volt öszszpontosulva: „Halljad Izrael a mi urunk Istenünk egy ur. Egy a ti atyátok, ki a mennyben van. Nincsen több jó, hanem csak egy, az Isten. Ez az örök élet, hogy tégedet egyedül ismerjenek igaz Istennek“ — mondom, a kinek Istenről ily nézetei voltak, az nem lehetett egyéb, mint monotheista, ennél fogva, ha nem akarjuk is unitáriusnak nevezni; de bizonyára trinitáriusnak legkevésbé tarthatjuk. S vajon Jézus az ő monotheismusával nem a legszebb és legnemesebb gyümölcsöt mutatta-e fel életében, tudományában, az emberiségért való önfeláldozó munkásságában és az igazságérti halálában? Az apostolok ugyanazokat a nézeteket vallották, a melyekre őket Jézus tanította, a mint irataikból megtetszik, a hol így nyilatkoznak: „Tudjuk, hogy a bálvány semmi és nincs más Isten, hanem csak egy, az atya. Az Isten egyedül való.“ S vajon nem lelkes emberek voltak-e, s nem mutatták-e fel hitők legszebb gyümölcsét az egyház megalapításában? Az apostolok által alapított egyházak szintén az egy istenség eszméjén állottak. S vajon megtagadhatjuk-e amaz egyházak és tagjainak lelkes működését, s munkásságuk bámulatos eredményét? Bizonyára nem. Kisérjük alább az egyház történetét. Midőn a kereszténységre áttért pogányok és pogány írók a pogányságból áthozott nézeteiket keresztény igazságok gyanánt kezdték hirdetni, s a kereszténység szellemével ellenkező tévtanok, a pogány atyák theológiája és a megromlott gyakorlatok özöne veszélylyel fenyegette az eredeti jézusi vallást: ott látjuk az alogusokat, a monarchianusokat, az antiókiái iskola növendékeit; ott látjuk Artemont, Praxeást, Pápiást, Samosátai Pált; Ariust, a két Eusebiust és más jeles püspököket, a kik az atyák hamis theológiája ellen hevesen harcoltak, s annak általános érvényre emelkedését és a keresztények egének bésötétülését szeszias ideig megakadályozták. Már magában e nagyszerű eredmény is azt mutatja, hogy a középkor kezdete előtti unitarismus működése áldásthozó volt az emberiségre. A középkor törekvése elnyomni igyekezett minden oly irányt, melynek czélja a Jézus tudományának valósitása volt. Anynyira azonban még sem tudta elnyomni, hogy valami összekötő szálat fel ne lehetne fedezni a középkor előtti és a reformatio első napjaiban keletkezett unitáriusok közt. A sötét középkorra következő fényes új korszak kezdetén azonnal találkoznak egyes kitünő antitrinitarius férfakkal, kik a Jézus által ta-

nitott felemelő egyistenségi nézethez ragaszkodtak és azt hirdették. Midőn az egyházi reformatio hatalmas szava felrázta Európát, mindenütt voltak, a kik a keresztény vallásnak a rabságból való kiszabadítását munkálták, s igyekeztek felvilágosítani a protestánsokat is, a kik a felszabadított keresztény vallást újra a tekintély és megkötő dogmatismus járma alá hajtották. Hazánkat, hol a 16-dik században életet nyert unitárismus országos törvény által biztosította a lelkiismeret-szabadságot, szabad sajtót és nyilvános hitvitákat állított fel, nem is említve, Hollandban a kalvinismust megszelídítette; Angliában a tisztább vallásos nézeteket és a puritán erkölcsöt hozta létre; Némethonban a rationalismust eredményezte; befolyt a 17-ik és 18-ik század philosophiájára, s elősegítette a modern theologia keletkezését.

Ezek oly tények, a melyeket nyilvánítani sem nem igaztalan-ság, sem nem hiúság. Ezek oly tények, a melyeket az idő és a bíráló történet vésett fel az élet könyvének lapjaira, s a melyekkel szemben csak az elfogultság és türelmetlenség nevezheti vallásrend-szerünket tagadólagosnak.

II.

Az elébbiekben kimutatván, hogy az unitárismust a fen érintett értelmek egyikében sem lehet tagadólagosnak nevezni, most az ellenünk felhozott ily nemü vádak eredetét és érvényre jutását veszem vizsgálat alá.

1. Az a tény, hogy mi unitáriusokul erősen állunk Krisztus evangéliumában, s minden oly hitczikket visszautasítunk, a mi abban fel nem található, arra a hamis észrevételre vezette némely protestáns ellenfeleinket — újabban a „Figyelmező“ híveit, — hogy azt állították rólunk, hogy mi hitelenek vagyunk, s rendszerünk tagadólagos. Azonban a római katolikusok éppen azt a vádat emelték és emelhetik a protestánsok ellen, a melyet ők ellenünk felhoznak. „Ti protestánsok“ — így szólhat bármely katolikus — „tagadjátok az egyház és pápa csalhatatlanságát, a hagyományok tekintélyét, az urvacsorának egy szín alatti kiszolgáltatását, a fülbegyónást, a purgatoriumot, némely sacramentumok üdvözítő erejét, a szentek tiszteletét, s ama tant, melynélfogva a ki az üdvözítő egyházon kívül hal meg, örökre elkárhozik, sat. Ti protestánsok, e felette lényeges tanokat mind tagadjátok. A rendszeretek tehát nem egyéb, mint minden positiv hit

határozott tagadása". S mivel felel a protestáns erre? Aval, hogy kimutatja, hogy ő sok oly dolgot hiszen, a mi a katolikusokkal is közös, és semmi olyant nem vet el, a mit az evangelium a keresztény vallás lényegének tart. Azonban alig szabadul meg a protestáns a katolikus hibáztatásaitól, kapja magát és azonnal ő is egy más felekezet ellen fordul hibáztatásaival, a mely éppen ugy nem fogadja el a pápa felsőségét, s az érintett tanokat, miként ő; és tagadólagosnak nevezi annak rendszerét, mert nem hiszen némely tanokat, mint a szentháromság, eredendő bűn sat., a melyeket a protestáns egyház üdvözítő tanoknak hirdet. S bár kimutattuk, hogy mi sok oly dolgot hiszünk, a mi velök is közös, és semmi olyant nem vetünk el, a mit az evangelium a keresztény vallás lényegének tart, mégis folytonosan szórják ellenünk hibáztatásaikat. Minő példája ez a protestáns következetességnek, és minő gyümölcse a kereszt. szeretetnek!! Valóban furcsa és tanulságos mutatóványokat lehetne közölni a katolikusoknak a protestánsok ellen intézett támadásaiból, s a protestánsoknak ezekre tett feleleteiből. Ezekből azt is ki lehetne mutatni, hogy a mely vádak a protestánsok az unitáriusok ellen felhoztak, éppen azokat hozták fel a katolikusok a protestánsok ellen, s ezek éppen azokkal a fegyverekkel védték álláspontjukat, a melyekkel az unitáriusok.

Azonban az ellenünk emelt vádra nem csupán az a tény adott okot, hogy mi az orthodoxia némely tanait ész- és szentíráselleneseknek tartjuk. Erre egy más dolog is befolyt. A mi vallásunknak nem az a jelleme, hogy mások lelkeit némely hamis tanok megvevése által megrontsa, hanem az, hogy velök az igazság kimutatásával az evangelium hatalmát éreztesse. Mindazáltal elleneink támadásai és az általuk a tévtanoknak evangeliumi igazságok gyanánt való hirdetése ugy hozták magokkal, hogy mi nagyon el voltunk foglalva az orthodoxia némely tanai ész- és szentírás ellenességének kimutatásával. — A különbség köztünk és az orthodoxia közt az, hogy mi sok oly tant nem hiszünk, a mit ők igaznak tartanak. E nem-hívést igazolnunk kellett. Nekünk természetesen nem lehetett célunk, hogy az evangelium nagyszerű igazságait védelmezzük; mert hisz ezeket bizonyos tekintetben ők is tiszteletben tartják. P. o. az orthodoxia is hiszi az Isten egységét, végtelen tökélyeit, a lélek halhatatlanságát és az ember felelősségét. Nekünk tehát, ezeket tényeknek véve, csupán ama hamis nézetek ellen kellett küzdenünk, a melyekkel ők ez igazságokat összevegyitvén,

azok értékét csökkentették és jellemét teljesen megváltoztatták. Nekünk azt kellett kimutatnunk, hogy Istennek tökélyei, az evangelium, a mindenség összhangja, az erkölcsi világrend, a tudomány és a józan ész nem férnek össze az egy Isten három személyes létével, s felelősséget nem lehet kívánni oly embertől, a kit a teremtő természeténél fogva megromlottá és jóra képtelenné tett. S midőn nekünk a szentírás, a józan ész és a tudomány fegyvereivel mindezeket sikerült kimutatnunk, s az orthodoxia dogmáinak hamis részét megdöntenünk, akkor ők nem tudván érvekkel küzdeni ellenünk, avál a pusztá állítással támadtak meg, hogy rendszerünk tagadólagos. Csak hogy a pusztá állítás sem nem dönt, sem nem bizonyít. Ám bizonyítsák be tényekkel — ha tudják — az általunk nem csak állított, hanem be is bizonyított dolog ellenkezőjét. Mi mindig készen állunk a dolog érdemleges megvitatására. S ekkor két dolgot érünk el: először kiderül, hogy melyeknek érvei döntőbbek; másodsor megtettük kötelességünket az igazság napfényre hozásában.

2.) Ha mi az ellenünk felhozott vádat mint olyant vizsgáljuk meg, a mely vallásunk ethikai részének és eredményének szemléléséből keletkezett, akkor sem lesz nehéz annak eredetét kitalálni. Hogy az unitárismus nem szab hivei elébe oly rendszabályokat, melyek a háttérben az örök kárhozat és a pokol ördögeinek fenyegetéseivel vannak ellátva, ezt az unitáriusok jelleme mellett, a mely vallásuk hatályát bizonyítja, s számukra még elleneik becsülését is megszerezte, abból a körülményből kell kimagyarázni, hogy ők kiváló súlyt fektetnek a jézusi szelidségre, az evangelium meggyőző igazságaira és a kebel erkölcsi sugallatára, s aztán nem is tanítanak oly lélekölő tant, a mit a pokoli szörnyekkel és tulvilági rémitgetésekkel kelljen elfogadtatni. A mit az unitáriusok tanítanak, az nem csak evangeliumi igazság, hanem egyszersmind az erkölcsiség és józan ész postulatuma. Egyébiránt ha vallásunk ethikai része hiányos, akkor ellenfeleinké is az; mert a mi vezérünk is az evangelium, éppen úgy, mint — állítólag — az övék.

Hogy pedig — szerintök — vallásunk nem terem kellő gyümölcsöt, ezt onnan lehet kimagyarázni, hogy mi és ők különböző szempontból tekintjük ama gyümölcsöket. Ellenfeleink itéletökben dogmáikat tartják irányadóknak, mi pedig az evangelium egyetemes és humanus szellemét. Ők a ker. jellemnek csupán némely jegyeit veszik tekintetbe, a többieket megvetik és elnyomják. Mi pedig a

keresztény jellemet alkotó minden jegyet tekintetbe veszünk. Tekintetbe vesszük az olyanokat, melyeket ők szájukon hordanak ugyan, de tényleg megvetnek, mint a lelkiismereti szabadság. Tekintetbe vesszük az olyanokat is, a melyeknek ők nem hisznek és a melyektől irtóznak, a milyenek: a tudomány, a korszellem és ezek vívmányai, a józan ész, a lélek és ennek követelményei, a tapasztalat és a történelmi bírálat által felderített tények. Igen természetes tehát, hogy miután elleneink a fogalmat csak egy-két jegyből ítéljük meg, az ítéletnek hamisnak kell lennie.

Ellenfeleink hitünk eredménytelenségére nézve szeretik csekély számunkat is felhozni. Mi jelenleg nem is vagyunk többen a világon három millió háromezrézven ezernél. De hogy folyvást szaporodunk és nem apadunk, anynyi bizonyos. Hogy mi erdélyi unitáriusok gyengeségeink napjaiban s még ma sem állítunk nagyszerű missiókat (az amerikai és angolhoni unitáriusoknak ez is van), ez onnan van, hogy előbb a katolikus fejedelmek fosztottak ki mindenünkből, azután a protestáns fejedelmek vették el azt, a mit az előbbieket meghagytak. (L. Dajka Keserü püspök idejében 62 háromezrézi ekkl. elvételét stb Székely S. Unitár. vall. tört.) És így nem vagyunk vagyonosak. De azért nem vágyunk a Figyelmező XI. és XII-dik füzetében Frecska ur által felmutatott gazdag sinecurákba jutni, mi ezekre nem áhítózunk. Elég nekünk, ha gazdagoknak érezzük magunkat az evangelium szabad vizsgálatának eredményeiben, melyek miatt az orthodoxia falai is immár dűledezni látszanak a Figyelmező hivei nagy fájdalomára.

Még azért, hogy köztünk is lehetnek közönyösek, nem lehet egész rendszerünket tagadólagosnak nevezni. Ilyenek minden vallásfelekezeten belül lehetnek. Rosz emberek az egyház első életében is voltak. Maga Pál is hevesen kikelt azok ellen, a kik „a z i g a z t a l a n s á g á l t a l k ö v e t i k.” E szempontból hasonló analogia útján és hasonló joggal mi is éppen azt a vádat emelhetnők a Figyelmező hivel szemben.

Miután a fennebbieken teljesen megczáfoltam a Figyelmezőnek és hivelnek ellenünk szórt rágalmait, s kimutattam azok eredetét, nem lesz felesleges egy pár szót szólani azokról a teendőkről, a melyek az elősorolt rágalmak ellenében kötelességünké váltak. Úgy látszik, hogy a Figyelmező hivei gyanuba akarják hozni az unitárismust. Mi erről nem tehetünk. De hogy minket homálylyal

borítsanak, azt nem engedjük meg. Az unitárismusban sok isteni erő van; az az észhez, szívhez és értelemhez szól, a mely az előítéletet, tudatlanságot és kétkedést el tudja oszlatni, az aggodónak vigaszt és a közönyösnek biztos hitet ad. S vallásunknak e természetéből kifolyólag nyíltan és határozottan kell azt vallanunk és a világgal megismertetnünk. Az idő teli van e tekintetben intéssel, buzdítással és bátorítással. A válság, melyet éppen maga az orthodoxia idézett elé a maga merevségével, s a lélek és tudomány lábbal tiprásával, már is béállott a kereszténységben. Nézzünk csak körül. Európa majdnem minden országa megtágitotta a kötelet, a mely őket a tudatlanság és szellemi vakság igájához fűzte. Frankhon a vallástalanság zsákmánya. Némethon józanabb elvek alapján való egyházat sürget. Anglia az egyházi szervezet reformját hangoztatja. Hazánk józanabb polgárai a vallásos és erkölcsi élet emelésére fogtak kezdet. Szóval a nép mindenütt vallásos erkölcs, s tiszta és hihető hit után vágyik. Igyekezzünk tehát bizonyítani, hogy a mi vallásunk nem áll útjában, sőt karöltve jár e törekvéssel. Meglehet, hogy midőn vallásunkat észszerűnek mondjuk, némelyek nem fogják megérteni; midőn szentírászerűnek mondjuk, nem fogadják el. De ha kimutatjuk, hogy isteni életelv hatja át; ha meggyőzzük, hogy a keresztényvallás polgárisító nagy igazságait a magok egyszerűségökben foglalja magában: a jobbak bizonyára nem fogják többé rágalmazni; ekkor tán a Figyelmezőből kisugárzó szeretetlenség szelleme is keresztény szeretetté változik át.

Simén Domokos.

Úri szent-vacsorai beszéd. *)

Hová sietsz, földnek vándora, oly mohó gyorsasággal? Mit üldözöl, mit zaklatsz tikkadt szíveddel, égető vágyakkal? Ime itt egy boldog sziget árnyas fáí nyugalomra intenek, kies forrás nyitotta fel kebelét; jer ide, nyugtasd meg világi üzelmekben elfáradott, megterhelt lelkedet! A boldogság, a mit keresel, úgy sem létezik, az nem valóság; csupán e szent oázis árnyas fáival, forrásival és szent legendáival, ez az, a mi képzetid forró homokján, mint délibáb, játszva tűnik fel neked; nagy az út, mit tettél, nagy pusztaság vár még rád; jer ide hát, pihenj itt egy keveset!

Fű, fa, virág régi dolgokról beszélnek itt, melyek mindig újak maradnak; más hangja van itt a szellőnek, más susogása a pataknak; . . . oh ez nem földi hang! . . . Lelked gondolatit fűrsz meg hát ennek harmatában; engedd, hogy szivednek érzése és képzeletid ölelkezzenek e légnék szellőjével; majd psyche benned könnyült szárnyakon emelkedik ősi hona, az ég felé; s ha sorsod az, hogy küzdj és verejtékezz, merits előbb e szent vízből; majd nemesebb lesz a küzdelem, dicsőbb a pályabér; igyál, aztán vedd lantodat, művészecseted, vagy hangszered: dal, zene és kép igazabb, szivrehatóbb lesz, melyet a vallás vizével öntözött phantasiád alkotott; igyál, s öleld meg barátodat, kedvesidet: hívebb, boldogabb lesz a barátság és szerelem; igyál, aztán csókold meg csecsemődöt, meglásd, jobb, nemesebb, táplálóbb lesz a tej, mit az anyai emlőkből szív.

Mert tudd meg, oh keresztény! hogy ezt a boldog szigetet, melyet e szent asztal, a kenyér és bor ábrázol, a Jézus Krisztus szerelte. Mint hajdon Mózes egy veszsző érintésével a kősziklából vizet idézett elő a szomjazó népnek, azon időben, miről a profeciák azt mondják, hogy akkor álom által, mintegy tükörben láttak, — akként szerelte Jézus is e szent asztalt, fáradtagnak nyugo-

*) Elmondattott a zsinati főtanács alkalmával Kolozvárt sept. 1-én 1872

dalmat, csüggedőknek bizakodást, törekvőknek lelkesülést. Az a vér, mely a keresztfán kiömlött, s az a lélek, mely sohajiban el-
 lebbent, azt mivelte, hogy megelevenedtek mind azok a képek és szent
 legendák, melyek a teremtéstől fogva Isten és ember közötti viszonyt
 kifejezék, s bételjesedett Jézus ama mondása: Nem azért jöttem,
 hogy a próféták írásait eltöröljem, hanem hogy meg-
 erősítsem azokat. Azon kép alá, mely Ábrahám hitét fejezi ki,
 odairta a Jézus: ha anynyi hitetek van, mint egy mustár-
 mag, a hegyek elmozdulnak helyökből; azon kép alá,
 mely Izsák engedelmisségét jellemzi, midőn maga vitte az áldozat-
 ra való fát; oda írta a Jézus: Tanuljatok éntőlem, mert
 én szelid és alázatos szívű vagyok. Jóbnak történeti képe
 alá azt írta Jézus: Ne féljete azoktól, kik a testet ölik
 meg, de a lelket meg nem ölhetik. S az isteni gondvise-
 lésre vonatkozó ó szövetségi történeteket a Jézus a legszebb vilá-
 gitásba helyezte, a midőn így szólott: Nézzétek meg a mező
 liliumait, Salamon minden királyi dicsőségében nem
 öltözött úgy, mint azok közül egy. Valóban, a Jézus Krisz-
 tusban az emberiség reménye, óhajtása és váradalma megtestesült,
 s a mint János evangelista evangéliuma első fejezetében oly lel-
 kesülten leírja, ő lett az erkölcsi világ teremtője, s
 nem vethet senki más alapot, mint a mely a Jézus
 Krisztus által vettetett. Nincsen immár az emberiségnek
 oly igénye, mit a Jézus által hirdetett keresztény vallás ki ne elé-
 gitene, és nincsen a morálnak oly magas követelése, mi a Jézus
 ezen felséges erkölcsi tanaiban ne foglaltatnék: Szeressed el-
 lenségedet. Türi és remélj. Bocsáss meg hetvenhét-
 szer is. Ez a Jézus Krisztus szerezte e szent asztalt, melynek
 mi vagyunk örökösei és boldog hagyományosai.

Történeti személy-e a Jézus, vagy mythicus, vagy esz-
 ménykép? Kételjeiddel, oh halandó embertársam! miért hűte-
 néd le vallásos buzgóságod melegét? Ugy is, nincs oly történeti
 személy, kit, ha kortársai felett lelke magasabb fejlettsége által ki-
 tűnt, a tisztelet, a dicséret, a bámulás, sok idő és sok század ne
 eszményített, gyakran éppen félistenek sorába ne emelt volna. És
 nincs az az eszményi lény, kit a hozzáférhetés, a megérthetés ne
 személyesített, ne testesített volna meg? Lélektani törvény ez az
 emberben, melyet elfojtani nem lehet, ugyanynyira, hogy ha sike-
 rül is egyideig megőrizni a positivitas következetességét, egy vi-

gyázatlan pillanat, vagy az erőtlenség, vagy inkább a léleknek egy szabadabb mozzanata öszszeontja az emberi ész mindazon erre vonatkozó következetességeit, melyek sem lélektani, sem természet-tani igazságon nem alapulnak. A föld, az élet, a világ, elég tárgyilagosságú dolgok; mégis ezek ránk nézve alanyi fogalmak, a menyinyiben mi csak azokat és úgy látjuk, a mint lelkünkben vannak; mi természetesebb tehát, minthogy Jézust is önmagunkban látjuk, s azok után, mik róla a szent könyvben írva vannak, embernek ismerjük és hiszszük, oly embernek, ki legtökéletesebb, s kit az isteni kegyelem világ megváltójává, szabadítójává és közbenjárójává tett.

Oh atyámfiai! az ember a teremtmények sorrendjében nem lehet csupán az állatsereg legfelső fokozata; lelki tehetségei őt egy egészen külön teremtményi állásra emelik: a test és izmok öszszealakulásából származhatik élet, önmozgás, organismus; de a lélek Isten adománya; s miként a Jézust önmagunkban látjuk: akként magunkat a Jézusban ismerjük meg erkölcsi valóságnak, abban a Jézusban, a ki lélektől fogantatott, született, szenvedett, s miután erkölcsi hivatását betöltötte, megdicsőülve él örökön örökké. Valóban Jézus az emberiség példányképe; s nekünk legnagyobb vigaszunk és elégtételünk abban lehet, hogy a Jézust embernek hihetjük, a ki születésünk és halálunk sorsára nézve: a mi erőtlenségünket viseli és a mi terhünket hordozza.

És keresztények! e pillanatot, melyben önkénytesen seregeltünk e szent asztal körül, a Jézus emlékezetére szenteljük; mert így van megírva: Valahányszor ezt mivelitek, az én emlékezetemre tegyétek. Meg akarjuk örökíteni tudományát és terjeszteni, hogy legyen az emberiség külön nemzetei között egy nyelv, a közös erkölcsnek, a szép jó és igaznak ugyanazon nyelve, melyen az apóstolok szólnak vala, s melyet mindenek megértettek, kik hallgatják vala. Miként vettük, úgy akarjuk átadni a késő unokáknak is, hogy bételjesedjék az írások szava: Az ég és a föld elmúlnak, de az én beszédim soha el nem múlnak. S midőn ezt akarjuk tenni, kezdjük a nagy mester meghagyása szerint könyörgéssel, töredelmesen járva a kegyelem Istenéhez. . . . Imádkozunk.

Csegezi László.

Egyházi mozgalmak.

A németországi protestáns-egylet gyűlése múlt október első napjaiban tartatott meg Osnabrückben. Németország jeles tudósai közül számosan vettek részt a tanácskozmányokban, s a nagy számú hallgatóságnak a gyűlésezések iránti érdekeltsége nagyban emelte az ünnepélyességet. Bluntschli, heidelbergi tanár, egy igen emelkedett és nagyhatású beszéddel nyitotta meg a gyűlést, mely beszédből im e főbb eszméket emeljük ki:

„Midőn a németországi IV-dik protestáns nagy gyűlést megnyitom, melegen üdvözlöm azt ama városban, melyben a német protest. fejedelmek és városok ezelőtt 224 évvel békére léptek a katolikus rendekkel s megszüntették ama polgárháborút, melyet a jézsuiták folyton szítottak. Ezelőtt egy évvel, midőn az ó-katolikusok példáját és irányát követve Darmstadtban gyűléseztünk, sok nehézség állott utunkban, de azóta örömmel tapasztaltuk, hogy mindinkább növekedett irántunk a rokonszenv. A veszélyes, sok tekintetben végzetes jézsuita-rend el lett törölve egy birodalmi törvény által, a jézsuiták eltávoztak körünkől, de azért a jézuitismus sok helyen még most is megvan, nemcsak a katolikus, hanem a protestáns egyházban is. Azonban már a nép szintügy, mint a kormány figyelmessé lett azon veszélyre, mely ezen oldalról kultúránkat, államszervezetünket s vallásunkat fenyegeti. Alapjában meglőn már ingatva és mindinkább enyészik ama téves ábránd, hogy a jézsuita szellem az állami tekintély erősítője és a rend biztosítója. A helyes irányban való haladás biztos jeléül szolgálhat ama körülmény is, hogy mellőzve a Mühlér-féle miniszterium, melynek kezei között a tudomány, iskola és egyházi élet nemhogy haladt volna, sőt hanyatlott, s helyébe a Falck-miniszterium lépett, mely a nemzet szellemi és vallási érdekeit jobban fogja védelmezni. Örömmünk tárgya ama körülmény is, hogy a hesseni nagyhercegségben Ketteler püspök minden befolyását elveszté. Erős hatalommá fejlődött Hessen protestáns népében a protestáns-egylet, ugy hogy mellőzése teljes lehetetlen, a remény pedig, hogy az egyház nonsokára bekövetkező reformja kérdésében érvényesíteni fogja magát, mindinkább erősül. Ó-katolikus testvéreinkkel is, kik néhány héttel ezelőtt Kölnben gyűléseztek, a legszebb barátságos viszonyban vagyunk. Fenntartandónak véljük ezen irányban a keresztényi türelmet és tiszteletet a különböző sekták között s mellőzendőnek minden szűkkeblűséget és kizárólagosságot, mely korunk előrehaladt szellemének már többé meg nem felel. Kellemtelen és fájó érzést

keltének fel bennünk azon üldözések, melyeknek hazánk legtekin-
télyesb papjai, — kik egyletünknek is szintén tagjai, — ki voltak
téve. De a fájdalmat és panasz-hangot elfojtja bennünk ama szilárd
meggyőződés, hogy az üldözés mindig az üldözött irány előmene-
telére és javára szolgál! — Megemlítjük még, hogy e gyűlés fő-
tárgyát a tanszabadság eszméjének megvitatása, s az utóbbi időben
veszélyeztetett helyzetnek lehető szilárdítása képezte.

Az — ó-katholikusok nagy gyűlése Kölnben, e hires pá-
pista városban sept. 20—23 napjain ment véghez, csaknem egyszerre a
német püspökök conferentiájával, Fuldában a Bonifacius sirjánál.
Mennyire különbözött most e gyűlések célja attól, a miért még
alig két éve Rómában együtt találkoztak vala. A jelen nagy gyűlés
álláspontja ugyanaz, a mit prágai tanár Schulte számos czik-
kek- és értekezésekben vitatott és formulázott, s miket a követ-
kezőkben foglalhatni össze: „A csalhatatlanság ellenzői egyedül
képviselői az egyháznak; ama hitczikk hívói, — a pápát, a bíbor-
nokokat és püspököket sem véve ki, — csak egy elfajzott sectája
az igaz egyháznak, — s az államnak ezt el kell ismerni, s ahoz-
képest cselekedni.“

Az idej. programm jelentékeny haladást mutat a tavalyi felett.
Az akkori szervező választmány inkább csak elméleti nagy phrasi-
sokkal lepte meg a közönséget — elvetve a Concilium végzéseit,
de elismerve a római püspökség származását, magasztalva az ut-
rechti jansenista egyházat, óhajtását fejezve ki a különböző keresz-
tény egyházakkal való egyesülés iránt, pártolva a tudományt és a
lelkészek nemzeti nevelését, s végül kiválóan prakticus hajlamot
nyilvánítva a jézsuiták ostorozása iránt. A jelen évi nagy gyű-
lés működése inkább gyakorlati. Célba van véve független
ó-katholikus hitközségek szervezése, s ezek és papjaik
számára az állam elismerésének kieszközlése, a katolikus egyház
által mindeddig élvezett előjogokkal együtt; a püspök választás
kérdése is meg lőn vitatva. A hittani bizottmány szintén gyökeres
reformokat tett ajánlatba.

A német ó-katholikus mozgalom iránt feltűnő részvét mutat-
kozott, a mennyiben angol, orosz, örmény s több más egyházi fő-
méltóságok üdvözleteiben gyönyörködhettek e korszerű vállalat ve-
zérei, a kiknek már is azon jár eszök, hogy régen elszakadt és
tovább mind töredezett darabjait újra egyesítsék egy oly épületnek,
a melyen társadalmi fejlődésünk már több mint két század óta
túlnőtt. Kétségkívül életrevaló végzése a gyűlésnek a független
egyházak szervezése. sat. Csakhogy létesülnének már egyszer ezek
az egyházak, s azok a számtalan actions-comiték ne csak szóno-
kolnának és értekezniének nagy német alapossággal, hanem jönnének
indulatba és actióba is. A kormányok valóban ez idő szerint nem
tanusítanak ellenséges indulatot, törekvést ezen inkább conservatív
mint nagyon liberalis irányu mozgalom ellen. Azonban az ó-katholi-
kusok még mind nem tömörülnek egyházzá elég számosan arra,

hogy az állam és az ó-katholicismus által egyiránt kívánt lépéseket igazolni lehetne s a pápaságot olybá venni csak, mint sectáját az eddig fennállott római egyháznak. — Félő, hogy az ó czimmel, a régi szent atyák, nagy zsinatok korára visszatérés jelszavával, általában a multak ködéből derengő egyház-ideállal mai napság már nem lehet sok lelket fogni, s inkább hihető, hogy ennek az ugynevezett ó-katholikus mozgalomnak is számosabb része az újabb kor eszméinek valósitására gondol, s egyrésze kétségkívül oly modern szabadelvű egyházra, minőt a negyvenes években a német-katholicismus kezdett volt alakítani.

Az ó-katholikusok főleg Münchenben nagy számmal vannak, anynyira, hogy a Nicolai-egyházba harmadrészők is alig férhet bé, azonban tágasabb egyház iránti kérelmököt a hatóság még csak válaszra sem méltatja. Király és kormány pártolják is, nem is ezt a mozgalmat. E rejtélyes bajor egyház-politikára nagy befolyással van a Bajorország önállósága iránti tekintet; az ó-katholicismus buzgó apostolai a német egységes államnak is lelkes védői; ezen egységinek pedig nem csak a jézsuiták, hanem a dél-német államok anynyi férfia is ellene lévén, nem csoda, hogy az észak-németekkel rokonszenvező új irány oly nehezen mozog előre.

— A német birodalmi kormány harcza mind erősen tart s fog is még soká tartani a római curia ellen, mely felette nagyon megszokta volt azt a kényelmes helyzetet, hogy minden államban állam legyen, vagy legalább az állam karjával rendelkezék, saját céljainak elérését, büntető s fenytő rendszabályainak végrehajtását illetőleg. A német törvényhozás és kormány jelenleg e részben úgy intézkedik, hogy többé egy polgára is — legyen ez laicus vagy clericus — ne eshessék olyan egyházi fegyelem alá, mely őt becsületében, világi szerencséjében bántalmazhatja sat. Ily fegyelmi rendszabályok: a kiközösítés, a hivataltól megfosztás, az interdictum sat. Innen a papi izgatások, mintha a legujabb törvényhozói s kormányi rendszabályok a katholikus hitet végveszélylyel fenyegetnék. A poseni herczegség papjai kivált kiáltó szinakkal festik a hitüldözést, s e veszélyekkel szemben a posen-gneseni érseki megye „Jézus legédesebb szive“ különös oltalmába lön feiajánlva. Azonban a lengyelok közt is vannak nagy számmal hályogtalan szemű katholikusok, a kik nyiltan megvallják, hogy ők a hitüldözésnek mostanig semmi nyomát sem vették észre, s azért nem láthatják át, mire való ez állam-ellenes izgatás.

— Az amerikai unitáriusok évi nagy gyűlése, melynek sajátlagos neve: az unitárius és más keresztény egyházak nemzeticonferentiája, mult october 22-ik s következő napjain folyt le Bostonban, feltünően meleg részvétével az egész unióból s e kívül az angol uralom alatt levő Canadából összegyűlt követeknek: mert a midőn 1865-ben 262 gyülekezet képviseltette magát a nagy gyűlésen, az idén 343-ra hágott a képviselőket küldött egyházak száma. Mintegy 600-ra tehetni a jelen

volt képviselők számát, a kiket a bostoni hitrokonok saját házaikban testvéries vendégszeretettel szállásoltak el. E conferentia 1865-ben, az unio újjáalakítása évében, lón megalapítva oly czélből, hogy az önálló s magokat függetlenül kormányzó, rokon hitű s érzelmi gyülekezetek szorosabb vallás-erkölcsi kötelék által fűzetvén egy testbe, melegebb és hatályosabb egyházi élet létesülne. Az „Unitarian Association“ a National Conferentiának mintegy állandó választmányául tekintendő, mely az egyházak önkéntes adakozásai-ból évenként begyűlő pénzszeget a felekezet közczéljaira kezeli és osztogatja ki. E nagy nemzeti conferentia mellett számos helyi conferentiák működnek a külön vidékek közel egyházaiból egyesülve, a minek már is jelentékeny sikere mutatkozik, mert a mig 1860-ban az Unitarian Association czéljaira alig gyűlt össze 10,000 dollár, s 1864-ben majd semmi, a jelen 1872-dik évben 100,000 dollárnál többre haladt az önkéntes aláírási összeg. Még ugyan számos unitárius gyülekezet nem vett részt a conferentiában s aláírásban, de évről évre mind kevesbedik az ily szorosabb egyesülés szükségérzetétől még át nem hatott gyülekezetek száma. —

— A new-yorki messiás-egyház eles hitszónoka Hepworth nem rég kilépett az unitárius egyház öléből, azért, mert ez semmiképen sem akart hivei számára formszerű credot alkotni, és e hithagyást diadalmi örömmel hirdették az orthodox lapok; két év alatt ez volt az egyetlen lelkész, a ki Amerikában hitünket elhagyta, mig azon idő alatt 14 orthodox lelkész jött át az unitárius vallásra, hogy szabaduljanak a sok súlyos credotól. —

— Dr. B o w r i n g halálát nagy kegyeletes részvétellel emlegeti csaknem minden országa a „népek nagy hazájának“, az emberiségnek, hová csak kihat az angol birodalom befolyása, mert e nagy és jó ember bámulatos munkássága is politikai, tudományos, irodalmi s egyházi tekintetben sokáig kiterjedt. Egyike volt ő Angolország legnemesebb s leghasznosabb férfainak. A lapok hosszasan közlik soknemű érdemeit. Legyen itt csupán az ő magyar nemzetük iránti különös előszeretete megemlítve, a melytől indítva a magyar szépirodalmat első ismertette meg a külfölddel több mint 40 éve, s azóta is mindig meleg érdeklődéssel volt a magyarok sorsa s irodalma iránt, angol fordítmányokat adva ki Petőfi verseiből s a jelen évben, 80 éves korában is, Jókaink némely beszélyeinek fordításával foglalkozva. S legyen megemlítve itt főleg a kegyelet örökre áldó s magasztaló érzelmével a legforróbb szeretet és kitartó munkásság, a melyet a dicsóult mindig szilárdan vallott unitárius hitének előmozdítására áldozott. A Bowring név volt mondhatni a legelső angliai unitárius név, a melyet mi magyar unitáriusok emlegetni hallottunk, Dr. Bowring lévén atyafias közlekedésünk megindultakor a huszas években a britt és külföldi unitárius társulat titkára, s az első angol könyvszállítmányok eszközlője. Legyen örökre áldott az igaz ember emléke közöttünk is!

Különfélék.

Zsinati fötanácsunk f. év sept. 1, 2 és 3 napjain Kolozsvárt tartott közgyűlése meszsze esvén e füzet megjelenése idejétől, elkésett dolognak tartjuk annak körülményes leírását. A füzet elején álló püspöki lelkészavatási és hátrább ismét az urvacsorai beszéd ez uttal annak marandó emlékei. Azonban, habár a lehető legrövidebben, feljegyezzük itt még a főbb mozzanatokot és határozatokat is:

1. Legtöbb időt vettek igénybe — a mint illik — az iskolai ügyek, az iskolai közvizsgálatokról való tudósítások megvizsgálása, s mind felekezeti falusi iskoláinkra nézve, mind pedig közép- és főtanodáinkra nézve több rendbeli intézkedések.

2. Kolozsvári főtanodáink mellé megválasztatott rendes tanárnak Kovács János, ki három évig folytatván külföldön tanulmányait, s ebből két évet Londonban töltvén, csak kevéssel a zsinat előtt érkezett körünkbe.

3. Tordai középtanodánk mellé megválasztatott rendes tanárnak és igazgatónak várfalvi Pálfi Károly.

4. Kereszturi középtanodánk mellé megválasztatott rendes tauárnak Sándor János.

5. Vallásközönségünk jogügyészének megválasztatott ügyvéd Molnár Sándor.

6. Néhai Mikó Lőrincz helyébe vallásközönségünk pénztárnokának megválasztatott Jakab Elek.

7. Az 1872-ik évre nyert 5000 frt. államsegély felhasználása iránt részletes intézkedések tétettek, az e tárgybeli eddigi határozatok alapján, s ebből nyert önhibáján kívül szolgálatra képtelenné vált dombói volt lelkész Barabás Imre 100 frt segélyezést.

8. Felszenteltetett özszesen 15 lelkész.

9. A káplánságra nézve több pontból álló intézkedés tétetett.

10. Az ezutáni zsinatoknak 3—4 évenként, a mikor csak lehetséges, vidéki egyházainkban, a megállapított sorrendben való tartása meghatározatott.

A vallás és közoktatásügyi magy. kir. minister jelentése a közoktatásnak az 1870 éz 1871 évekbeni állapotára. E jelentésben másodszer ad számot a közoktatási ministerium az ország képviselő testületének, még pedig sokkal szabatosabb, sokkal világosabb és egyetemesebb módon, miként az első jelentés szerkesztve volt.

A jelentés négy szakaszra oszlik: az elsőben a nép- és elemi iskolák; a másodikban a közép-tanodák; a harmadikban a felső tanintézetek; a negyedikben a közmívelődésre vonatkozó ügyek állapota van előadva.

A bevezető jelentésben előadja a minister, hogy a népnevelést gátló azon körülmények, melyek a ministeri első jelentésben felsoroltattak, megvannak ugyan, hanem egy jelenség feltűnését mégis jelezheti, mely a népnevelésnek a meglevő akadályok ellenére is haladását biztosítja; e jelenség a társadalom minden rétegeiben mutatkozó érdekeltség, a nevelés ügye iránti buzgalom és tevékeny akarat. Ennek tulajdonítható azon haladás is, mely különösen a népnevelés ügyében e jelentés szerint nyilatkozik.

Az I. szakaszban (nép- és elemi iskolák) a sajátlagi jelentést és táblás kimutatást történelmi rövid szemle előzi meg érdekes adatokkal. A táblás kimutatásokból kitűnik, hogy az utóbbi két év alatt 469 új népiskola állíttatott; a megvoltak közül kijavított 1434; újra építtetett 1002. Volt összesen 14,550 népiskola, melyek közül községi 751; felekezeti 13,545, magániskola 254. A népiskolákba járó összes gyermekek száma 1.237,320.

A közelebbi három év folytában 295 községi iskola részesült állami segedelemben, mely 369,199 forintot tett; jutott tehát átlag egy iskolára 490¹/₂ forint.

Igen szembetűnő igazságtalanság! A hitfelekezetek ugyanis, mindamellet, hogy mondhatni a népnevelés egész terhét viselik, még sem részesítetnek az állam segedelemben; ellenben a községek, melyek átalán alig tizenkettődet viselik a népnevelés terhének tetemes segedelemben részesülnek; mondhatni azok a segedelmezett községek nem is viselnek semmi terhet, miután az államtól kapott 500 forint évi segély, s a tandíjak körülbelől fedezik az ily iskolák évi költségeit. Sőt ez igazságtalanság a jelentés szerint nagyobb mértékben foly a jelen évben, a mikor is a jelentés szerint az évnek már az elején több községnek 279,993 forint osztatott ki.

Az állam által az egyes tanítóknak hitfelekezeti különbség nélkül 322 tanítónak nyújtott segedelem az 1871 folytában 19,480 frt volt; míg 1869-ben 1069 tanító 73390, 1870-ben 923 tanító 56,860 forintot kapott, tehát a segedelmezés azon módja, mely mellett az állam némileg igazságosan intézkedhetik, évről évre csökken.

A tanodák taneszközökkel felszerelését a közelebbi két év alatt is erélyesen folytatta a kormány.

Állami tanító- és tanítónő-képezde volt 19, ezekben tanár 118, növendék 864, kik közül 591 állami segélyben részesült.

Felekezeti tanító-képezde volt 34, ezekben csak 575 tanuló.

Állami tanítónő-képezde 4; a növendékek száma 182. Felekezeti 5, ezekben növendék 165.

Póttanfolyam 42 helyen rendeztetett s 4280 tanító vett bennök részt.

A néptanítás emelésére tett intézkedések folytán felemlítettik a jelentésben: tantervek, taneszközök, tankönyvek készítése és felnőttek oktatása; az 1871-ik év folytában állítólag 23,500 felnőtt tanult meg írni és olvasni.

Az emberbaráti intézeteknek: a váci süket-némák, a pesti vakok intézetének és a szebeni árvaháznak történelme és jelenje részletesen van előadva.

A II. szakasz a középtanodákról szól: történelmi visszapillantás után az 187°/₁ isk. évet véve fel, volt 99 fő-, 47 algymn. 1624 tanárral és 30,992 tanulóval. A gymnasiumok közül 4 állami, 1 felekezeti színezet nélküli, a többi felekezeti.

Volt főrcáltanoda 11, al 17; a tanárok száma 267, a növendékeké 5472. A reáltanodai növendékek száma öt év óta fokozatos emelkedést, ellenben a gymnasiumi növendékeké oly arányban apadást mutat.

Hittani tanintézet van 41, mindnyájan felekezetiiek; van bennök 231 tanár 1660 tanuló; ez intézetekben is tetemesen apad a növendékek száma.

Jogakademia van állami 6; felekezeti 8; a tanárok száma 102, a tanlóké 2074.

A magy. kir. (pesti) tudomány-egyetemről kimutatást hasonlóan történelmi átnézet előzi meg; a felvett utolsó évben volt 141 tanár 2375 tanulóval.

Ösztön-dijakra az állam által kezelt alapítványokból is a törvényhozás útján megszavazott alapokból 779 ösztöndijra 138,314 forint fordított.

A királyi József műegyetemben a tanárok száma 42, a tanlóké 451; a tanulók száma öt év alatt 201-el szaporodott.

A IV. szakaszban a kövmívelődésügyek (inkább intézetek) vannak előadva, ilyenek: a magy. nemz. muzeum, egyes osztályaival; képző művészetek, műegylet és hatásköre, művészeti oktatás, országos minta rajztanoda, műépítészeti, a művészet népszerűsítése.

Zene és zenészeti oktatás: nemzeti zene, zenészeti irodalom, a zene és énektanítás az iskolákban.

Műemlékek: műemléki átalány; műemlékek bizottsága, Visegrád restauratioja; műépítészeti rajzgyakorlatok.

A terjedelmes nagy gonddal és pontossággal összeállított jelentés nemcsak a törvényhozó testületet érdekelheti, hanem mind azokat, kik hazánk közmívelődése iránt vonzalommal viseltetnek; az ügybarát e jelentésből a multra értesülést, a jelenre tájékozást szerezhet. Óhajtandó leune alkalmat szolgáltatni, hogy az érdekeltek is megszerezhessék e jelentést még pedig a lehetőségig olcsó áron.

A magyarországi protestáns egylet évi közgyűlését okt. 1-ső és 2-ik napján tartá meg Pesten. A gyűlés isteni tisztelettel kezdődött, mely a reformátusok templomában tartatott. A titkári jelentésből örömmel győződünk meg, hogy az egylet a közmívelődés és humanismus terjesztésében jó sikerrel működik. E tekintetben a jelen évi közgyűlésen is több határozatot hozott, a melyek közt felemlítjük itten azt, hogy az irodalmi bizottságnak azon ajánlatát, hogy a Channing műveinek, általunk megindított magyar fordításainak terjesztésére, az egylet is közreműködjék, elfogadta s jövőre nézve az egylet pártjogása alatt lévő „Keresztény Család” czimű heti lap minden 10 előfizető gyűjtője Channing műveinek egy kötetét jutalmul kapja az egylet részéről. Hrom figyelemre méltó felolvasás is volt. Egyik Szász Domokos, kolozsvári ref. lelkésztől, a másik Simén Domokos, t. munkatársunktól, a harmadik Litkey Péter, bulyi ref. lelkésztől. A gyűlés egész folyamáról részletes ismeretet szerezhetni az egylet évkönyvében, mely cz évben is egyleti titkár Kovács Albert szerkesztése mellett megjelent. Ára 1 frt. o. é.

A kolozsvári egyetem hazánk e sok százados óhajtása végre csakugyan megtestesült; ünnepélyes megnyitása f. év november 10-én történt meg és már javában folynak az előadások minden szakban. Mi hiszszük, hogy az egyetem új lendületet fog adni a tudományosságnak hazánkban, jótékonyan fog hatni tanintézeteinkre s általában közmívelődésünkre, csakhogy a tanárok ügybuzgalma s a hallgatók tudományszomja állandó legyen. Tanintézetünk ifjusága is örömmel eljár az előadásokra, a menyinyiben ezt az iskolai tanórák megengedik. Mint történeti adatot feljegyezzük, hogy az egyetem jelen évi rectora, Berde Áron, és prorectora Brassai Sámuel, mindketten egykor főiskolánk tanárai voltak.

Torna vivoda-egylet és árvaház. Kolozsvár városa történet-írójának az 1872-dik év bő anyagot fog nyujtani mivelődéstörténeti szempontból. Az egyetemmel csaknem egyszerre nyílt meg városunkban a torna-vivoda-egylet, melyet alig néhány hó alatt állított fel a városi közönség úgyszeretete és egy leány-árvaház, mely a nőisziváldott melegének köszöni

létét. Legyen mindkettőn az ég áldása. Amabban nyerjen erőt, bátorságot, ügyességet az új nemzedék; ebben találjanak enyhet, oltalmat és részvétet azok, kiknek gondját felvenni a társadalom legszentebb kötelessége.

Egy kis tudnivaló S.-Kálnokról. 1868-tól 1871-ig a sepsi-kálnoki unitár nép-iskola a következő kedvezményekben részesítettet: — 8 új iskolai pad és egy fekete tábla készítettet. Egy földgömb, Magyarország fali abroszsa, egy iskolai jegyzőkönyv, fali olvasó-táblák és rakbetük (Gönczy-féle) és egy érczkemencze szereztetett, mind ezeket az egyház fedezte. Ugyancsak ezekhez terményrajzi, természettani ábrákat számoló-gépet, és Európa faliabroszát, a nagyméltóságú közoktatásügyi m. kir. miniszterium kegyes osztalékából nyertünk tanfelügyelői úton.

36 pala táblát az iskolának, — s azoknak a kik pontosan járták az iskolát, tollat, tintát, papirosat, krétát és palaveszszőt vásárolt — Kiss Jakab tanító. Kiss Jakabné András Lidia az iskola számára egy zászlót készített.

Ugyan itt az elmúlt iskolai évben felnőttek oktatása is volt, a melynek sikere a tanulókra nézve a mivelődés; a tanítóra nézve pedig a felnőttek oktatásáért kapott 166 frt. s ugyanez évben 50 frt kivételes állam-segély volt.

Midőn e tudósításnak örömmel adunk helyet folyóiratunkban, mint olyannak, mely azt mutatja, hogy szóbanlevő hitközségünk a kor intő szavát megértette: megenged a tudósító, ha levelének utolsó részét mellőzzük. Tegyük a mit lehet, s a sérelmet hordozzuk krisztusi önmegadással.

A csik-somlyai búcsu eredete. Haynald Lajos, kalocsai érsek Pestmegye évnegyedes közgyűlésén a jezsuiták mellett tartott beszédében az unitáriusokról is megemlékezett. Felhozta János Zsigmond hadjáratát a székelység körében az unitárius vallás terjesztése érdekében, s azt mondja, hogy a csik-somlyai búcsut azon nap emlékére tartják, melyen a lelkes székely aszszonyok konyha-eszközeikkel felfegyverkezve kivonultak a férfiakkal a nagy erdőre, hogy ott bevárják János Zsigmondot, ki vallási meggyőződésükön erőszakot akart elkövetni, és a győzelem az övék letti. Ez legalább egy történeti adat; de a jezsuiták melletti hatalmas érvelése, reméljük, sem Arad, sem N.-Szeben városait nem ingatták meg a jezsuiták kitiltása érdekében Pestmegyével is közölt kérvényök fenntartásában; s m óhajtjuk, hogy a nagynevű érseknek a jezsuitákra alkalmazott eme nyilatkozatára: „de strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat“ az egész ország Amen-t mondjon.

Az unitarizmus a debreczeni Figyelmező-ben. A Révész Imre által szerkesztett Figyelmező mind több-több figyelemben részesíti az

unitárizmust. Igaz, hogy valami nagy rokonszenvet nem mutat iránta; de ezt nem is lehet várni azoktól, a kiknek nem a Krisztus, hanem Kálvin a vezérszelleme. A legutóbbi nov.—dec. füzetben is Frecska a Lajos, úgy látszik evang. lelkész, ugyancsak neki ront az unitárizmusnak. Elmondja, hogy a protestáns egylet nem egyéb, mint unitária propaganda. A felolvasókat megleckézi. A mit azonban leginkább szívére látszik venni, ez az egylet azon fennebb említett határozata, hogy a Channing műveinek terjesztésére vállalkozott. Szegény Frecska! Bizony nagy kár, hogy nem született legalább háromszáz évvel előbb; mert az egyház akkor nagy hasznát vette volna buzgalmának s mi nem is hiszszük, hogy ne fájna lelkének miért nem volt Tetszelnek kortársa, hogy megosztotta volna vele a bünbocsátó czédulák árulásának nemes üzletét. Egyébaránt még lesz időnk érintett cikkéhez hozzászólni, jól lehet nem hizelgünk magunknak azzal, hogy oly mulatságosan tudjunk írni, mint Frecska ur.

A legifjabb unitárius egyházközség ez idő szerint a sz.-udvarhelyi, melyet ottani hitrokonink közelebről alakítottak. Éppen most veszszük az alább következő levelet, melyet ezennel egész terjedelmében közlünk:

Igen tisztelt szerkesztő ur! Kedves kötelességet vélek teljesíteni, midőn a Ker. Magvető lapjain — habár csak halvány színekkel is — megörökíteni kívánom a sz. udvarhelyi unitárius hitközség alig pár hónapi fennállása óta tett működéseit. —

Nem nagyszerű eseményeket s eredményeket akarok feljegyezni, mert hiszen ily rövid idő alatt ilyenek nem történhettek vagy legalább nem történtek; hanem csak jelezni kívánom az újszülöttnek eddigi életét, s némi tájékoztatást nyújtani azoknak, kik bensőleg is érdeklélnek az újonnan alakult egyházközség iránt, s kik éppen ez érdekeltségnél fogva talán kételkednek a kisded élete felett.

Folyó évi october 6-án tartotta említett hitközség első istenitiszteletét a székház nagy termében, mely istenitisztelet egyszersmind az új pap beköszöntésével is egybe volt kötve. E kettős innepélyen az alig 30—40 tagból álló hitközségen kívül jelen voltak: az egyházkörményeki két felügyelő gondnok, esperest s több városi más felekezetű polgárok, és a vidékről is néhányan.

Hiában kísérténém meg leirni azt az örömet s azt a megalégedést, mely minden arczon láthatólag előmlött, s mely oly szivreható s lélekemelő hangon zengé mindnyájunk ajkán az ének szavait: Hiszek és vallok egy Istet sat. Nem kis lelki örömmel és megnyugvással fogadta a gyülekezet az ének megszűnte után környéki esperes tiszt. Gyöngyösi Ist-

ván ur üdvözlő köszöntését, melynek nagyon találó kezdő szavai: „Ne félj kicsiny sereg, mert tetszett a ti atyátoknak, hogy adjon nektek országot“ (Luk. 13. 32.), mintegy tűz-lelket látszotak kölcsönözni a kicsiny gyülekezetnek. — Ez után következett a beköszöntő ima és beszéd, s végül az úri szent vacsora kiszolgáltatása a rendes pap által.

Az isteni tisztelet végeztével az intézendő bizottság gyűlést tartott, hol több nevezetes s a hitközség jövőjét biztosítani látszó indítvány tételét, melyeknek elfogadására és határozattá emelésére azonban azon édes, biztató remény ösztönözte a különben lelkes tagokat, hogy talán a nemcsak lélekben, hanem testben is erős s áldozni kész rokon hitközségek s egyes buzgó hitrokonok nem fogják megtagadni tetteleges pártfogásukat, s meleg részvétellel karolják fel a kisednek ügyét és támogatni fogják erőltlen lépteit.

Gyűlés után a szép számú vendégsereget mlgs Dániel Gáborné, a lelkes bárónő vendégszerető asztala fogadta, hol többrendbeli pohárköszöntések fokozták a társaság vidám kedélyhangulatát.

Ez első után, az egyh. főtanács által megerősített alapszabályok értelmében, a rendes havi isteni tiszteletet minden hónap első vasárnapján megtartjuk. Minthogy azenban még templomunk nincsen, a rendes isteni tiszteleteket egyik kegyes aszszonyunk Bodroki Áronné házában tartjuk, ki élte hoszszáig e szent célra örömmel ajánlta fel igen alkalmas hajlékát. Ide gyűlekezik a kicsiny sereg minden alkalommal kisebb-nagyobb számmal, hogy lelki szomjának kielégítést szerezzen, s hogy az otthoni magány helyett a hivek seregében imádjá Istenét. Mindeniknek arczán bizonyos magasztos öröm látható, mely azt látszik kifejezni, hogy ámbár magányosan is imádkozhatni, de mégis jobban esik a léleknek, ha a buzgó lelkek társaságában bocsáthatja imáját ég felé.

A buzgó hivek a lelki áldozat buzgóságától áthatva anyagi áldozatoktól sem vonják meg filléreiket. Még valami jelentékeny öszszeggel nem rendelkezünk ugyan, hanem már egy igen diszes anyakönyv, szükséges jegyzőkönyvek, biblia és urvacsora kiszolgáltatásához szükséges abraszok, tányérok, poharak sat. az egyesek kegyes buzgósága folytán mind megszerztettek, s ez ugy hiszem az idő rövidségéhez mérten eléggé jelzi azon áldozatkészséget, melylyel e hitközség, csekély száma mellett, a vallásosság oltárához járulni kíván. És itt nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy a hivek közti buzgóság élesztésében a bizottság lelkes elnökének, mlgs Jakab Lajos urnak kitünően jelentékeny része van.

Midőn ezeket az igen tisztelt szerkesztőség szivességéből közöletetni óhajtom, nem mulaszthatom el egyszersmind magam részéről is kifejezést

adni azon óhajtnak: vajha a kevesek buzgóságához a többeké is járulna, hogy így egyesült erővel s közös akarattal tehetnénk eleget azon közóhajtnak, hogy a legtöbb unitárius lelket szmáláló terület székvárosában is valahára templomunk legyen!!!

Kénos, 1872. Decz. 16-án.

Kisgyörgy Sándor.

Adja Isten! S mi nem is kételkedünk rajta, hogy ez óhaj teljesülni fog; csakhogy első sorban sz.-udvarhelyi hitrokonink ne lankadjanak meg a buzgóságban és kitartásban, melyek egyedüli biztosítékai a felkarolt ügynek. Egy templomot építeni, bizonyára nem könnyű feladat; de a hol komoly akarat van: ott a nehézségek elenyésznek. Bátran tehát előre a megkezdett uton; törekvésük, hiszszük, viszhangra és támogatásra talál egész egyházközönségünkben, valamint azon kívül is, mindazok keblében, kik a közmívelődés ügyét, melynek a józan észszel megegyező vallás — nézetünk szerint — egyik leghatalmasabb tényezője, szivöken hordozzák.

Channing új műve. Alig hiszszük, hogy kedvesebb hírrel zárhatnók be e füzetünket, mint azzal, hogy a nagy nevű s már olvasóink előtt is ismert író, Channing kézírataiból nem sokára egy új kötet kerül ki sajtó alól Bostonban. E munkának, melyet az elhunyt unokaöccse Channing Henrik Vilmos, rendezett sajtó alá és ő is ád ki; czime: „A tökéletes élet“ (The perfect life) s 12 beszédet foglal magában, melyeknek tárgyai ezek:

1. Az emberi természetben levő vallásos elv. 2. A mindenségben és az emberiségben kijelentett Isten. 3. Az egyetemes atya. 4. Az atya szerete a személyek iránt. 5. Az élő Istenben való igazság. 6. Az élet isteni adomány. 7. Az emberi élet valódi célja. 8. A vallás tökéletesítő ereje. 9. Jézus Krisztus, a testvér, a barát és az üdvözítő. 10. A keresztény vallás lényege. 11. A ker. vallás célja a tökéletes élet. 12. Az egyetemes egyház.

Imakönyv. Albert János t. munkatársunk templomi használatra irt imái sajtó alatt vannak s az új évben meg fognak jelenni. Ez imakönyv szerzője éppen ez oldalról folyóiratunk olvasói előtt ismeretesebb: mint-hogy szükségesnek tartanók műveit előlegesen dicsérni. Majd ha a munka készen lesz, ez is bekövetkezhetik; most csak fel akarjuk rá hívní t. olvasóink figyelmét, remélve, hogy főleg egyházunk lelkészei között senki se lesz, a ki azt magának annak idejében megszerezni ne siessen. Anynyi bizonyos, hogy ez imakönyvre szükségünk van.

Váló perek. Hivatalos kimutatás szerint Franciaországban 1870-ben a polgári törvényszékek előtt folyt 2478 váló-per. Ebből megkezdett a nők által 2171, férjek által csak 307. A perek közül 138 a nő-, 72 a férj paráznsága-; és 44 becstelenítő elítélés, a többi erőszakoskodás, kegyetlenség és más terhes bántalmazás okán folyt.

A házasságok tartamát illetőleg az özszes válási eseteket következőleg lehet osztályozni: egy évnél kevesebb 27, egytől öt évig 430, öttől 10 évig 680, tíztől husz évig 863, husztól harminczig 415, harmincztől negyven évig 88, negyventől ötvenig 15, ötvenen felül 1, ismeretlen tartamu 59 volt.

Ezen házasságok közül 844-ből nem volt gyermek, 1608 házas párnak volt gyermeke, 26 házaspár családi viszonya nem volt ismeretes.

A 2478 elvált férj közt volt: földbirtokos, tőkepénzes, más tisztas foglalkozást űző 500; kereskedő, szatocs, 411; földműves 374; munkás 900; szolga 69; a férjek állása nem jeleltetett meg 69 esetben.

Egyházi szaklapok és folyóiratok. Az 1873-dik évben a magyar protestáns egyház irodalmát a következő szaklapok és folyóiratok fogják képviselni:

1.) Protestáns Egyházi és iskolai lap. Szerkesztő és kiadó tulajdonos: Dr. Ballagi Mór. XVI-ik évfolyam. Megjelenik Pesten, hetenként két iven. Előfizetési ár egész évre 9 frt. o. é.

2.) E g y h á z i R e f o r m. Szerkeszti és kiadja: Kovács Albert Pesten. III-dik évf. Megjelenik minden hónap közepén, két iven. Előfizetési ára egész évre 2 frt. o. é.

3.) Erdélyi Protestáns Közlöny. Felelős szerkesztő és kiadó Szász Gerő. Főmunkatárs Szász Domokos. III-ik évf. Megjelenik minden csütörtökön egy iven Kolozsvártt. Melléklete Prédikátori tár. Előfizetési ára egész évre 6 frt. o. é.

4.) Magyar protestáns Figyelmező. Szerkeszti és kiadja Révész Imre. Debreczenben. III-ik évf. Megjelenik havonként 3 ives füzetekben. Előfizetési ára egy évre 4 frt. o. é.

5.) Keresztyén Család. Hetilap a magyarországi protestáns egylet pártfogása alatt. II-ik évf. Megjelenik minden szombatón egy iven, Pesten. Szerkesztik és kiadják Farkas József és Kovács Albert. Előfizetési ár egész évre 2 frt. o. é. És végre

6.) E m i „Keresztény Magvető“-nk. melynél csak az 1-ső sz. alatt említett Prot. egyh. és isk. lap idősebb. A Keresztény Magvető, ugyanis a jövő 1873-ik évben tulajdonképpen VIII-ik évfolyamát éri meg, s mint évnegyedés folyóirat is IV-ik évfolyamába lépik. Új előfizetési felhívásunkat e füzetünkkel vesszük t. olvásóink.